

M. Tullii Ciceronis
O R A T I O N U M
S E L E C T A R U M
L I B E R.

Editus in usum Scholarum
Hollandiæ & West-Frisiæ:

EX DECRETO
Illustriss. D.D. Ordinum ejusdem Provinciæ.

L O N D I N I:
Typis Andr. Clark, pro R. Scot,
T. Basset, J. Wright, & R. Chiswel.
MDCCLXXV.

871
C7i.X
1675

Jones 18V37

Engl. 85 / Balderson 1 Apr 37 / Norman = 1675 ed.

AD
LECTOREM.

IN hac novâ orationum
Ciceronis selectione,
que mandato illustriss.
D. D. Ordinum facta est,
idem præstitimus, Benevole
Lectore, quod in Epistolis,
nempe, ut, perlustratis dili-
genter omnibus & singulis
orationibus, eas exciperemus,
quarum lectio juventuti pluri-

A 2

mum

967666

num esset profutura, sive ob
formularum elegantiam, sive
ob rerum sententiarumque
momenta, sive denique ob ora-
torii artificii applicationem.
Quum vero eos, qui in epistolis
suprà-dictis, initiati sunt, in
eloquentiæ patris Orationibus
plane perpetuoque esse hospites;
inconueniens sit: ideo harum
usus at cum illarum conjunge-
retur in ditionis hujus scholis,
merito fuit consultum.

ORATIO

S. A.

CITRO
O. R. A. T. I. O. I.

Quae est pro

Sulla Lucius Arabia Poeta.

Argumentum.

Syllanus & Carbo legem tulerant, ut ii
cives Romani haberentur, qui adscripti
essent federatis civitatibus, & domi-
ciliū in Italia tunc, cum lex fe-
rebatur, habuissent, ac intra 60 dies
apud praetorem professi essent. Hac lege
adductus Gracchus quidam Archiam
Poetam in iudicio accusavit, quia in
iudicio pro civis gerere, cum non esset
civis. Negavit enim Archiam scri-
ptum esse federatis civitatibus, &
tempore legis latae a Syllano & Car-
bone in Italia domiciliū habuissē,
ac apud Praetorem professum esse.
Cicero cum antea diligeret Poetam,
hac Oratione ipsum in magna frequen-
tia & concissa hominum literatorum
assendit. Ac primum comprobat Ar-
chiam legitimum civem esse, cum

Heracleæ & aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Prætores professus sit. Deinde, cum causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Archiæ: quibus persuadet iudicibus, Archiam, etiamsi non esset civis, cum sit, tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico iudicio novum & ineptum videbatur laudare studia literarum, ac personam, excusat se Cicero in exordio, quod novum dicendi genus in forum adferat, alienum à consuetudine iudiciorum. Genus orationis iudiciale est: Status vero conjecturalis, an Archias sit civis. Hoc confirmat à testibus, & objecta dissolvit.

Siquid est in me ingenti, iudices, quod sentio quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse 25 versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhor-

PRO ARCHIA POETA. 3

abhorruiſſe : earum rerum omnium
 vel imprimis hic A. Licinius fructum
 à me repetere prope ſuo jure debet.
 Nam quoad longiſſimè poteſt mens
 5 mea reſpicere ſpatium præteriti tem-
 poris, & pueritiæ memoriæ recorda-
 ri ultimam, indè uſque repetens, hunc
 video mihi principem & ad ſuſcipien-
 dam & ad ingrediendam rationem ho-
 10 rum ſtudiorum exſtiſſe. Quod ſi hæc
 vox, hujus hortatu præceptiſque con-
 formata, nonnullis aliquando ſaluti
 fuit, à quo id accepimus quo cæteris
 opitulari & alios ſervare poſſemus,
 15 huic proſectò ipſi, quantum eſt ſitum
 in nobis, & opem, & ſalutem ferre
 debemus. Ac nè quis à nobis hoc ita
 dici for è niſſetur, quod alia quædam
 in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc
 20 dicendi ratio aut diſciplina : nè nos
 quidem huic cuncti ſtudio penitus
 unquam dediti fuimus. *Et enim omnes*
artes, quæ ad humanitatem pertinent, ha-
bent quoddam commune vinculum;
 25 *quæſi cognatione quadam inter ſe contri-*
nentur. Sed nè cui veſtrum mirum eſſe
 videatur, me in quæſtione legitima, &
 in judicio publico, cùm res agatur
 apud prætorem populi Romani, le-

4 A L L O Q U A T I O

diſſimum virum, & apud ſeveriſſi-
 mos iudices, tanto conventu hominum,
 ac frequentia, hoc uti genere dicen-
 di, quod non modò à conſuetudine
 iudiciorum, verùm etiam à forenſi
 ſermone abhorreat: quaſo à vobis,
 ut in hac cauſa mihi detis hanc ve-
 niam, accommodatam huic reo, vobis,
 quemadmodum ſpero, non moleſtam,
 ut me pro ſummo poeta, atque eru-
 diſſimo homine dicentem, hoc con-
 cūctū hominum literatiſſimorum, hac
 veſtra humanitate, hoc denique præ-
 tore exercente iudicium, patiamini
 de ſtudiis humanitatis ac literarum
 paulò ſequi liberius: & in cuiſmodi
 perſona, que propter omnem ac ſta-
 dum minime in iudicis parientiſſe
 tractata eſt, ut prope novo quodam
 & inuſitato genere dicendi. Quod ſi
 mihi à vobis tribui concedique ſen-
 tiam, perficiam proſectò, ut hunc
 A. Licinium non modò non ſegregan-
 dum, cū ſit civis, à numero civium,
 verùm etiam ſi non eſſet, putetur
 III aſſeſcendum fuiſſe. Nam ut primum
 ex pueris exceſſit Archias, atque ab
 iſtis artibus, quibus ætas puerilis ad
 humanitatem informari ſolet, ſe ad
 ſcribendi

PRO ARCHIA POETA. 5

scribendi studium contulit. Primum
 Antiochia (nam ibi natus est, loco
 nobili & celebri quondam urbe, &
 copiosa, atque eruditissimis homini-
 5 bus, liberalissimisquæ studiis affluenti)
 celeriter antecellere omnibus inge-
 nii gloriâ contigit. Post in cæteris
 Asia partibus, cunctaque Graciâ, sic
 ejus adventus celebrabatur, ut famam
 10 ingenii expectatio hominis, expecta-
 tionem, ipsius adventus, admiratioque,
 superaret. Erat Italia tunc plena
 Græcarum artium, ac disciplinarum;
 studiaque hæc & in Latio vehementibus
 15 tum colebantur, quam nunc isdem in
 oppidis; & hic Romæ propter tran-
 quillitatem reipubl. non negligeban-
 tur. Itaque hunc, & Tarentini, &
 Rhegini, & Neapolitani civitate ex-
 20 terisque præmiis donarunt, & omnes,
 qui aliquid de ingenio poterant ju-
 dicare, cognitione atque hospitio di-
 gnum existimarunt. Hac tantâ cele-
 britate famæ, cum esset jam absenti-
 25 bus notus, Romam venit, Mario con-
 sul, & Catulo. Nactus est primum
 consules eos, quorum alter res ad
 scribendum maximas, alter cum res
 gestas, tum etiam studium atque aures
 30

adhibere posset. Statim Luculli, cum
 prætectatus etiam tum Archias esset,
 cum domum suam receperunt. Sed
 enim hoc non solum ingenii, ac lite-
 rarum, verum etiam naturæ, atque
 virtutis fuit, ut domus, quæ hujus
 adolescentiæ prima fuerit, eadem
 esset familiarissima senectuti. Erat
 temporibus illis jucundus Q. Metello
 illi Numidico & ejus Pio filio: audi- 10
 ebatur à M. Aemilio: vivebat cum
 Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Cra-
 so colebatur: Lucullos verò, & Dru-
 sum & Octavios, & Catonem, & totam
 Hortensiorum domum devinctam con- 15
 suetudine cum teneret, afficiebatur
 summo honore, quod eum non solum
 colebant, qui aliquid percipere aut
 audire studebant, verum etiam, siqui
 IV. fortè simulabant. Interim satis longo 20
 intervallo, cum esset cum L. Lucullo
 in Ciliciam profectus, & cum ex ea
 Provincia cum eodem Lucullo dece-
 deret, venit Heracleam. Quæ cum
 esset civitas æquissimo jure, ac fœdere, 25
 ascribi se in eam civitatem voluit:
 idque cum ipse per se dignus putaretur;
 tum auctoritate & gratiâ Luculli
 ab Herachensibus impetravit. Data
 est

PRO ARCHIA POETA. 7

est civitas Silani lege & Carbonis.
 Si qui federatis civitatibus adscripti fu-
 issent, si tum, cum lex ferebatur, in Ita-
 lia domicilium habuissent, & si sexaginta
 5 ita diebus apud prætorem essent professi.
 Cum hic domicilium Romæ multos
 jam annos haberet; professus est a-
 pud prætorem Q. Metellum familia-
 rissimum suum. Si nihil aliud, nisi de
 10 civitate ac lege, dicimus, nihil dico
 amplius: cassa dicta est. Quid enim
 horum infirmari, Gracche, potest?
 Heraeleæne esse eum ascriptum nega-
 bis? adest vir summâ auctoritate, &
 15 religione, & fide, L. Lucullus, qui se
 non opinari, sed scire; non audisse,
 sed vidisse, non interfuisse, sed egisse
 dicit. Adsunt Heraclienfes legati, no-
 bilissimi homines, qui hujus judicii
 20 causâ, cum mandatis, & cum publico
 testimonio venerunt; qui hunc as-
 criptum Heracliensem dicunt. Hic tu
 tabulas desideras Heracliensium pub-
 licas, quas Italico bello, incenso tabu-
 25 lario, interiisse scimus omnes. Est ri-
 diculum, ad ea quæ habemus, nihil
 dicere, quærere quæ habere non pos-
 sumus, & de hominum memoria ta-
 cere, literarum memoriam negare.

ORATIO

& cum habeam amplissimi viri religio-
nem, integerrimi municipii iusju-
randum, fidemque, ea, quæ depravari
nullo modo possunt, repudiare; ta-
bulas, quas idem dicis, solere corrup-
pi, desiderare. An domicilium Romæ
non habuit is, qui, tot annis ante ci-
vitatem datam, sedem omnium rerum
ac fortunarum suarum Romæ collo-
cavit? At non est professus? immò 10
verò iis tabulis professus, quæ solæ
ex illa professione, collegioque præ-
torum, obtinent publicarum tabula-
rum authoritatem. Nam cum Appii ta-
bula negligentius asservatæ diceren- 15
tur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit,
levitas, post damnationem calamitas,
omnem tabularum fidem resignasset,
Metellus, homo, sanctissimus modestis-
simusque omnium, tantâ diligentia fuit, 20
ut ad L. Lentulum prætorem, & ad
iudices venerit, & unius nominis liturâ
se commiorum esse dixerit. His igitur
tabulis nullam lituram in nomen A.
Licinii videtis. Quæ cum ita sint, 25
quid est, quod de eius civitate dubi-
teris? præsertim cum alius quoque in
civitatibus fuerit ascriptus. Etenim
cum mediocribus multis, & aut nullis,
aut

PRO ARCHIA POETA.

aut humili aliqua arte præditis gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Ta-
 5 reminos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id hunc summam ingenii præditi gloriâ noluisse? quid? cum ceteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in
 10 eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est
 15 enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse superioribus, cum eodem quæstione fuisse in Asia: primis Julio & Crasso, nullam
 20 populi partem esse censam. Sed quoniam census non ius civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive, iis temporibus, quæ tu criminaris nunc ipsius
 25 quidem iudicio in civium Ro. iure esse versatum: & testamentum, sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Ro. & in beneficiis, ad ærarum delatus est. A. L. Lucullo prætoris & consule.

VI. consule. Quare argumenta si qua
potes: nunquam enim hic neque suo,
neque amicorum iudicio revincetur.
Quares à nobis Gracchè, cur tanto-
pere hoc homine delectemur? quia
suppeditat nobis, ubi & animus ex
hoc forensi strepitu reficiatur, & aures
convitio defessæ conquiescant. An tu
existimas, aut suppetere nobis posse quod
quotidie dicamus in tanta varietate rerum, 10
nisi animos nostros doctrinâ excolamus, aut
ferre animos tantam posse contentionem, nisi
eos doctrinâ eadem relaxemus? Ego verò
fateor, me his studiis esse deditum: cæ-
teros pudeat, si qui ità se literis abdide- 15
runt, ut nihil possint ex his neque ad
communem asferre fructum, neque in
aspectum lucemque proferre. Me autem
quid pudeat? qui tot annos ità vivo,
iudices, ut ab illis nullo me unquam 20
tempore, aut commodum, aut otium
meum abstraxerit, aut voluptas avocârit,
aut denique somnus retardârit. Quare
quis tandem me reprehendat, aut quis
mihi jure succenseat, si, quantum cæte- 25
ris ad suas res obeundas quantum ad
festos dies ludorum celebrandos, quan-
tum ad alias voluptates, & ad ipsam
requiem animi & corporis conceditur
temporis,

PRO ARCHIA POETA. 17

temporis, quantum alii tribuunt in-
 tempestivis convivis, quantum deni-
 que alicæ, quantum pilæ, tantum mihi
 egomet ad hæc studia recolenda sum-
 5 pfero? Atque hoc adeò mihi conce-
 dendum est magis, quod ex his studiis
 hæc quoque crescit oratio & facultas:
 quæ quantacunque in me est, nun-
 quam amicorum periculis defuit. Quæ
 10 si cui levior videtur, illa quidem cer-
 tè, quæ summa sunt, ex quo fonte hau-
 riam, sentio. Nam nisi multorum præ-
 ceptis multisque literis mihi ab adole-
 scentia suavissem, nihil esse in vita mag-
 15 nopere expetendum, nisi laudem atque
 honestatem; in ea autem persequenda
 omnes cruciatus corporis, omnia pe-
 ricula mortis atque exsilii, parvi esse
 ducenda, nunquam me pro salute ve-
 20 stra in tot & tantas dimicationes, at-
 que in hos profligatorum hominum
 quotidianos impetus objecissem. Sed
 pleni omnes sunt libri, plena sapien-
 tum voces, plena exemplorum vetu-
 25 stas; quæ jacerent in tenebris omnia,
 nisi literarum lumen accederet. Quàm
 multas nobis imagines, non solum ad
 intuendum, verùm etiam ad imitan-
 dum, fortissimorum virorum expressas,
 scriptores,

scriptores, & Græci, & Latini reliques-
runt, quas ego mihi semper in admi-
nistranda republ. proponens animum
& assentem meam ipsa cogitatione ho-
minum excellensimum conformabam.

Vn. Quæret quispiam? Quid? illi ipsi
summi viri, quorum virtutes literis
proditæ sunt, istanc doctrinâ, quam
ta laudibus effers, eruditi fuerunt?
Difficile est hoc de omnibus confir-
mare; sed tamen est certum, quid re-
spondeam. Ego multos homines ex-
cellenti animo ac virtute fuisse, & sine
doctrina, naturæ ipsius habitu propet
divino, per se ipsos, & moderatos, & 25
graves extitisse fateor: etiam illud
adjungo, sæpius ad laudem atque vir-
tutem, naturam sine doctrina, quàm
sine natura valuisse doctrinam. Atque
idem ego contendo, cum ad naturam 20
eximiam atque illustrem accesserit ra-
tio quædam confirmatioque doctrinæ;
tum illud nescio quid præclarum ac
singulare solere existere: ex hoc esse
hunc numero, quem patres nostri vide- 25
runt, divinum hominem Africanum;
ex hoc C. Lælium, L. Furium, mode-
stissimos homines, & continentissimos;
ex hoc fortissimum virum, & illis tem-
poribus

PRO ARCHIA POETA. 13

poribus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad eam studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceteræ neque temporum sunt neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant æmuli, non impediunt famuli, præstant imitatio, præstant, castigatione. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque scire nostro gustare possemus, tamen cæmari deberemus, etiam cæm in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Rosciæ morte nuper non commoveretur? qui cæm esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliaret à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus cœleri.

leritatēque ingeniorum negligemus?
Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices (utar enim vestrā benignitate: quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cū literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eandem rem dicere 16 commutatis verbis atque sententiis! quæ verò accuratè cogitatēque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? 15 non omni oratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrinā, & preceptis, & arte constare; poetam naturā ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi decorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poeta nomen, quod nulla unquam barbaria
vio-

PRO ARCHIA POETA. 15

violavit. Saxa & solitudines voce re-
spondent, bestiae saepe immanes cantu
flectuntur atque consistunt: nos in-
stituti rebus optimis non poetarum
5 voce moveamur? Homerum Colo-
phonii civem esse dicunt suum, Chii
suum vendicant, Salaminii repetunt,
Smyrnaei verò suum esse confirmant:
itaque etiam delubrum ejus in oppido
10 dedicaverunt: permulti alii praeterea
pugnant inter se, atque contendunt.
Ergò illi alienum, qui poeta fuit, post
mortem etiam expetunt: nos hunc vi-
vum, qui & voluntate & legibus noster
15 est, repudiabimus? praesertim, cum
omne olim studium, atque omne inge-
nium, contulerit Archias ad pop. Rom.
gloriam laudemque celebrandam. Nam
& Cimbricas res adolescens attigit, &
20 ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec
studia videbatur, jucundus fuit. Ne-
que enim quisquam est tam aversus à
musis, qui non mandari versibus aet-
num suorum laborum facile praconium
25 patiatur. Themistoclem illum, sum-
mum Athenis virum, dixisse aiunt, cum
ex eo quæreretur, quod acroama, aut
cujus vocem lubentissime audiret?
Ejus, à quo sua virtus optime prædi-
cetur.

rationi

12

caretur. Itaque ille Marius item ex-
 imie L. Plotium dilexit; cuius ingenio
 putabat ea, quæ gesserat, posse cele-
 brari. Mitridaticum verò bellum mag-
 num, atque difficile, & in multa varie-
 tate terræ marique veratū, totum ab
 hoc expressum est, qui libri non modo
 L. Lucullum, fortissimum & clarissi-
 mum virum, verum etiam populi Ro-
 mæ nomen illustrent. Populus enim Ro-
 man. aperuit, Lucullo imperante,
 Pontum, & regis quondam opibus,
 & ipsâ naturâ regionis vallatum: po-
 puli Rom. exercitus, eodem duce, non
 maximâ manu innumerabiles Armeni-
 orum copias, fudit: populi Romani
 laus est, urbem antiquissimam Cyzice-
 niam, eiusdem consilio, ex omni in-
 petu regio, ac totius belli ore in Tan-
 gibus ereptam esse, atque conservatam
 nostra semper feretur, & prædicabi-
 tur, L. Lucullo dimicante cum inter-
 sectis ducibus depressa hostium clas-
 sis, & incredibilis apud Tenedum pug-
 na illa navalis: nostra sunt trophæa,
 nostra monumenta, nostri triumphus.
 Quare, quorum ingenis hæc feruntur,
 ab his populi Romani fama celebra-
 tur. Charus fuit Africano, superiori
 noster

PRO ARCHIA POETA. 17

5 noster Ennius. Itaque etiam in sepul-
 cro Seipionum putatur is esse consti-
 tutus è marmore. At iis laudibus certe
 non solum ipsi, qui laudantur; sed
 10 etiam populi Rom. nomen ornatur.
 In Caelum huius proavus Cato tollitur:
 magnus honos populi Rom. rebus ad-
 jungitur: omnes denique illi Maximi,
 Marcelli, Fulvii, non sine communi
 15 omnium nostrum laude decorantur.
 Ergo illum, qui hac fecerat, Rudium
 hominem maiores nostri in civitatem
 receperunt: nos ipse Heraclicensem,
 multis civitatibus expetitur, in hac
 20 autem legibus constitutum de nostra
 civitate ejiciemus. Nani si quis mino-
 rem gloriæ fructum putat ex Græcis
 versibus percipi, quàm ex Latinis, ve-
 hementer errat: propterea quod Gra-
 25 ca leguntur in omnibus ferè gentibus;
 Latina suis finibus, exiguis sanè conti-
 nentur. Quare, si res hæ, quas gesta-
 mus, orbis terræ regionibus defini-
 untur, cupere debemus, quò minus
 30 manuum nostrarum tela pervenire,
 eodem gloriam famamque penetrare:
 quod, cum ipsis populis, de quorum
 rebus scribitur, hæc ampla sunt: cum
 iis certè, qui de vita, gloriæ causa di-
 auditur micant,

micant, hoc maximum, & periculorum
 incitamentum est, & laborum. Quam
 multos scriptores rerum suarum mag-
 nus ille Alexander secum habuisse di-
 citur? Atque is tamen, eum in Sigro
 ad Achillis tumulum adstiteret, O
 fortunate, inquit, adolescens, qui tunc
 virtutis Homerum praconem invene-
 ris! & verè. Nam nisi Ilias exstiteret
 illa, idem tumulus, qui corpus ejus
 contexerat, nomen etiam obruisset. 10
 Quid noster hic magnus, qui cum vir-
 tute fortunam adaequavit? nonne The-
 ophanem Mytilenarum scriptorem re-
 rum suarum, in concione militum, 15
 civitate donavit, & nostri illi fortes
 viri, sed rustici, ac milites, dulcedine
 quadam gloriæ commoti, quasi par-
 ticipes ejusdem laudis, magno illud
 clamore approbaverunt? itaque, cre- 20
 do, si civis Romanus Archias legibus
 non esset, ut ab aliquo imperatore
 civitate donaretur, perficere non po-
 tuit. Sylla cum Hispanos & Gallos
 donaret, credo, hunc petentem repu- 25
 diasset. Quem nos in concione vidi-
 mus, cum ei libellum malus poeta de
 populo subiecisset, quod epigramma
 in eum fecisset, tamquam modo alternis
 versibus

PRO ARCHIA POETA. 19

verbis longiusculis, statim ex iis re-
 bus, quas tunc vendebat, jubere ei
 premium tribui, sub ea conditione ne
 quid postea scriberet. Qui sedulitatem
 5 mali poetæ duxerit aliquo tamen præ-
 mio dignam, hujus ingenium, & virtus
 tem in scribendo, & copiam non ex-
 petisset? Quid? à Metello Pio, fa-
 miliarissimo suo, qui civitate multos
 10 donavit, neque per se, neque per Lu-
 cullos impetravisset? quæ præsertim
 usque eo de suis rebus scribi cuperet,
 ut etiam Cordubæ natis poetis pingue
 quiddam sonantibus, atque peregrini-
 15 quæ, tamen aures suas dederet. Ne-
 que est hoc dissimulandum, quod oblo-
 rari non potest, sed præ nobis foren-
 dum: *trahimur omnes iudici studio &*
optimus quisque maxime gloria ductus
 20 *Ipsi illi Philosophi, etiam in illis li-*
bellis, quos de contemnenda gloria
scribunt, nomen suum inscribunt: in
eo ipso, in quo prædicationem nobis
licitatemque despiciunt, prædicari se ac
 25 *nominari volunt.* Declinamus quidem
 Bona, summus ille vir, & imperator,
 Annii amicissimus sui carminibus veni-
 plorant ac monumentorum aditus evoca-
 navit suorum. Jam vero ille, qui cum
 Etolis

x. 1.
 11.

Aetolis Ennio comite, bellavit Fulvius,
 non dubitavit Martis manubias, missis
 consecrare. Quare, in qua urbe im-
 peratores, prope armati poetarum no-
 men, & musarum delubra coluerunt, in
 ea non debent rogati iudices, de musa-
 rum honore, & de poetarum salute ab-
 horrere. Atque ut id libentius facia-
 tis, iam me vobis, iudices, indicabo, &
 de meo quodam amore gloriae, nimis
 acris fortasse, verumtamen honesto, vo-
 bis confitebor. Nam quas res nos in
 consulatu nostro, vobiscum simul pro
 salute huius urbis, & imperii, &
 pro vita civium, proque universa rep-
 gessimus, attigit hic versibus, atque in-
 choavit. Quibus auditis, quod mihi
 magna res & jucunda visa est, hunc ad
 perficiendam hortatus sum. Nullam
 enim viis aliam mercedem laborum,
 periculorumque desiderat, praeter
 hanc laudis & gloriae, quae quidem
 demerita iudices, quid est quod in hoc
 tam exiguo vitae cursu, & tam bre-
 vi, tantis nos in laboribus exerceamus?
 certe si nihil animus praesentiret in po-
 sterum, & si quibus regionibus, rite
 spatium circumscriptum est, cessarent
 omnes cogitationes terminaretur.

PRO ARCHIA POETA. 21

nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc infidet quædam in optimo quoque
5 virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ
stimulis concitat, atque admonet, non
cum vitæ tempore esse dimittendam
commemorationem nominis nostri; sed
cum omni posteritate adæquandam. An
10 verò tam parvi animi videamur esse
omnes, qui in repub. atque in his vitæ
periculis laboribusque versamur, ut
cum usque ad extremum spatium, nul-
lum tranquillum atque otiosum spiri-
15 tum duxerimus, vobiscum simul mori-
tura omnia arbitremur? An cum sta-
tuas & imagines non animorum simu-
lacro, sed corporum, studiose multi
summi homines reliquerunt: consili-
20 orum relinquere, ac virtutum nostra-
rum effigiem nonne multò malle de-
bemus, summis ingeniis expressam, &
politam? Ego verò omnia, quæ gere-
bam, jam tum in gerendo spargere me
25 ac disseminare arbitrabar in orbis ter-
ræ memoriam sempiternam. Hæc verò
sive à meo sensu post mortem absutura
sunt, sive ut sapientissimi homines pu-
taverunt, ad aliquam animi mei partem

and

B

per-

tinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam spèque delector. Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum ~~Audiis~~ videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam ; venustate ; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis ; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint, petimus à vobis, iudices, si qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet 15 esse ; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis aeternum se testimoni- 20 um laudum daturum esse profiteatur, quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti, sic in vestram accipiat fidem, ut humanitate vestrà levatus potius, 25 quàm acerbitate violatus esse videatur. Qua de causa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus

PRO ARCHIA POETA 23

bus: quæ non fori, neque judiciali
consuetudine, & de hominis inge-
nio, & communiter de ipsius studio
locutus sum, ea iudices, à vobis
5 spero esse in bonam partem accepta:
ab eo, qui iudicium exercet, certò
scio,

Be2 ORATIO

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Ant. Lufchi Argumentum.

M. Marcellus civis Romanus, amplissimus
atque clarissimus in dissensione civili
fuit cum Pompeio, quemadmodum &
Cicero cum multis aliis Senatoribus,
civibusque Rom. Confecto autem bello,
Cæsar victor multos ex inimicis suis,
fautoribusque Pompeii, in patriam re-
stituit, & ad pristinam dignitatem, inter
quos Ciceronem, & postmodum depre-
cante senatu, populoque Rom. restituit, &
Marcellum, & ad patriam, & ad
pristinam dignitatem, non obstante
quod Marcellus Cæsarem offendisset,
& quod Cæsar adhuc suspicari se di-
ceret de voluntate Marcelli, tamen
illa sua notissima benignitate suæ pri-
vate voluntati, publicam anteposuit
voluntatem. unde hanc Cicero ora-
tionem

PRO M. MARCELLO. 23

tionem agit ad Cæsarem, quâ ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam in restitutione Marcelli summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere Cæsarem de aliquo suspicari, & tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, siue qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.

15 **D** iuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino
20 more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac
25 penè divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vo-
B 3 bis,

bis, & reipub. conservatam ac resti-
tutam puto. Dolebam enim, P. C. ac
vehementer angebar, cum viderem
virum talem, qui in eadem causa, in
qua ego, fuisset, non in eadem esse for- 5
tunâ: nec mihi persuadere poteram,
nec fas esse ducebam, versari me in
vestro veteri curriculo, illo æmulo
atque imitatore studiorum ac laborum
meorum, quasi quodam socio à me & 10
comite distracto. Ergo & mihi meæ
pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar,
interclusam aperuisti; & his omnibus,
ad bene de omni reipub. sperandum,
quasi signum aliquod sustulisti. Intel- 15
lectum est enim mihi quidem in mul-
tis, & maximè in me ipso, sed paulò
antè omnibus, cum M. Marcellum Se-
natui populòque Rom. & reipub. con-
cessisti, commemoratis præsertim of- 20
fensionibus, te auctoritatem hujus or-
dinis, dignitatèque reipub. tuis vel
doloribus vel suspicionibus anteferre.
Ille quidem fructum omnis anteaactæ
vitæ hodierno die maximum cepit, 25
cum summo consensu Senatûs, tum
præterea iudicio tuo gravissimo &
maximo. Ex quo profectò intelligis,
quanta in dato beneficio sit laus, cum
in

in accepto tanta sit gloria: Est verè
 fortunatus ille, cujus ex salute non mi-
 nor penè ad omnes, quàm ad illum
 ventura sit, lætitia pervenerit. Quod
 5 ei quidèmeritò, atque optinio jure
 contigit. Quis enim est illo aut nobi-
 litate, aut probitate, aut optimarum
 artium studio, aut innocentia, aut
 ullo genere laudis præstantior? Nul-
 10 lius tantum est thumen ingenii, nulla
 dicendi, aut scribendi, tanta vis, tan-
 tâque copia, quæ non dicam exornare,
 sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas
 possit: tamen hoc affirmo, & hoc pa-
 15 ce dicam tuâ; nullam in his esse lau-
 dem ampliorem, quàm eam, quam ho-
 dierno die consecutus es. Soleo sæpe
 ante oculos ponere, idque libenter
 crebris usurpare sermonibus, omnes
 20 nostrorum imperatorum, omnes exte-
 rarum gentium, potentissimorumque
 populorum, omnes clarissimorum re-
 gum res gestas, cum tuis nec conten-
 tionum magnitudine, nec numero præ-
 25 liorum, nec varietate regionum, nec
 celeritate conficiendi, nec dissimilitu-
 dine bellorum posse conferri: nec
 verò disjunctissimas terras citius cu-
 jusquam passibus potuisse peragrari,
 B 4 . quàm

quàm tuis non dicam cursibus, sed
victoriis illustrata sunt. Quæ quidem
ego nisi ita magna esse fatear, ut ea
vix cuiusquam mens aut cogitatio ca-
pere possit, amens sim: sed tamen
sunt alia maiora. Nam bellicas laudes
solent quidam extenuare verbis, easque
detrahere ducibus, communicare cum
militibus, nè propriæ sint imperato-
rum, & certè in armis, militum vir-
tus, locorum oportunitas, auxilia soci-
orum, classes, commeatus, multum
juvant; maximam verò partem quasi
suo jure Fortuna sibi vindicat, &
quidquid est prosperè gestum, id penè
omne ducit suum. At verò hujus
gloriæ, C. Caesar, quam es paulò antè
adeptus, socium habes neminem: to-
tum hoc, quantumcumque est, quod
certè maximum est, totum est, in-
quam tuum. Nihil sibi ex istâ laude
centurio, nihil præfectus, nihil cohors,
nihil turma decerpit. Quin etiam il-
la ipsa rerum humanarum domina for-
tuna in istius se societatem gloriæ non
offert, tibi cedit, tuam esse totam &
propriam fatetur. Nunquam enim
temeritas cum sapientia commiscetur,
nec ad consilium casus admittitur.

De-

PRO M. MARCELLO. 29

Domuisti gentes, immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tantavis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed penè omnium gentium literis atque linguis; neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò, cum aliquid clementer, mansuete, justè, moderate, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria,

que naturâ insolens & superba est, aut
audimus, aut legimus: quo studio in-
cendimur, non modò in gestis rebus,
sed etiam in fictis; ut eos sæpe, quos
nunquam vidimus, diligamus. Te ve- 5
rò, quem præsentem intuemur, cuius
mentem, sensûsque, & os cernimus, ut,
quidquid belli fortuna reliquum reip.
fecerit, id esse salvum velis, quibus lau-
dibus efferemus? quibus studiis pro- 10
sequemur? quâ benevolentiam com-
plectemur? parietes, medius fidius
C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus cu-
riz tibi gratias agere gestiunt, quod
brevis tempore futura sit illa auctori- 15
tas in his majorum suorum, & suis se-
dibus. Equidem, cum C. Marcelli,
viri optimi, & commemorabili pieta-
te ac virtute præditi, lacrimas modò
vobiscum viderem, omnium Marcel- 20
lorum meum pectus memoria effodit,
quibus tu etiam mortuis, M. Mar-
cello conservato, dignitatem suam
reddidisti, nobilissimamque familiam,
jam ad paucos redactam, penè ab in- 25
teritu vindicasti. Hunc tu igitur di-
cti tuis maximis & innumerabilibus
gratulationibus iure antepones. Hac
enim res unius est propria Cæsaris:
cetera,

PRO M. MARCELLO. 31

ceteræ, duce te, gesta, magnæ illæ
 quidem, sed tamen multo magnoque
 comitatu. Hujus autem rei tu idem es
 & dux, & comes, quæ quidem tanta est,
 5 ut tropæis monumentisque tuis non ulla
 unquam allatura sit finem ætas. Nihil
 enim est opere aut manu factum, quod
 aliquando non conficiat & consumat
 vetustas. At verò hæc tua justitia &
 10 lenitas animi florescet quotidie magis,
 ita, ut quantum operibus tuis diuturnitas
 detrahet, tantum afferat laudibus. Et
 ceteros quidem omnes victores bello-
 rum civilium jam antè æquitate &
 15 misericordiâ viceras, hodierno verò die
 teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod
 dicam, non perinde intelligi auditu
 possit, atque ego ipse cogitans sentio.
 Ipsam victoriam vicisse videris, cum
 20 ea ipsa, quæ illa erat adeptâ, victis
 remisisti. Nam, cum ipsius victoriæ
 conditione jure omnes victi occidisse-
 mus, clementiæ tuæ judicio conservati
 sumus. Recte igitur unus invictus es, à
 25 quo etiam ipsius victoriæ conditio
 visque devicta est. Atque hoc C. Cæ-
 saris judicium, P. C. quam latè pateat,
 attendite. Omnes enim, qui ad illa
 arma fato sumus nescio quo reipub.
 misero

misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. Nam, cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conservavit; memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in confessu videtis; Non ille hostes in-
duxit in curiam, sed judicavit, à ple-
risque ignoratione potiùs, & falso at-
que inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse sus-
ceptum. Quo quidem in bello sem-
per de pace agendum audiendumque
esse putavi; semperque dolui, non
modò pacem, sed orationem etiam ci-
vium pacem efflagitantium repudiari,
Neque enim ego illa, nec ulla unquam
secutus sum arma civilia, semperque
mea consilia pacis, & togæ socia, non
belli atque armorum fuerunt. Homi-
nem sum secutus privato officio, non
publico: tantùmque apud me grati
animi fidelis memoria valuit, ut nul-
lo modo cupiditate, sed nè spe qui-
dem, prudens, & sciens tanquam ad
interitum ruerem voluntarium. Quod
quidem

quidem meum consilium minime ob-
 scurum fuit. Nam & in hoc ordine, in-
 tegra re, multa de pace dixi, & in ipso
 bello eadem etiam cum capitis mei pe-
 5 riculo sensi. Ex quo nemo erit tam in-
 justus rerum aestimator, qui dubitet,
 quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit,
 cum pacis auctores conservandos
 statim censuerit; cæteris fuerit irator.
 10 Atque id minus mirum videretur
 fortasse tum, cum esset incertus
 exitus, & anceps fortuna belli: qui
 verò victor, pacis auctores diligit, is
 profecto declarat maluisse se non di-
 15 micare quam vincere. Atque huius
 quidem rei M. Marcello sum testis.
 Nostri enim sensus, ut in pace semper,
 sic tum etiam in bello congruebant.
 Quoties ego eum, & quanto cum do-
 20 lore vidi, cum insolentiam certorum
 hominum, tum etiam ipsius victoriae
 ferocitatem extimescentem? Quod gra-
 tior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis,
 qui illa vidimus, debet esse. Non
 25 enim jam causæ sunt inter se, sed vi-
 ctoriae comparandæ. Vidimus tamen
 victoriam præliorum exitu termina-
 tam: gladium vaginâ vacuum in urbe
 non vidimus. Quos amisimus cives,
 eos

eos Martis vis perculit, non ira victoria: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius verò partis, nihil amplius dicam quàm id, quod omnes verebatur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant; ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuosum excitaverunt; vel placati jam, vel etiam fatiati, aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, & fruiere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucundæque sapientiæ. Cætera cùm tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis quos in republ. tecum simul salvos esse voluisti, quoties

ries cogitabis, toties de maximis tuis
beneficiis, toties de incredibili libera-
litate, toties de singulari sapientia tua
cogitabis: quæ non modò summa bo-
5 na, sed nimirum audebo vel sola di-
cere. Tantus est enim splendor in
laude vera, tanta in magnitudine ani-
mi & consilii dignitas, ut hæc à vir-
tute donata, cætera à fortuna commo-
10 data esse videantur. Noli igitur in
conservandis bonis viris defatigari,
non cupiditate præservim aut pravitate
aliquâ lapsis, sed opinione officii, stul-
tâ fortasse, certè non improbâ, & spe-
15 cie quadam reipub. Non enim tua
ulla culpa est, si te aliqui timue-
runt: contrâque summa laus, quòd
plerique minimè timendum fuisse sen-
serunt.

20 Nunc verò venio ad gravissimam
querelam & atrocissimam suspicionem
tuam: quæ non tibi ipsi magis, quàm
rùm omnibus civibus, tum maxime
nobis, qui à te conservati sumus, pro-
25 videnda est. Quam, etsi spero esse
falsam, nunquam tamen verbis exte-
nuabo. Tua enim cautio, nostra cautio
est: ut si in alterutro peccandum sit,
malim videri nimis timidus quàm pa-
rum

rūm prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tamen si, qui magis sunt tui, quā quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui unā tecū fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce, omnia summa sit adeptus, huius vitam non anteponat suā. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suā pertinaciā vitam amiserunt, aut tuā misericordiā retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerant, amissimi sint. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in rebus, tam nihil unquam nec de suā, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuā salute contineri suam, & ex unius tui, vitam pendere omnium? Equidem de te dies, noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos & incertos, eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem.

tem extimesco: doleoque, cum res-
pub. immortalis esse debeat, eam in
unius mortalis animi consistere. Si
verò ad humanos calus, incertosque
5 eventus valetudinis, sceleris etiam ac-
cedat insidiarumque consensio; quem
deum, etiamsi cupiar, opitulari posse
reipub. credamus? Omnia sunt ex-
citanda tibi, C. Cæsar, tui, quæ jacere
10 sentis belli ipsius impetu, quod necesse
fuit, perculsa, atque prostrata: con-
stituenda iudicia, revocanda fides,
comprimenda libidines, propaganda
soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxe-
15 runt, severis legibus vincienda sunt.
Non fuit recusandum in tanto civili
bello, tantoque animorum ardore,
& armorum, quin quassata resp. qui-
cunque belli eventus fuisset; multa
20 perderet & ornamenta dignitatis, &
præsidia stabilitatis suæ: multaque
uterque Dux armatus faceret, quæ
idem togatus fieri prohibuisset. Quæ
quidem nunc tibi omnia belli vulnera
25 curanda sunt: quibus præter te me-
deri nemo potest. Itaque illam tuam
præclarissimam & sapientissimam vo-
cem invitus audiui, satis te diu vel
naturæ vixisse, vel gloriæ; satis, si ita
vis:

vis: naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse: credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cùm omnium salutem civium, cunctamque remp.res tuæ gestæ complexæ sint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* 15 Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi defines? quid, si istud nè gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Patrumne igitur inquires, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, satis; tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè partim est tum, cùm est 23 aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempub. in eo statu reliqueres,

in

in quo nunc est: vide quæso, nè tua
 divina virtus admirationis plus sit ha-
 bitura, quam gloriæ, Si quidem glo-
 ria est illustris ac pervagata multo-
 5 rum & magnorum vel in suos cives,
 vel in patriam, vel in omne genus ho-
 minum fama meritorum. Hæc igitur
 tibi reliqua pars est: hic restat
 actus: in hoc elaborandum est, ut
 10 remp. constituas, eaque tu in primis
 compositâ, summâ tranquillitate &
 otio perfruarè. Tum te si videris, cum
 & Patriæ, quod debes, solveris, & na-
 turam ipsam expleveris satietate vi-
 15 vendi, satis diu vixisse dicito. Quid
 est enim omnino hoc ipsum diu, in
 quo est aliquid extremum? quod cum
 venerit, omnis voluptas præterita pro
 nihilo est, quia postea nulla futura sit.
 20 Quamquam iste tuus animus nunquam
 his angustis, quas natura nobis ad
 vivendum dedit, contentus fuit, sem-
 pèrque immortalitatis amore flagra-
 vit. Nec verò hæc tua vita dicenda
 25 est, quæ corpore & spiritu continetur.
 Illa, inquam, illa vixta est tua,
 Cæsar, quæ vigeat memoriâ seculo-
 rum omnium, quàm posteritas alet,
 quam ipsa æternitas semper intuebi-
 tur.

tur. Huic tu inservias, huic te ostent-
tes oportet: quæ quidem, quæ mi-
retur, jam pridem multa habet: nunc
etiam quæ laudet, expectat. Obstu-
pescunt posteræ certè imperia, pro-
vincias, Rhenum, Oceanum, Nilum,
pugnas innumerabiles, incredibiles
victorias, monumenta, munera, tri-
umphos audientes & legentes tuos.
Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis con-
siliis & institutis erit; vagabitur mo-
dò nomen tuum longè atque latè,
sedem quidem stabilem & domicili-
um certum non habebit. Erit inter
eos etiam qui nascentur, sicut inter
nos fuit, magna dissensio; cùm alii
laudibus ad cælum res tuas gestas
efferent, alii fortasse aliquid requi-
rent, idque vel maximum, nisi belli
civilis incendium salute patriæ re-
stinxeris: ut illud sati fuisse videatur,
hoc consilii. Servi igitur iis etiam ju-
dicibus, qui multis post seculis de te
judicabunt, & quidem haud scio, an
incorruptius quàm nos. Nam & sine
amore & sine cupiditate, & rursus sine
odio, & sine invidia judicabunt. Id
autem, etiamsi tunc ad te, ut quidam
falso putant, non pertinebit; nunc
certè

certè pertinet, te esse talem, ut tuas
 laudes obscuratura nulla unquam sit
 oblivio. Diversæ voluntates civium
 fuerunt, distractæque sententiæ. Non
 enim consiliis solum, & studiis, sed
 armis etiam, & castris dissidebamus.
 Erat autem obscuritas quædam, erat
 certamen inter clarissimos duces: multi
 dubitabant, quid optimum esset: multi,
 10 quid sibi expediret: multi, quid deceret:
 nonnulli etiam, quidliceret. Perfuncta
 resp. est hoc misero fatalique bello: vicit
 is, qui non fortunâ inflammaret odium
 suum, sed bonitate leniret; neque omnes,
 15 quibus iratus esset, eisdem etiam exsilio
 aut morte dignos judicaret. Arma ab
 aliis posita, ab aliis erepta sunt: ingratus
 est, injustusque civis, qui armorum pe-
 riculo liberatus animum tamen retinet
 20 armatum: ut etiam ille sit melior, qui
 in acie cecidit, quam qui in causa
 animam profudit. Quæ enim perti-
 nacia est quibusdam, eadem aliis con-
 stantia videri potest. Sed quia jam
 25 omnis fracta dissensio est armis &
 extincta aequitate victoris: restat, ut
 omnes unum velint, qui modo habent
 aliquid non solum sapientiæ, sed etiam
 sanitatis: quia, nisi te, C. Cæsar,

salvo

al. de
 cent. quæ
 Valer. h.
 not.

salvo, & in ista sententia, qua cum ante, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut salutis tue consulas: omnesque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. Sed, ut unde est orsa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Caesar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed, quia non est astantibus omnibus, necesse dicere à me certe dici volunt, cui necesse est quodam modo, & quod volunt, & quod M. Marcello, à te huic ordini populòq; Rom. & reip. reddito, præcipue id à me fieri debere intelligo. Nam letari omnes non ut de unius solum sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentia est quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo

PRO M. MARCELLO. 43

mo & amantissimo fratri, præter eum
quidem cederem nemini : cum id so-
licitudine, curâ, labore tandiu præ-
stitierim, quamdiu est de illius salute
5 dubitatum : certè hoc tempore mag-
nis curis, molestiis, doloribus libe-
ratus præstare debeo. Itaque C. Cæ-
sar, sic tibi gratias ago, ut omnibus
me rebus à te non conservato solum,
10 sed etiam ornato, tamen ad tua innume-
rabilia in me unum merita, quod fieri
jam posse non arbitrabar, maximus hoc
tuo facto cumulus accesserit.

ORATIO

ORATIO III.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

Argumentum.

Quintus Ligarius civis Romanus, cum C. Confidio consule profectus est legatus in Africam, ante belli civilis principium. Deinde provinciâ decedente C. Confidio, Ligarius, præfectus provincie mansit in Africa; postea cum bellum exarsisset inter Cæsarem & Pompeium, Ligarius, nullo negotio se implicari passus est, ut dicit Cicero. nam P. Accius Varus, qui Prætor Africam obtinuerat, Uticam venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: & Ligarius, adventu suo quievit, sed necessitate mansit in Africa, quæ provinciâ contra Cæsarem tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente. L. Tubero, cum iusto imperio sibi à senatu & sorte, ut moris erat, dato, venisset, eam intrare non potuit, prohibente

bente Ligario uti afferebat ipse Tu-
 bero, unde ad Pompeium iuit in
 Macedoniam, & apud eum de iniuria
 questus est, ut dicit Cicero, & cum
 eo fuit in bello civili, quo bello fini-
 to, Caesar victor Tuberoni & multa
 aliis, patriam restituit: sed Ligari-
 us, exulabat, domi manentibus duobus
 fratribus Ligariis, qui cum Cesare
 semper fuerant, & cum Q. Tubero
 filius L. Tuberonis Ligarium apud
 Caesarem, accusavisset, quod contra
 Caesarem fuisset in Africa, quod
 que ipsum cum patre sua provincia pre-
 buisset, Ligarium Cicero hac insig-
 nificatione defendit, & pro ipso gratiam
 Caesaris nititur impetrare. *hanc sup-
 plementum in sup. lib. 8. c. 1. inu-
 nitur*
 20 **I**orum crimen, & Caesar, &
 hunc diem inauditum
 propinquus meus ad te. Q. Tu-
 bero testis, Q. Ligarium in Africa
 fuisse: idque C. Pansa praestanti vir
 ingenio, fretus fortasse ea familiari-
 25 tate, quae ei tacum, ausus est con-
 fiteri. Itaque, quod me verum, ne-
 scio: paratus enim veneram, cum tu
 id neque per te scires, neque audire
 aliunde potuisses, ut ignoratione mea
 C ad

ad hominis miseri salutem abuterer.
 Sed quoniam diligentis inimici investi-
 gatum est, quod latebat, confitendum
 est, ut opinor: praesertim, cum meus
 necessarius C. Pansa fecerit, ut id iam
 integrum non desset: omnisque con-
 troversia omnis oratio ad misericordi-
 am tuam conferenda est, quā pluri-
 mi sunt conservati, cum h. te non so-
 lum liberationem culpa, sed errati ve-
 hiam impetravissent. Habes igitur,
 Tubero, quod est aponatori maxime
 oporundum, confitentei reum: sed ta-
 men ita confitentem, se in ea parte
 fuisse, quā te Tubero, I. quā virum
 omni laude dignum, patrem tantum. Ita-
 que prius de vestro delicto confitea-
 mini necesse est, quā Ligarii ullam
 culpam reprehendatis. Quia cum
 Ligarius cum esset adhuc nulla belli
 suspicio, legatus in Africam cum pro-
 confide C. Confidio profectus esset,
 qui in legatione & civibus & sociis
 ita ille probavit, ut decedens Confi-
 dius provinciam, satisfacere hominibus
 non posset, si quenquam plium pro-
 vinciam profecisset. Quae Ligarii
 usque diutius nihil profecisset
 provinciam accepit invitus, cui se
 praefuit

PRO D. T. D. B. P. R. I. O. 47

praesuit in pace, ut de civibus & locis
 gratissima esset ejus integritas, & fides.
 Bellum subito exarsit: quod qui erant
 in Africa, ante audierant, quam
 parari: quo audito, ipsam cupiditate
 5 inconsiderata, partem eorum quodam
 timore, primo saluti causa, postea
 am studii sui, querebant, quatenus
 cem. Tum Ligarius domum spectans,
 10 & ad suos redire cupiens, nullo se im-
 plicari negotio passus est. Interim,
 P. Aethius, Varusque praetor, Antenna
 obtinuerat, ut liceret venire. Ad eum
 statim concursus est: atque hic non
 15 mediocri cupiditate arripuit imperi-
 um, si illud imperium esse potuit, quod
 ad privatum, clamore multitudinis im-
 perice, nullo publico consilio acere-
 batur. Atque Ligarius, qui omne tale
 20 negotium cupere, & fugere, paulum
 adventus variis conatibus. Adhuc
 Caesaris. Quod Ligarius omni culpa vul-
 cat. Dominus est oppressus non modo nul-
 lam aut bellum, sed ne ad minimum
 25 quidem suspicionem belli. Regatus in
 pace profectus, in provincia pacatissi-
 mis rebus, ut ei pacem esse expe-
 ctant. Atque de rebus annuum sum-
 mum debet ostendit. Nam signis re-
 mansio?

mansio? multò minùs. Nam profectio voluntatem habuit non turpem; remansio etiam necessitatem honestam: ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus; 5 alterum, cum efflagitatus à provincia, præpositus Africa est. Tertium est tempus, quo post adventum Varii in Africa restitit. Quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. 10 An ille; si potuisset illinc ullo modo evadere, Uicere potius quàm Romæ, cum P. Africæ, quàm cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cum ipsa legatio 15 plena desiderii ac sollicitudinis fuisset propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habet, Cæsar, 20 adhuc in Q. L. signum alienæ à te voluntatis; cuius ego causam animadvertē, quæso, quâ fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude prædicatione, 25 literis, monumentisque decorandam! M. Cicerò apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confiteatur fuisse; nec minus

tacitas cogitationes extimescit; nec
 quid tibi de alio audient, de seipso
 occurrat, reformidet. Vide, quam
 non reformidem: vide quanta lux li-
 5 beralitatis & sapientiz tue mihi apud
 te dicenti oboriatur: quantum potero
 voce contendam, ut hoc populus Ro.
 exaudiat. Suscepto bello Caesar, gesto
 etiam ex magna parte, nulla vi coactus,
 10 iudicio meo ac voluntate ad ea ar-
 ma profectus sum; quz erant sumpta
 contra te. Apud quem igitur hoc dico?
 nempe apud eum, qui, cum hoc sci-
 ret, tamen me, antequam vidit, rei-
 15 publicz reddidit: qui ad me ex Ægyp-
 to litteras misit, ut essem idem, qui
 fuisset: qui cum ipse imperator in
 toto imperio populi Romani unus ef-
 set, esse me alterum passus est: a quo,
 20 hoc ipso C. Pansa mihi nuntium per-
 ferente concessos fasces laureatos te-
 nuí, quoad tenendos puxavi: qui mihi
 tum denique se salutem putavit redde-
 re, si eum nullis spoliata ornamentiis
 25 redderet. ut h. m. i. q. i. m. u. o. s. i. s.
 Vide quzso, Tubero, ut qui de meo
 facto non dubitem dicere, de Ligarii
 non audeam confiteri. Atque hæc
 propterea de me dixi, ut mihi Tubero,

cum de se eadem dicerem, ignosceret
 Cuius ego industria gloriaque faveo,
 vel propter propinquam cognationem,
 vel quod eius ingenio studiisque de-
 lector, vel quod laudem adolescentis
 propinqui existimo etiam ad meum
 aliquem fructum redundare. Sed hoc
 quaro: quis puer fuisse crimen, esse
 in Africa Ligarium? nempe is, qui
 & ipse in eadem Africa esse voluit, 10
 & prohibitum se à Ligario queritur,
 & certe contra ipsum Casarem est con-
 gressus armatus. Quid enim, Tubero,
 tuus ille districtus in acie Pharsalica
 gladius agebat? cuius latus ille, mureo
 petebat? qui sensus erat armorum tu-
 orum? quæ tua mens? oculi? manus?
 ardor animi? quid cupiebas? quid
 optabas? Nimis urgeo: commoveri vi-
 deam, adolescens: ad me revertar, 20
 iisdem in armis suis. Quid autem aliud
 egimus, Tubero, nisi ut, quod hic po-
 test, nos possemus? Quorum igitur
 impunitis, Casar, tua clementia laus
 est, eorum ipsorum ad crudelitatem
 te acies, pratio? Atque in hac causa
 non nihil equidem, Tubero, etiam na-
 am, sed multo magis patris tui pruden-
 tiam desidero: quod homo cum inge-
 nio,

nio, tum etiam si doctrina excellens,
genus hoc causae, quod esset, odore vi-
derit. Nam si vidisset, quovis prop-
fecto, quam isto modo à te agi maluis-
set. Arguis fatentem, non est satis
accusas eum qui causam habet, aut
ut ego dico, meliorem quam tu: aut
ut tu vis, parem. Hæc non modò mi-
rabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ
to dicam. Non habet eam vim ista accu-
satio, ut Q. Ligarius condemnaretur,
sed ut necetur. Hoc egit civis Ro-
manus ante te nemo. Externi isti mo-
res usque ad sanguinem incitare solent
odiam aut levium Græcorum, aut
manuum barbarorum. Nasti quid aliud
agis? ut Romæ ne sis? ut domo careas
atque ne cum optimis fratribus ne cum
hoc T. Brochio avunculo tuo, ne cum
ejus filio, consobrinis suis, ne nobiscum
vivas? ne sit in patria? num est? num
potest? magis carere his omnibus
quam carere? Italiâ prohibetur, exsu-
lat. Non tu ergo hunc patriâ privas,
quæ caret, sed vitâ vis. At istud ne
apud eum quidem dictatorem, qui
omnes, quos oderat, morte multabat,
quisquam egit isto modo. Ipse jubebat
occidi, nullo postulante: præmiis
etiam

etiam invitabat. Quæ tamen crudeli-
tas ab hoc eodem aliquot annis post,
quem tu nunc crudelom esse, vis vin-
dicata est. Ego verò istud non po-
stulo, inquires. Ità me hercule existi-
mo, Tubero. Novi enim te, novi pa-
trem tuum, novi domum, noménque
vestrum: studia denique generis ac
familia vestra, virtutis, humanitatis,
doctrina, plurimarum artium atque
opeimarum, nota sunt mihi omnia.
Itaque certò scio, vos non petere san-
guinem: sed parùm attenditis. Res
enim eò spectat, ut eà pœna, in qua ad-
huc Q. Ligarius sit, non videamini esse
contenti. Quæ est igitur alia, præ-
ter mortem? si enim in exilio est, si
cui est, quid amplius postulatis? an-
nè ignoscatur? hoc verò multò acer-
bius, multoque est gravius. Quod
nos domi perimus precibus, & lacry-
mis prostrati ad pedes, non tam nostræ
causæ fidentes, quàm huius humani-
tati: id nè impetremus, pugnabis?
& in nostrum fletum irrumpes? & nos
jacentes ad pedes supplicum voce
prohibebis? Si, cum hoc domi face-
remus, quod & fecimus, & ut spero
non frustra fecimus, tu repente
irrupisses,

PRO Q. LIGARIO. 51

irrupisses, & clamare coepisses, C.
 Cæsar, cave credas, cave ignoscas, ca-
 ve te fratrum, pro fratris salute ob-
 secrantium, misereatur: nonne omnem
 5 humanitatem exuisses, quanto hoc
 durius, quod nos domi petimus, id à
 te in foro oppugnari? & in tali mise-
 ria multorum perfugium misericordiae
 tollere? Dicam plane, C. Cæsar, quod
 10 sentio, si in hac tanta tua fortuna
 lenitas tanta non esset, quam tu
 per te, per te, inquam, obtines (in-
 telligo quid loquar) acerbissimo luctu
 redundaret ista victoria: quam mul-
 15 ti enim essent de victoribus, qui te
 crudelem esse vellent, cum etiam de
 victis reperiantur quam multi, qui,
 cum à te nemini ignosci vellent, impe-
 dirent clementiam tuam, cum etiam
 20 ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in ali-
 os esse misericordem? Quod si probare
 Cæsari possemus, In Africa Ligarium
 omnino non fuisse: si honesto, & mise-
 ricordi mendacio, saluti civis calami-
 25 tosi consultum esse vellemus, tamen
 hominis non esset, in tanto discrimi-
 ne & periculo civis resellere & coar-
 guere nostrum mendacium: & si esset
 alicuius, ejus certe non esset, qui

in eadem causa & fortuna fuisset. Sed
tamen aliud est, errare Cæsarem nol-
le, aliud, nolle misereri. Tum dice-
res, Cave Cæsar credas: fuit in Africa
Ligarinus: tulit arma contra te. Nunc
quid dicis? Cave ignoscas. Hæc neg
hominis, nec ad hominem vox est:
quæ quæ apud te, C. Cæsar, utitur, su-
am citius abiecit humanitatem, quàm
extorquebit tuam. An primus aditus, 10
& postulario Tiberonis hæc, ut opi-
nor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere
dicere. Non dubito, quin admira-
tus sis, vel quod de nullo alio cui-
quam, vel quod is, qui in eadem causa 15
fuisset, vel quidnam novi facinoris af-
ferret. Scelus tu illud vocas, Tiberone?
cur isto enim nomine illa adhuc causa
caruit: alii errorem appellant, alii
timorem: qui durius, spem, cupiditatem, 20
odum, pertinaciam: qui gra-
vissime, temeritatem: scelus, præter te,
adhuc nemo. Ac mihi quidem, si pro-
prium & verum nomen nostri mali
queratur, fatalis, quædam calamitas 25
incidisse videtur: & improvidas ho-
minum mentes occupavisse: ut nemo
mirari debeat humana consilia, di-
vina necessitate esse superata. Lacus
est

esse miseros, quinquam, hoc victore,
 esse non possumus. Sed non loquor
 de nobis: de illis loquor, qui oc-
 ciderunt: si fuerint cupidi, fuerint ha-
 sti, si fuerint pertinaces: si sceleris vero
 crimine, furoris, paricidii, liceat Cui
 Pompeio mormos, illicet multis aliis
 carere. Quando hoc quisquam ex te,
 Caesar, audivit? aut tua quid aliud
 10 arma voluerunt, nisi à te contame-
 liam propulsare? quid egit totus ille
 invictus exercitus, nisi ut suum jus
 tueretur & dignitatem tuam? quid?
 tu, cum pacem esse cupiebas, idae age-
 15 bas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum
 bonis civibus conveniret? Mihi verò,
 Caesar, tua in me maxima merita, tanta
 certe non viderentur, si me ut scele-
 ratum à te conservatum putarem.
 20 Quomodo autem tu de rep. bene meri-
 tus esses, si tot sceleratos incolumi dig-
 nitate esse voluisses? Successionem tu
 illam existimavisti, Caesar, initio, non
 bellum, non hostile odium, sed civile
 25 dissidium: utrique cupientibus rem-
 publicam salvam, sed partim consiliis, par-
 tim studiis à communī utilitate aber-
 rantibus. Principum dignitas erat pene-
 par, non pars fortasse eorum, quae seque-
 bantur:

bantur: causa tunc dubia, quod erat
 aliquid in utraque parte, quod proba-
 ri posset: nunc melior certe ea judi-
 canda est, quam etiam dii adjuve-
 rint. Cognita verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua
 occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut
 omittam communem causam, venia-
 mus ad nostram. Utrū tandem ex-
 istimas facilius fuisse, Tubero, Liga-
 rium ex Africa exire, an vos in Afri-
 cam non venire? poteramūne, in-
 quies, cum senatus censuisset? Si me
 consulis, nullo modo. Sed tamen Li-
 garium senatus idem legaverat: atque i-
 lle eo tempore paruit, cum parere
 senatui necesse erat: vos tunc parvultis,
 cum paruit nemo, qui noluit, repre-
 hendo igitur minimò verò, neque
 enim licuit aliter vestro generi homini,
 familiaris disciplina. Sed hoc non con-
 cedo, ut quibus rebus gloriemini in vo-
 bis, easdem in aliis reprehendatis. Tu-
 beronis fors conjecta est ex S. C. cum
 ipse non adesset, morbo etiam im-
 pediretur: statuerat se excusare. Hæc
 ego novi, propter communes neces-
 situdines, quæ mihi sunt cum L. TUBE-
 RONE domi, una eruditi, militiæ con-
 tuber-

tubernales, post affines, in omni denique vita familiares; magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tubero-
 5 nem domi manere voluisse. Sed ita quidam agebant; ita reip. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit
 10 auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit: una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit: itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen
 15 oritur, vel ira potius; nam, si crimen est prohibere illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum,
 20 obtinere voluisse, quam aliquem se imperatorem esse maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed quoque modo sese
 25 illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus. Quid, si effectus? Casarius eam tradituri fuissetis, an contra eum resenturi? Vide quid licen-
 tia,

riz, Caesar, nobis tua liberalitas det,
vel potius audacia. Si responderit Tu-
bero, Africam, quò senatus eum fors-
que miserat, tibi patrem suum traditu-
rum fuisse: non dubitabo apud ipsum 5
te, cuius id eum facere interfuit, gra-
tissimis verbis eius consilium repre-
hendere. Non enim, si tibi ea res gra-
ta fuisset, esset etiam probata. Sed jam
hoc totum omitto, non tam ut nè of- 10
fendam tuas patientissimas aures,
quam ne Tubero, quod nunquam co-
gitavit, facturus fuisse videatur. Ve-
niebatis igitur in Africam Provinci-
am, unam ex omnibus huic victoriae 15
maximè infestam, in qua erat rex poten-
tissimus, inimicus huic causæ, aliena
voluntas, conventus firmi atque magni.
Quæro, quid facturi fuissetis? quin-
quam quid facturi fueritis, non dubi- 20
tem, cum videam, quid feceritis. Pro-
hibiti estis in provincia vestra pedem
ponere: & prohibiti, ut perhibetis,
inimici cum injuria. Quomodo id tu-
listis? acceptæ injuriæ querelam ad 25
eum derulistis? nempe ad eum, cu-
jus auctoritatem secuti in societatem
belli veneratis? quod si Cesaris cau-
sâ in provinciam veniebatis, ad rem
pro-

profectò exclusi provinciam venissetis.
 Venistis ad Pompeium: Quæ est er-
 go apud Cæsarem querela, cum cum
 acculeris, à quo querimini vos pro-
 hibitos contra Cæsarem bellum gere-
 re? Atque in hoc quidem vel am-
 mendacio, sive in gloria, per mel-
 licer vos provinciam fuisse Cæsari tra-
 dituros, quam à Varo & quibusdam
 alijs prohiberi essetis. Ego autem con-
 fitebor culpam esse Ligarii, qui vos
 tanta laudis occasione privaverit. Sed
 vide, quæ sit C. Cæsaris constantia &
 naturæ vis. L. Tuberonis, quasi ego
 quamvis ipse probarem, ut probor, ta-
 men non commemorarem, nisi à te
 cognovissem in primis eam virtutem
 solem laudari. Quæ fuit igitur unquam
 in ullo homine tanta constantia? con-
 stantiam dico, nescio an melius pa-
 tientiam possem dicere. Quotus enim
 istud quisque fecisset, ut à quibus par-
 tibus in dissensione civili non esset re-
 coptus, essetque etiam cum crudelitate
 eiectus, ad eas ipsas rediret? magni
 cuiusdam animus, atque ejus viri est,
 quem de suscepta paupere, propositaque
 sententia, nulla contumelia, nulla
 vis, nullum periculum posset de pellere.

Ut enim cætera paria Tiberoni cum
 Varo fuissent, honos, nobilitas, splen-
 dor, ingenium, quæ nequaquam fue-
 runt; hoc certe præcipuum Tiberio
 nis fuit, quod iusto cum imperio ex
 Sisc. in provinciam suam venerat.
 Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne
 iratus; non domum, ne iners; non ali-
 quam in regionem, ne condemnare
 causam illam, quam secutus esset, vide-
 retur: in Macedoniam, in Cn. Pom-
 peii castra venit, in eam ipsam causam,
 à qua erat rejectus cum injuria. Quid?
 cum ista res nihil commovisset ejus
 animum, ad quem veneratis, langui-
 diore, credo; studio in causa fuistis.
 Tantummodo in praesidiis eratis; ani-
 mi verò à causa abhorrebant: an, ut
 sit in civilibus bellis, nec in vobis ma-
 gis, quam in reliquis, omnes vincendi
 studio tenebamur; pacis equidem sem-
 per auctor fui, sed tam serò erat enim
 amentis, cum aciem videres, pacem
 cogitare. Omnes, inquam, vincere vo-
 lebamus, tu certe præcipue, qui in eum
 locum venisses, ubi tibi esset pereun-
 dum, nisi vicisses: quanquam, ut nunc
 se res habet, non dubito, quin hanc
 salutem anteponas illi victoriæ. Hæc
 ergo

ergo non dicerem Tubero, si aut vos
 constantia vestra, aut Caesarem bene-
 ficium sui poeniteret. Nunc quaero,
 utrum vestras injurias, ad reip. perfe-
 5 quamini? si reipub. quid de vestra in
 ea causa perseverantia respondebitis?
 si vestras, videte ne erretis, qui Ca-
 sarem vestris inimicis iratum fore pu-
 tetis, cum ignoverit suis. Itaque num
 10 tibi videor, Caesar, in causa Ligarii oc-
 cupatus esse? num de ejus facto di-
 cere? quicquid dixi, ad unam summam
 referri volo, vel humanitatis, vel cle-
 mentiae, vel misericordiae tuae. Causas,
 15 Caesar, egi multas, & quidem tecum,
 dum te in foro tenuit ratio honorum
 tuorum: certe nunquam hoc modo,
 Ignoscite, iudices, erravit, lapsus est,
 non putavit, si unquam posthac, ad
 20 parentem sic agi solet. Ad iudices,
 Non fecit, non cogitavit, falsi testes,
 fictum crimen. Dic te, Caesar, de facto
 Ligarii iudicem esse: quibus in pra-
 sidiis fuerit, quare. Taceo: ne haec
 25 quidem colligo, quae fortasse valerent
 etiam apud iudicem: legatus ante bel-
 lum profectus, relictus in pace, bello
 oppressus, in eo non acerbus. Tum eti-
 am fuit totus animo & studio tuus. Ad
 judi-

iudicem sic agi solet: sed ego ad pa-
 rentem loquor. Erravi, temere feci,
 poenitet. Ad clementiam tuam confu-
 gio, delicti veniam peto, ut ignoscas
 oro, si nemo imperavit, arroganter: si 5
 plurimi, tu idem fer opem, qui spem de-
 disti. An sperandi Ligario causa non
 sit, cum mihi apud te sit locus etiam
 pro altero deprecandi? Quamquam
 neque in hac oratione spes est posita 10
 causa, nec in eorum studiis, qui à te pro
 Ligario petunt, tui necessarii. Vidi
 enim, & cognovi, quid maxime specta-
 res, cum pro alicuius salute multi la-
 borarent: causas apud te rogantium 15
 gratiores esse, quam preces: neque
 spectare, quam tuus esset necessarius
 is, qui te oraret: sed quam illius, pro
 quo laboraret. Itaque tribuis tu qui-
 dem tuis ita multa, ut mihi beatiores 20
 illi esse videantur interdum, qui tuâ
 liberalitate fruuntur, quam tu ipse,
 qui illis tam multa concedis. Sed video
 tamen apud te causas, ut dixi rogan-
 tium valere plus, quam preces: ab 25
 illis te moveri, maxime, quorum ju-
 stissimum dolorem videas in petendo.
 In Q. Ligario conservando, multis
 tu quidem gratum facies necessariis
 tuis:

tuis: sed hoc quæso considera, quod
foles: possum fortissimos viros Sabi-
nos, tibi probatissimos, totumque a-
grum Sabinaum florem Italia, robar
s reipubl. proponere; nōsti optimē ho-
mines. Animadvertite horum omnium
mœstiriam & dolorem. huius T. Bro-
chi, de quo non dubito quid existi-
mes, lacrymas squaloremque ipsius. &
10 filii vides. Quid de fratribus dicam?
noli, Cæsar, putare de unius capite nos
agere. Aut tres Ligarii in civitate
retinendi sunt, aut tres ex civitate ex-
terminandi. Quodvis exsilium his est
15 optatius, quàm patria, quàm domus,
quàm dii penates, uno illo exsulante. Si
fraternè, si piè, si cum dolore faciunt,
moveant te horum lacryma, moveat
pietas, moveat germanitas, valeat
20 tua vox illa, quæ vicir: te enim
dicere audiebamus, nos omnes adver-
sarios putare, nisi qui nobiscum essent:
sed omnes, qui contra te non effug-
unt, s. Videtne igitur hunc splendor-
em, aut omnetin hanc Brochorum do-
mum, hunc L. Marcium, C. Cæterium,
L. Cornificium, hosce omnes equites
Romæ qui adsunt veste mutata, non so-
lum notos tibi, verum etiam probatos
viros,

viros, qui tecum fuerunt? Atque his
 maxime irascebatur, & hos requi-
 rebamus, & his nonnulli etiam mi-
 nabantur. Conserva igitur tuis suos,
 ut, quemadmodum cetera, quæ dicta
 sunt à te, sic hoc verissimum reperi-
 atur. Quod si penitus perspicere
 posses concordiam Ligariorum, om-
 nes fratres tecum judicares fuisse.
 An potest quisquam dubitare, quin, 10
 si Q. Ligarius in Italia esse potuisset,
 in eadem sententia futurus fuerit, in
 qua fratres fuerunt? quis est, qui ho-
 rum consensum conspirantem, & penè
 conflatum, in hac prope æqualitate
 fraterna non noverit? qui hoc non
 sentiat, quidvis prius futurum fuisse,
 quàm ut hi fratres diversas sententias
 fortunæque sequerentur? Voluntate
 igitur omnes tecum fuerant: tem- 20
 pestate abreptus est unus: qui, si con-
 silio id fecisset, esset eorum similis,
 quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed
 ierit ad bellum: dissenserunt non à te so-
 lum verùm etiam à fratribus: hi se o- 23
 rant tui. Equidem, cum tuis omnibus
 negotiis interesssem, memoria teneb-
 qualis tum. T. Ligarius quæstor urbanus
 fuerit erga te & dignitatem tuam:
 sed

PRO Q. LIGARIO. 65

sed parum est, me hoc meminisse :
 spero etiam te, qui oblivisci nihil
 soles, nisi injurias, quoniam hoc est a-
 nimi, quoniam etiam ingenti tui, te
 5 aliquid de hujus quaestoris officio co-
 gitantem, etiam de albis quibusdam
 quaestoribus reminiscentem recordari.
 Hic igitur T. Ligarius, qui tam ni-
 hil egit aliud (neque enim hæc divi-
 10 nabit) nisi, ut tu cum tui studiosum
 & bonum virum judicares, nunc & te
 supplex fratris salutem petit: quam
 hujus admonitus officio cum utrisque
 his dederis, tres fratres optimos,
 15 & integerrimos, non solum sibi ip-
 sos, neque his tot ac talibus viris, ne-
 que nobis necessariis suis, sed etiam
 reipublicæ condonaveris. Fac igitur,
 quod de homine nobilissimo & claris-
 20 simo M. Marcello restituto fecisti
 nuper in curia, nunc quidem in foro
 de optimis & huic omni frequentia
 probatissimis fratribus; ut concessisti
 illum senatui, sic da hunc populo,
 25 cujus voluntatem carissimam semper
 habuisti. Et si ille dies tibi glorio-
 sissimus, a populo Romano gratissimus
 fuit? noli obsecro, dubitare, C. Cz-
 sar, similem illi gloriæ laudem quam
 expiasti

sapissime querere. Nihil est enim tam
 populare, quam bonitas: nulla de vir-
 tutibus mis plurimis nec gravior, nec
 admirabilior misericordia est. Homi-
 nes enim ad deos nullâ re propius ac-
 cedunt, quàm salutem hominibus dan-
 do. Nihil habet nec fortuna tua ma-
 ius, quam ut possis; nec natura tua
 melius, quàm ut velis conservare
 quamplurimos. Longiorem orationem
 causa forsitan postulat, tua certe natu-
 ra brevior. Quare, cum utilis esse
 arbitrer te ipsum, quàm me aut quem-
 quam loqui tecum, finem jam faciam:
 tantum te ipsum admonebo, si illi ab-
 senti salutem dederis, presentibus his
 omnibus te daturum.

tripliciter condonaveris. Tac igitur
 quod de homine nobilissimo & claris-
 simo M. Marcello testatur. Testatur
 nuper in curia, nunc quidem in foro
~~de optimis & iustis omni rebus~~
 probatissimis scriptis; ut concessisti
 illam legem, sic de hunc populo,
 cuius voluntatem carissimam semper
 habuisti. Et si ille dies tibi glorio-
 sus, non oblecto, dubitare, C. Ce-
 sar, similem illi gloriæ tantam dam-
 nam

ORATIO IV.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

Deirotarus rex amicissimus populo Romano bello civili cum Pompeio fuit, & post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde C. Cæsarem bellam gerentem subsidio adiuvit. Quare ab ipso Cæsare relictus rex fuit in regno suo aliquantulum ab eo, quia sibi Pompeium in amicitia præstulisset, rem suam parte multatus. Is Deirotarus post per Philippum medicum, servum suum (quem Roman cum legatis suis miserat) accusatus est apud Cæsarem, quia cum ipse Cæsar diversaretur in hospitio apud Deiotarum in castello Lycio, eum rex interficere per insidias voluisset, collocatis primis armatis in loco ubi erat regia dona daturus Cæsari. Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cum Cæsar ire perca-

percuravisset, dicitur ab accusatore
 non voluntate Deiotari, sed suâ for-
 tunâ esse servatus, etiam accusatus
 Deiotarus ab eodem; quod fuisset
 semper adversus Casarem animo im-
 pio atque alieno, quodque exercitum
 contra ipsum comparavisset, quodque
 nuncios ad Celsium quendam inimicum
 Caesaris destinare voluisset, quodque
 equites non bonos Casari misisset, &
 in his servum quendam judicatum:
 quodque bello Africano audiens Domi-
 tium perisse nostragio, Casarem ob-
 sideri, versum Græcum dixisset dire,
 atque suspecta sententia, quodque præ
 latitia vino obrutus in convivio salta-
 visset: quodque Blesamius legatus &
 amicus regius, regi scripssisset probra
 de Casare. Hæc accusationes Philip-
 pus ille servus & medicus intendit
 contra Deiotarum, Dominum suum,
 ut dicit hic Cicero, corruptus & sub-
 ornatus à Castore quodam, adolescente,
 Deiotari ex filia nepote, & aua suo
 inimicissimo. Contra quas accusationes
 inductus, Cicero coram Casare hanc
 orationem habuit.

Cum

Cum in omnibus causis gravio-
ribus, C. Cæsar, initio dicen-
di commoveri soleam. vehem-
entius, quàm videtur vel usus, vel ætas
5 mea postulare: tum in hac causa ita me
multa perturbant, ut, quantum mea fi-
des studii mihi ad. rat ad salutem re-
gis Deiotari defendendam, tantum fa-
cultatis timor detrahat. Primum dico
10 pro capite, fortunisque regis: quod
ipsum, etsi non iniquum est, in tuo dun-
taxat periculo; tamen est. ita inusita-
tum, regem capitis reum esse, ut ante
hoc tempus non sit auditum. Deinde
15 cum regem, quem ornare antea cuncto
cum senatu solebamus pro perpetuis
ejus in nostram remp. meritis, nunc
contra atrocissimum crimen cogor de-
fendere. Accedit, ut accusatorum alte-
20 rius crudelitate, alterius indignitate
perturber. Crudelis Castor, nè dicam
sceleratum, & impium, qui nepos avum
in discrimen capitis adduxerit, ado-
lescentiæque suæ terrorem intulerit
25 ei, cuius senectutem tueri & tegere
debebat, commendationemque incun-
tis ætatis ab impietate & scelere dux-
erit, avi servum corruptum præmiis ad
accusandum dominum impulerit, & à
D legat-

legatorum pedibus abduxerit. Fugivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip, cùm os videbam, cùm verba audiebam; non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum de servo in dominum nè tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito; exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me; C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitus recognovi, timere desino: re enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cuius vitam consilium facinoris inisse arguere, si per se ipsum consideres, grave, est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicare. Moveor

PRO REGE DEIOTARO. 71

or etiam loci ipsius intolentiâ, quod
 tantam causam, quanta nulla unquam
 in disceptatione versata est, dico in-
 tra domesticos parietes, dico extra
 5 conventum, & eam frequentiam, in
 qua oratorum studia niti solent. In
 tuis oculis, in tuo ore, vultuque ac-
 quiesco: te unum intueor; ad te u-
 num omnis mea spectat oratio: quæ
 10 mihi ad spem obtinendæ veritatis gra-
 vissima sunt; ad motum animi, & ad
 omnem impetum dicendi, contenti-
 onemque leviora. Hanc enim, C.
 Caesar, causam si in foro dicerem, eo-
 15 dem audiente & disceptante te, quan-
 tam mihi alacritatem populi Romani
 concursus adferret; quis enim civis
 ei regi non faveret, cuius omnem ata-
 tem in populi Romani bellis con-
 20 sumptam esse meminisset? spectarem
 curiam, intuerer forum, cælum deni-
 que testarer ipsum. Sic cum deorum
 immortalium, & populi Romani, &
 senatus beneficia in regem Deiotarum
 25 recorderer, nullo modo mihi deesse
 posset oratio. Quæ quoniam angusti-
 ora parietes faciunt, actioque causæ
 maximè debilitatur loco: tuum est,
 Caesar: qui pro multis sæpe dixisti,

quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum
referre: quo facilius tum æquitas tua,
tum audiendi diligentia minuat hanc
perturbationem meam. Sed, antequam
de accusatione ipsa dico, de accusato- 5
rum spe pauca dicam: qui, cum vide-
antur neque ingenio, neque usu, atque
exercitatione rerum valere; tamen
ad hanc causam non sine aliqua spe &
cogitatione venerunt. Iratum te regi 10
Deiotaro fuisse non erant nescii: af-
flictum illum quibusdam incommo-
dis & detrimentis propter offensio-
nem animi tui meminerant: neque
cum huic iratum, tum sibi amicum 15
cognoverant: cumque apud ipsam
de tuo periculo dicerent, fore puta-
bant, ut in exulcerato animo facile
fictum crimen insideret. Quamobrem
hoc nos primum metu, C. Cæsar, per 20
fidem, & constantiam, & clementi-
am tuam libera, nè residere in te ul-
lam partem iracundiæ suspicemur.
Per dexteram te istam oro, quam regi
Deiotaro hospes hospiti porrexisti: 25
istam, inquam, dexteram, non tam in
bellis, neque in præliis, quam in pro-
missis & fide firmiorem. Tu illius do-
mum inire, tu vetus hospitium revo-
care

PRO REGE DEIOTARO. 73

care voluisti: te ejus dii penates ac-
ceperunt: te amicum, & placatum
Deiotari regis aræ focique viderunt.
Cum faciliè exorari, Caesar, tum se-
5 mel exorari soles. Nemo unquam te
placavit inimicus, qui illas resedisse
in te simultatis reliquias senserit.
Quamquam cui sunt inaudita cum
Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu
10 illum accusavisti, ut hostem, sed ut
amici officio parùm sanctum, quod
propensior in Cn. Pompeii amicitia
fuiſſet, quàm in tuam: cui ta-
men ipsi regi veniam te daturum
15 fuiſſe dicebas, si, cum auxilia Pom-
peio, vel si etiam filium miſſet, ipse
tamen excusatione ætatis uſus eſſet.
Itaque, cum maximis cum rebus li-
berares, perparvam amicitia cul-
20 relinquebas. Itaque non ſolùm in
eum non animadvertiſti, ſed omni
metu liberaviſti, hospitem agnoviſti,
regem reliquiſti. Neque enim ille
odio tui progressus, ſed errore com-
25 muni lapſus eſt. Is Rex, quem Sena-
tus hoc nomine ſæpe honorificentif-
ſimis decretis appellaviſſet, quique
illum ordinem ab adoleſcentia gra-
viſſimum ſanctiſſimùmque duxiſſet,

iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati semperque versati. Cum audisset senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, pratoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maximè verò perturbatus est, ut audivit consules ex Italia profugisse, omnésque consulares, (sic enim nuntiabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem em via, nec ulli veri subsequerentur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordie, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum iræ essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritate rex Deiotarus cessit, quem

PRO REGE DEIOTARO. 75

quem nos omnes secuti sumus: in
quem cum dii atque homines omnia
ornamenta congerissent, tum tu ipse
plurima & maxima. Neque enim si
5 tuæ res gestæ cæterorum laudibus
obscuritatem attulerunt, idcirco Cn.
Pompeii memoriam amisimus. Quan-
tum nomen ejus fuerit, quantæ opes,
quanta in omni genere bellorum
10 gloria, quanti honores populi Roma-
ni, quanti senatus, quanti tui, quis
ignorat? tantò ille superiores vicerat
gloriâ, tantò tu omnibus præstitisti.
Itaque Cn. Pompeii bella, victorias,
15 triumphos, consulatus, admirantes nu-
merabamus: tuos enumerare non
possumus. Ad eum igitur rex Dei-
otarus venit hoc misero fatalique bel-
lo, quem antè justis hostilibusque bel-
20 lis adjuverat, quocum erat non hospi-
tio solum, verum etiam familiaritate
conjunctus: & venit vel rogatus ut
amicus, vel accersitus ut socius, vel
evocatus ut is qui senatui parere di-
25 dicisset: postremò venit ut ad fugi-
entem, non ut ad insequentem, id est,
ad periculi, non ad victoriæ societa-
tem. Itaque, Pharsalico prælio facto,
à Pompeio discessit: spem infinitam

persequi noluit: vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellam gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum 5 Cn. Domitii amplissimi viri suis tectis & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum, omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille 10 tertio auctionibus factis, pecuniam dedit, quâ ad bellum uteris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse dixit suum. Quæ qui- 15 dem à te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modo à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur 20 domi te suæ interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu decorum penatium ne- 25 care hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victo- rem

PRO REGE DEIOTARO. 77

rem orbis terrarum non extimescere:
 ejus tam inhumani & ingrati animi,
 à quo rex appellatus esset, in eum
 tyrannum inveniri: ut hæc omittam:
 5 cujus tanti furoris fuit, omnes reges,
 quorum multi erant finitimi, omnes
 liberos populos, omnes socios, omnes
 provincias, omnia denique omni-
 um arma contra se unum excitare?
 10 quonam ille modo cum regno, cum
 domo, cum conjuge, cum carissi-
 mo filio distractus esset, tanto sce-
 lere non modò perfectò, sed etiam
 cogitato? At, credo hæc homo in-
 15 consultus & temerarius non videbat.
 Quis consideratior illo? quis testi-
 or? quis prudentior? quanquam hoc
 loco Deiotarum non tam ingenio,
 & prudentiâ, quàm fide, & religi-
 20 one vitæ, defendendum puto. Nota
 tibi est, C. Cæsar, hominis probi-
 tas, noti mores, nota constantia,
 Cui porrò, qui modo populi Romani
 nomen audivit, Deiotari probitas,
 25 integritas, gravitas, virtus, fides non
 fit audita? Quod igitur facinus nec
 in hominem imprudentem cadere
 posset, propter metum præsentis
 exitii, nec in facinorosum, nisi esset

D 5

idem

idem amentissimus, id vos & à viro
optimo, & ab homine minimè stulto
cogitatum esse confingitis. At quem
non modò non credibiliter, sed nè
suspiciosè quidem! Cùm, inquit, in
castellum Luceium venisses, & do-
mum regis hospitis tui divertisses,
locus erat quidam, in quo erant ea
composita, quibus rex te munere
constituerat: huc te à balneo, priùs 10
quàm accumberes, ducere volebat,
ibi enim erant armati, qui te inter-
ficerent, in eo ipso loco collocati. En
crimen, en causa, cur regem fugiti-
vus, dominum servus accuset. Ego 15
mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est
ad me ista causa delata, Philippum
medicum, servum regium, qui cum le-
gatis missus esset, ab ipso adolescen-
te esse corruptum, hac suspitione 20
sum perculsus: medicum indicem su-
bornavit; finget videlicet aliquod cri-
men veneni, etsi à veritate longè, ta-
men à consuetudine criminandi non
multum res abhorrebat. Quid ait 25
medicus? nihil de veneno. At id fie-
ri potuit. Primò occultis in potione,
vel in cibo: deinde etiam impunius
fit, quod, cùm est factum, negari
potest.

potest. Si palam te interemisset, om-
 nium in se gentium non solum odia,
 sed etiam arma convertisset; si ve-
 neno, Jovis illius quidem hospitalis
 5 numen nunquam celare potuisset,
 homines verò fortasse celavisset. Quod
 igitur & occultius conari, & effice-
 re cautiùs potuit, id tibi, & medi-
 co callido, & servo, ut putabat,
 10 fideli non credidit: de armis, de fer-
 ro, de insidiis celare te noluit? At
 quàm festivè crimen contextitur! tua
 te inquit, eadem, quæ semper, for-
 tuna servavit. Negavisti tum te inspi-
 15 cere velle. Quid postea? an Deiotarus,
 re illo tempore non perfectâ, continuò
 dimisit exercitum? nullus erat alius in-
 sidiandi locus? At eodem te, cum ræ-
 navisses, rediturum dixeras: itaque
 20 fecisti. Horam unam aut duas eodem
 loco armatos, ut collocati fuerant, re-
 tinere magnum fuit? cum in convivio
 comiter & jucundè fuisses, tum illuc
 ivisti, ut dixeras. Quo in loco Dei-
 25 otarum talem erga te cognovisti;
 qualis rex Attalus in P. Africanum
 fuit: cui magnificentissima dona ut
 scriptum legimus; usque ad Numanti-
 am misit ex Asia: quæ Africanus, in-
 spectante

spectante exercitu, accepit. Quod cum praesens Deiotarus regio & animo & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Caesar, repete temporis illius memoriam: pone al-
lum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? in posterum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Lucei-
um ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi, sed tamen acta res criminose est. Cum inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneum te ducere cœpe-
runt: ibi enim erant insidiæ. At te eadem tua fortuna servavit. In cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modò nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es. 25
Quid? ille signa aenea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent? Habes orimina insidiarum: nihil enim dixit amplius.
Horum,

Horum, inquit, eram conscius. Quid
 tum? ita demens ille erat, ut eum, quem
 conscium tanti sceleris habebat, à se
 dimitteret? Romam etiam mitteret, u-
 5 bi & inimicissimum sciret esse nepotem
 suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidi-
 as; præsertim cum is unus esset, qui
 posset de absente se vindicare? & frä-
 tres meos, inquit, quod erant conscii, in
 10 vineula coniecit. Cùm igitur eos
 vinciret quos secum habebat, te solu-
 tum Romam mittebat, qui eadem sei-
 res, quæ illos scire dicis? Reliqua pars
 accusationis duplex fuit: una, regem
 15 semper in speculis fuisse, cùm à te
 animo esset alieno: altera, exercitum
 cum contra te magnum comparasse. De
 exercitu dicam breviter, ut cætera.
 Nunquam eas copias Rex Deiotarus
 20 habuit, quibus inferre bellum populo
 Rom. posset; sed quibus fines suos ab
 excursionibus hostium & latrociniis
 tueretur, & imperatoribus nostris auxi-
 lia mitteret. Atque antea quidem ma-
 25 jores copias alere poterat, nunc exi-
 guas vix tueri potest. At misit ad Cæ-
 lium nescio quem. Sed eos, quos misit,
 quod ire voluerunt, in vincula conie-
 cit. Non quero quàm verisimile sit,
 aut

aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse, aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen, cum ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè nostros homines novit, vel quia non nosset, vel quia nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar. Nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait 15 nescio quem ex eo numero servum iudicatum. Non arbitror: non audiui, sed in eo etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit? quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asia præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi 25 victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem præstò fuit. Secutum est bellum Africanum: graves de te rumores sparsi:

sparsi: qui etiam furiosum illum Cæ-
 lum excitaverunt. Quo tum erga te
 rex animo fuit, qui auctionatus sit,
 seseque & filium suum expoliare ma-
 5 luerit, quàm tibi pecuniam non sub-
 ministrare? At eo inquit, tempore
 ipso Niceam Ephesumque mittebat,
 qui rumores Africanos exciperent,
 & celeriter ad se referrent. Itaque,
 10 cùm esset ei nuntiatum, Domitium
 naufragio periisse, te in castello cir-
 cumfideri: de Domitio dixit versum
 Gracum eadem sententiâ, quâ etiam
 nos habemus Latinum, *Pereant amici,*
 15 *dum unâ inimici intercitant.* Quod
 ille, si esset tibi inimicissimus, nun-
 quam tamen dixisset. Ipse enim man-
 suetus, versus immanes. Qui autem
 Domitio poterat esse amicus, qui
 20 tibi esset inimicus? tibi porro inimi-
 cus cur esset, à quo cùm vel inter-
 fici belli lege potuisset, regem, & se,
 & filium suum constitutos esse memi-
 nisset? Quid deinde furcifer? quò
 25 progreditur? ait hac lætitiâ Deiotarum
 elatum, vino se obruisse, in con-
 vivioque nudum saltavisse. Quæ crux
 huic fugitivo potest satis supplicii
 adferre? Deiotarum saltantem quis-
 quam,

quam, aut ebrium vidit. unquam? omnes sunt in illo regiae virtutes; quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis & admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiae laudes: illa 10 priyata est. Ut volet quisque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, 15 tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Roman. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solum tetrarcha 25 nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui, igitur adolescens nondum tantâ gloriâ præditus nihil

PRO REGE DEIOTARO. 83

unquam nisi severissimè & gravissimè
fecerit; is eà existimatione, eaque
ætate saltabit? Imitari potius, Castor,
avi tui mores disciplinamque debe-
5 bas, quàm optimo & clarissimo viro
fugitivi ore maledicere. Quod si sal-
tatores avum habuisses, neque cum
virum, unde pudoris pudicitiaque
exempla peterentur; tamen hoc ma-
10 ledictum minimè in illam ætatem
conveniret: quibus ille studiis ab-
incunte ætate se imbuerat, non sal-
tandi, sed bene ut armis, optimè ut
equis uteretur: ea tamen illum cun-
15 ctæ jam ætate exacta defecerant. Itaque
Deiotarum cum plures in equum
fustulissent, quod hæere in eo senex
posset, admirari solebamus. Hic verò
adolescens, qui meus in Cilicia mi-
20 les, in Græcia commilito fuit, cum
in illo nostro exercitu equitaret cum
suis electis equitibus, quos unà cum eo
ad Pompeium pater miserat, quos con-
cursus facere solebat? quàm se jactare?
25 quàm se ostentare? quàm nemini in
illa causâ, studio, & cupiditate con-
cedere? Cum verò, exercitu amisso,
ego, qui pacis auctor semper fui, post
* Pharalicum autem prælium suavor-
fuissem

fuiffem armorum non deponendo-
 rum, fed abijciendorum, hunc ad
 meam auctoritatem non potui addu-
 cere, quòd & ipfe ardebat studio ip-
 fus belli, & patri fatisfaciendum effe
 arbitrabatur. Felix ifta domus, quæ
 non impunitatem folùm adepta fit,
 fed * habet etiam accusandi licenti-
 am *. Calamitosus Deiotarus, qui ab
 eo, qui in iifdem castris fuerit, non 10
 modò apud te, fed etiam à fuis ac-
 cufetur. Vos veftra fecundâ fortunâ
 Caftor, non potestis fine propinquo-
 rum calamitate effe contenti. Sint fanè
 inimicitiz, quæ effe non debebant. 15
 Rex enim Deiotarus veftram familiam
 abjectam & obfcuram è tenebris in
 lucem vocavit. Quis tuum patrem an-
 tea, qui effet, quàm cuius gener ef-
 fet, audivit? Sed, quamvis ingrâtè & 20
 impiè neceffitudinis nomen repudiare-
 tis, tamen inimicitias, hominum mo-
 re gerere poteratis, non ficto cri-
 mine infectari, non expetere vitam,
 non capitis arceffere. Efto, conceda- 25
 tur hæc quoque acerbioris & odii mag-
 nitude: adeone, ut etiam omnia vitæ,
 falutisque communis: atque etiam huma-
 nitatis jura violentur, fervum folici-
 tare

PRO REGE DEIOTARO. 87

tare verbis, spe, promissisque corrupere, abducere domo, contra dominum armare, hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere? nam ista corruptela servi, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata, nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè evolare potest, contraque nos pugnare: fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis. M. Scaurum principem civitatis in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem iussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit; (etsi iniquè Castorem cum Domitio comparo.) Sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accu-

accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nōne cū esset productus testis, & cū tecum fuisset, refugit ad legatos? nōne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? 5 nōne, audiente hoc Ser. Sulpitio clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem 10 impulsū esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, do- 15 mesticæque tuæ inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit (eius enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledi- 20 cebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiosè tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ animos hominum vehementer offensos: plaudere tibi non solere. Nōne intelligis, Cæ- 25 sar, ex urbibus malevolorum sermonculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat:.

PRO REGE DEIOTARO. 89

viderat: multos jussu Caesaris vexatos,
verberatos, necatos: multas afflictas
& everfas domos: armatis militibus
refertum forum. Quæ semper in ci-
5 vili victoria sensimus, ea, te victore,
non vidimus: solus, inquam, es, C.
Caesar, cujus in victoria ceciderit
— nemo, nisi armatus, & quem nos li-
beri in summa reipublicæ libertate
10 nati non modò non tyrannum, sed eti-
am clementissimum in victoria videmus
ducem: is Blesamio, qui vivit in regno,
tyrannus videri potest? Nam de sta-
tua quis queritur, unâ præfertim,
15 cùm tam multas videat? valdè enim
invidendum est ejus statuae, cujus tro-
phæis non invidemus. Nam si locus
adfert invidiam, nullus locus est, ad
statuam quidem, rostris clarior. De
20 plausu autem quid respondeam? qui
nec desideratus unquam à te est, &
nonnunquam obstupefactis hominibus
ipsâ admiratione compressus est: &
fortasse eò prætermisus, quia nihil
25 vulgare te dignum videri potest. Ni-
hil à me arbitror prætermisum, sed
aliquid ad extremam causæ partem
reservatum. Id autem aliquid est, te
ut planè Deiotaro reconciliet oratio
mea.

mea. Non enim jam metuo, nè tu illi succenseas : illud vereor, nè tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit : neque se à te multatum arbitratur : sed, cùm existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. 10 Etenim, si Antiochus magnus ille Rex Asiae, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Taurotenus regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur ; potest multò faciliùs se Deiotarus consolari. 20 Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi, & filio, nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum 25 beneficium populi Rom. nullum iudicium de se senatus imminutum putat : magno animo & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, nè fortunæ qui-

PRO REGE DEIOTARO. 91

quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, s' aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus: qui, postquam in castris esse potuit per atatem, in Asia, 10 Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt, Senatûs verò iudicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis magnimentisque consignata sunt, quæ 15 unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendam contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modo tibi non 25 succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) veram omnem tranquillitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fueris, tum

tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Eufamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omni que solitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo. Quod scio te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem ferè verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse ¹⁰ iussum. Laboro equidem regis Deiotari causā, quocum mihi amicitiam respubl. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò ne- ¹⁵ cessitadinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: sed cū de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum à te oportet, nec benefici- ²⁰ um tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum solitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. ²⁵ Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. Nihil opus est:
occurrere

PRO REGE DEIOTARO. 93

occurrere ipsa solet supplicibus, &
calamitosus, nullius oratione evocatus.
Propone tibi duos reges, & id animo
contemplare, quod oculis non potes:
5 dabis profectò misericordiam, quod
iracundiam negavisti. Multa sunt tuar
clementiam monumenta: sed maximè
eorum incolumitates, quibus salu-
tem dedisti: Quam si in privatis glo-
10 riosa sunt, multò magis commemora-
buntur in regibus, semper regium no-
men in hac civitate sanctum fuit:
sociorum verò regum, & amicorum,
sanctissimum. Quod nomen hi reges nè
15 amitterent, te victore, timuerunt:
retentum verò, & à te confirma-
tum, posteris etiam suis tradituros
esse confido. Corpora verò sua, pro
salute regum suorum hi legati tibi
20 regii tradunt, Hieras, & Blesamius,
& Antigonus, tibi nobisque omni-
bus jamdiu noti, eademque fide &
virtute præditus Dorylaus, qui nuper
cum Hiera legatus est ad te missus:
25 tum regum amicissimum, tum tibi etiam,
ut spero, probati. Exquire de Blesamio,
nunquid ad regem contra dig-
nitatem tuam scripserit. Hieras qui-
dem causam omnem suscipit, & crimi-
E nibus

nibus illis pro rege se supponit reum :
 memoriam tuam implorat, quâ vales
 plurimum : negat unquam se à te in
 Deiotari tetrarchia pedem discessisse :
 in primis finibus tibi se præsto fuisse 5
 dicit, usque ad ultimos profecutum :
 cum à balneo exisses, tecum se fuisse :
 cum illa munera inspexisses coenatus :
 cum in cubiculo recubuisses : eandem-
 que assiduitatem tibi se præbuisse po- 10
 stridie. Quamobrem, si quid eorum,
 quæ objecta sunt, cogitatum sit : non
 recusat, quin id facinus suum iudices.
 Quocirca, C. Cæsar, velim existimes,
 hodierno die sententiam tuam, aut 15
 cum summo dedecore miserrimam
 pestem importaturam esse regibus, aut
 incolumem famam cum salute : quorum
 alterum optare, illorum crudelitatis
 est : alterum conservare, clementiæ 20
 tuæ.

O R A T I O

O R A T I O V.

Qua est prima in

L. CATILINAM.

Argumentum super quatuor Catilinariis.

Lucius Catilina, teste Salustio Crispo, qui conjurationem hujusmodi scripsit, nobili genere natus fuit, magnâ vî animi & corporis, sed ingenio malo pravôque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, rapinae, caedes, discordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae fuit, supra quàm credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuscumque rei simulator, ac dissimulatur, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus, satis eloquentiae, sapientiae parum, vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllae libido maxima invaserat R. P. capiendae:

E 2

neque

neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientia. Quæ utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus, opprimendæ reip. consilium cœpit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia nobilis mulier insolentiâ Q. Curii consocii cognitum propalavit. Quo accensipatrum studiis M. Tullius, Cn. Antonius Coss. declarantur. At Tullius, cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in Senatu Cæcilinam præsentem invehit, monetque

ut ex prima inuettiva liquet, urbe discedat. Indè per secundam inuettivam milites seu Quirites in Catilinam hortatur: Monetque si qui sunt conjurationis complices, abeant. Ad Quirites item per tertiam, Qualiter conspiracyonem noverit, manifestat: rogatque grates agent diis, & is dies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatū consulit, quid de complicitibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor inuettivæ in genere demonstrativo, in quantum Catilinam vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dispositio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis, oratoris judicio accommodata.

25 **Q**Uousque tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic mutitissimus

E 3 habendi

habendi senatus locus, nihil horum
ora vultusque moverunt? patere tua
consilia non sentis? constrictam jam
omnium horum conscientiam teneri con-
juracionem tuam non vides? quid pro- 5
ximam, quid superiore nocte egeris, ubi
fueris, quos convocaveris, quid con-
silio ceperis, quem nostrum ignorare
arbitraris? O tempora, o mores!
Senatus hoc intelligit, Consul videt: 10
hic tamen vivit, Vivit? imò verò eti-
am in Senatum venit: fit publici con-
silio particeps: notat & designat oculis
ad eadem unumquemque no-
strum. Nos autem viri sortes satisfacere 15
reipubl. videmur, si istius furorem
ac tela vitemus. Ad mortem te, Ca-
tilina, duci, jussu Consulis, jam pridem
oportebat: in te conferri pestem
istam, quam tu in nos omnes jamdiu 20
machinaris. An verò vir amplissimus
P. Scipio pontifex maximus Tiberium
Gracchum mediocriter labefactantem
statum reipublice privatus interfecit?
Catilinam verò orbem terrarum eade 25
atque incendiis vastare cupientem
nos consules perferemus? nam illa
nimis antiqua prætereo, quod Q.
Servilius Ahala Sp. Melium novis
rebus

rebus studentem manu suâ occidit.
 Fuit, fuit ista quondam in hac re-
 pub. virtus, ut viri fortes acrioribus
 suppliciis civem perniciosum, quàm
 5 acerbissimum hostem coercerent. Ha-
 bemus enim senatusconsultum in te,
 Catilina, vehemens, & grave: non
 deest reipub. consilium, neque aucto-
 ritas hujus ordinis: nos, nos, dico
 10 apertè, consules desumus. Decrevit
 quondam senatus, ut L. Opimius Cos.
 videret, nè quid respub. detrimenti
 caperet. Nox nulla intercessit: inter-
 fectus est propter quasdam seditio-
 15 num suspiciones C. Gracchus, clarissi-
 mo patre natus, avis, majoribus: occi-
 sus est cum liberis M. Fulvius consu-
 laris. Simili senatusconsulto, G. Mario
 & L. Valerio Coss. permessa est respub.
 20 num unam diem postea L. Saturninum
 tribunum plebis, & G. Servilium mors
 à reipubl. poena remorata est? At vos
 vigesimum jam diem patimur hebesce-
 re aciem horum auctoritatis: habemus
 25 enim hujusmodi senatusconsultum,
 veruntamen inclusum in tabulis, tan-
 quam gladium in vagina reconditum,
 quo ex senatusconsulto confestim in-
 terfectum te esse, Catilina, convenit.
 E 4 Vivis,

Vivis, & vivis, non ad deponendam,
sed ad confirmandam audaciam. Cu-
pio, P. C. me esse clementem, cupio
in tantis reipub. periculis non dis-
solutum videri: sed jam meipsum in-
ertia nequitiaque condemno. Castra
sunt in Italia contra rempub. in Etru-
ria faucibus collocata: crescit in dies
singulos hostium numerus: eorum au-
tem imperatorem castrorum, ducemq; 10
hostium, intra moenia, atque aded in
senatu videmus, intestinam aliquam
quotidie pernicienti reipub. molien-
tem. Si te jam, Catilina, comprehen-
di, si interfici jussero: credo, erit ve- 15
rendum mihi, nè non hoc potiùs omnes
boni seriùs à me, quàm quisquam,
crudeliùs factum esse dicat. Verùm
ego hoc, quod jampridem factum esse
oportuit, certa de causa nondum ad- 20
ducor ut faciam: tum denique interfi-
ciam te, cùm jam nemo tam improbus,
tam perditus, tam tui similis inveniri
poterit, qui id non jure factum esse
fateatur. Quamdiu quisquam erit qui 25
te defendere audeat, vives, & vives ita
ut nunc vivis, multis meis & firmis præ-
sidiis obsessus, nè commovere te con-
tra rempubl. possis: multorum te etiam
oculi

oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, specularuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque
 5 nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem, mihi crede: obli-
 10 viscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem xii. Kalend. Novemb. dicere
 15 in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem viii. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ satellitem atque administrum tuæ? num me fessellit, Catilina, non modò res tanta, tam
 20 atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eadem te optimatum contulisse in ante-diem v. Kal. Novemb. Tum cùm multi principes ci-
 25 vitatis Roman. non tam sui conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die meis prædiis, meâ diligentia circumclusum,

E 5

com.

commovere te contra rempub. non potuisse? cum tu discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remansissenuis, cæde contentum te esse dicebas. Quid? cum te Præneste Kalen. ipsi. Novembris; occupaturum nocturno impetu esse consideres? sensistine, illam coloniam meo jussu, meis præfidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod 10 ego non modò audiam, sed etiam videam, planèque sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acrius ad salutem, quàm te ad 15 perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: convenisse eodẽ complures ejusdem amentia scelerisque socios. Num ne- 20 gare audes? quid taces? convincam, si negas: video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium sumus? quam rempub. habemus? in 25 qua urbe vivimus? hic, hic sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimòque consilio, qui de meo, nostram omnium interitu,

teritu; qui de hujus urbis, atque
 adeò orbis terrarum exitio cogitent.
 Hosce ego video Consul, & de repub-
 lica sententiam rogo: & quos ferro
 5 trucidari oportebat, eos nondum voce
 vulnero. Fuisti igitur apud Leccam
 eà nocte Cerilina: distribuisti partes
 Italiae: statuisti quo quemque profi-
 cisci placeret, delegisti quos Romae
 10 relinqueres, quos tecum educeres:
 descripsisti urbis partes ad incendia:
 confirmasti te ipsum jam esse exiturum:
 dixisti paululum tibi esse etiam tum
 morae, quod ego viverem. Reperti
 15 sunt duo equites Romani, qui te istà
 curà liberarent, & sese illà ipsà no-
 cte paulò ante lucem me in meo le-
 ctulo interfecturos pollicerentur. Hæc
 ego omnia, vix dum etiam coetu ve-
 20 stro dimisso, comperi: domum me-
 am majoribus prædiis munivi, atque
 firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad
 me salutatum miseras, cum illi ipsi ve-
 nissent; quos ego jam multis viris, ad
 25 me venturos id temporis esse prædixe-
 ram. Quæ cum ita sint, Catilina
 perge quo cœpisti: egredere aliquan-
 do ex urbe: patent portæ, proficiscere:
 nimium diu te imperatorem illa tua
 Manliana

Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos: si minùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit: nobiscum 5 versari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori antiquissimo custodi hujus urbis, quòd 10 hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus: non est sapius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Consuli de- 15 signato Catilina insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentia defendi: cum proximis comitiis consularibus me Consulem in campo & competitors tuos interficere volu- 20 isti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quanquam videbam, 25 perniciem meam cum magna calamitate reipubl. esse conjunctam. Nunc jam apertè rempub. universam petis, templa deorum immortalium, recta

testa urbis, vitam omnium civium,
 Italiam denique totam ad exitium &
 vastitatem vocas. Quare, quoniam
 id, quod primum atque hujus impe-
 5 rii disciplinæque majorum proprium
 est, facere non audeo: faciam id, quod
 est ad severitatem lenius, ad commu-
 nem salutem utilius. Nam si te inter-
 fici jussero, residebit in republica re-
 10 liqua conjuratorum manus: sin (quod
 te jamdudum hortor) exieris, exhau-
 rietur ex urbe tuorum comitum mag-
 na & perniciofa sentina reipublicæ.
 Quid est, Catilina? num dubitas id,
 15 me impetrante, facere, quod jam
 tuâ sponte faciebas? exire ex urbe
 Consul hostem jubet: interrogas me,
 num in exilium? non jubeo: sed si
 me consulis, suadeo. Quid enim,
 20 Catilina, est, quod te jam in hac urbe
 delectare possit; in qua nemo est extra
 istam conjurationem perditorum ho-
 minum, qui te non metuat, nemo qui te
 non oderit? Quæ nota domesticæ
 25 turpitudinis non inusta vitæ tuæ est?
 quod privatarum rerum dedecus
 non hæret infamiæ? quæ libido ab
 oculis, quod facinus à manibus un-
 quam tuis, quod flagitium à toto cor-
 pore

pore abfuit? cui tu adolescentulo, quem
corruptelarum illecebris irretiffes,
non aut ad audaciam ferrum, aut ad
libidinem facem prætuliffi? Quid
verò nuper? cum morte superioris
uxoris novis nuptiis domum vacuum
feciffes, nonne etiam alio incredibili
scelere hoc scelus cumulâffti? quod
ego præmitto, & facile patior fi-
leri, nè in hac civitate tanti facinoris
immanitas aut extitiffi, aut non vin-
dicata effe videatur. Præmitto rui-
nas fortunarum tuarum; quas omnes
impendere tibi proximis idibus fen-
ties; ad illa venio, quæ non ad pri-
vatam ignominiam vitiorum tuorum,
non ad domesticam tuam difficulta-
tem ac turpitudinem, fed ad sum-
mam reipublicæ, atque ad omnium
nostrum vitam salutemque pertinent. 20
Potèffne tibi hujus vitæ hæc lux,
Catilina, aut hujus cœli fpiritus effe
jucundus? eum fcias horum effe ne-
minem, qui nesciat te pridie Kalend.
Januar. Lepido & Tullo Cofs. ffetiffi 23
in comitio cum telo? manum, Consu-
lum & principum civitatis interficien-
dorum caufa, paraviffi? sceleri, ac
furori tuo, non mentem aliquam,
aut

aut timorem tuum, sed fortunam rei-
 publ. obstitisse? Ac jam illa omitto.
 Neque enim sunt aut obscura, aut
 non multò post commissa. Quoties tu
 5 me designatum, quoties me Consulem
 interficere voluisti? quot ego tuas pe-
 titiones ità conjectas, ut vitari posse
 non viderentur, parvā quādam decli-
 natione, & ut aiunt, corpore effugi?
 10 nihil agis, nihil assequeris, nihil moli-
 ris, quod mihi latere valeat in tempo-
 re: neque tamen conari ac velle de-
 sistis. Quoties jam, quoties jam tibi
 extorta est sica ista de manibus? quo-
 15 ties verò excidit casu aliquo, & elapsa
 est? tamen eā carere diutius non potes:
 quæ quidem quibus abs te initiata sa-
 cris ac devota sit, nescio, quod eam ne-
 cesse putas consulis in corpore defi-
 20 gere. Nunc verò, quæ tua est ista vita:
 sic enim jam tecum loquar, non ut
 odio permotus esse videar, quo debeo,
 sed ut misericordiā, quæ tibi nullo de-
 berar. Venisti poplò antè in Senatum:
 25 quis te ex hac tanta frequentia, ex
 tot tuis amicis ac necessariis salu-
 tavit? si hoc post hominum memori-
 am contigit nemini, vocis expectas, con-
 tumeliam, cum sis gravissimo iudicio
 taci.

raciturnitatis oppressus? quid, quòd
adventu tuo ista subsellia vacua facta
sunt? quid, quòd omnes Consulares,
qui tibi persæpe ad eadem consti-
tuti fuerunt, simulatque assedisti, par- 5
tem istam subselliorum nudam atque
inanem reliquerunt? Quo tandem
animo hoc tibi ferendum putas? ser-
vi, mehercule, mei, si me isto pacto
metuerent, ut te metuant omnes ci- 10
ves tui, domum meam relinquendam
putarem: tu tibi urbem non arbitra-
ris? & si me meis civibus injuriâ
suspectum tam graviter, atque infen-
sum viderem, carere me aspectu civi- 15
um, quàm infestis oculis omnium con-
spici mallet: tu cum conscientia scele-
rum tuorum agnoscas odium omnium
justum, & jam tibi diu debitum; dubi-
tas, quorum mentes sensusque vulneras, 20
eorum aspectum præsentiamque vita-
re? Si te parentes timerent atque odif-
sent tui, neque eos ullâ ratione placare
posses, ut opinor, ab eorum oculis ali-
quò concederes: nunc te patria, quæ 25
communis est omnium nostrum pa-
rens, odit, ac metuit, & jam diu te nihil
judicat, nisi de parricidio suo, cogi-
tare. Hujus tu neque auctoritatem vere-
bere,

bere, neque iudicium sequere, neque
 vim pertimesces? quæ tecum, Catili-
 na, sic agit, & quodammodo tacita lo-
 quitur: Nullum jam tot annos faci-
 nus exstitit, nisi per te: nullum flagi-
 tium sine te: tibi uni multorum ci-
 vium neces, tibi vexatio, direptioque
 fociorum impunita fuit ac libera: tu
 non solum ad negligendas leges &
 10 quaestiones, verum etiam ad evertendas
 perfringendasque valuisti. Superiora
 illa, quanquam ferenda non fuerunt:
 tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me
 totam esse in metu propter te unum;
 15 quidquid increpuerit, Catilinam ti-
 meri; nullum videri contra me con-
 silium iniri posse, quod à tuo scelere
 abhorreat, non est ferendum. Quamob-
 rem discede, atque hunc mihi ti-
 20 morem eripe: si verus, nè opprimar;
 si falsus, ut tandem aliquando timere
 desinam. Hæc si tecum, ut dixi,
 patria loquatur, nonne impetrare de-
 beat, etiamsi vim adhibere non possit;
 25 Quid: quod tu te ipse in custodi-
 am dedisti? quid quod vitandæ suspi-
 cionis causâ, apud M. Lepidum te ha-
 bitare velle dixisti? à quo non recep-
 tus, etiam ad me venire ausus es, atque
 ut

ut domi meæ te affervarem rogâsti?
Cum à me quoque id responsum tu-
lisses, me nullo modo posse iisdem
parietibus tutò esse tecum, qui magno
in periculo essem, quod iisdem mœ- 5
nibus contineremur, ad Q. Metellum
pratorem venisti; à quo repudia-
tus, ad sodalem tuum, virum opti-
mum M. Marcellum demigrâsti: quem
tu videlicet & ad custodiendum te 10
diligentissimum, & ad suspicandum
sagacissimum, & ad vindicandum for-
tissimum fore putasti: sed quàm longè
videtur à carcere atque à vinculis
abesse debere, qui seipsum jam dig- 15
num custodiâ judicaverit? Quæ cum
itâ sint, Catilina, dabis, si hic emo-
ri æquo animo non potes, abire in
aliquas terras, & vitam istam, multis
suppliciis iustis debitisque creptam, 20
fugæ solitudinisque mandare? Refer,
inquis, ad Senatum. Id enim po-
stulas: & si hic ordo sibi placere de-
creverit te ire in exsilium, obtempera-
turum te esse dicis. Non referam id, 25
quod abhorret à meis moribus; &
tamen faciam, ut intelligas quid hi de
te sentiant. Egredere ex urbe Catilina:
libera rempublicam metu: in exsilium,
si

si hanc vocem exspectas, proficiscere.
 Quid est, Catilina? ecquid attendis,
 ecquid animadvertis horum silenti-
 um? patiuntur: tacent. Quid ex-
 spectas auctoritatem loquentium, quo-
 rum voluntatem tacitorum perspicis?
 At si hoc idem huic, adolescenti opti-
 mo P. Sextio, si fortissimo viro M.
 Marcello dixissem, jam mihi Consu-
 10 li hoc ipso in templo jure optimo
 senatus vim & manus intulisset: de
 te autem, Catilina, cum quiescunt,
 probant: cum patiuntur, decernunt
 cum tacent, clamant. Neque hi so-
 15 lum quorum tibi auctoritas est vide-
 licet chara, vita vilissima: sed etiam
 illi equites Romani, honestissimi atque
 optimi viri, ceterique fortissimi cives
 qui circumstant Senatum: quorum
 20 tu & frequentiam videre, & studia
 perspicere, & voces paulò antè ex-
 audire potuisti. Quorum ego vix abs
 te jamdiu manus ac tela contineo,
 eosdem facile adducam, ut te hac, quæ
 25 jampridem vastare studes, relinquen-
 tem usque ad portas prosequantur.
 Quanquam quid loquor? te ut ulla
 res frangat? tu ut unquam te corri-
 gas? tu ut ullam fugam meditere?

tu

tu ullum ut exilium cogites? utinam
tibi istam mentem dii immortales da-
rent. Tametsi video, si meâ voce per-
territus ire in exilium animum in-
duxeris, quanta tempestas invidiæ no- 5
bis, si minùs in præsens tempus recen-
ti memoria scelerum tuorum, at in
posteritatem, impendeat. Sed est mi-
hi tanti, dummodo ista privata sit cala-
mitas, & à reipubl. periculis sejun- 10
gatur. Sed tu ut vitiis tuis commo-
veare, ut legum pœnas pertimescas;
ut temporibus reipubl. concedas, non
est postulandum. Neque enim, Cati-
lina, is es, ut te aut pudor à turpitu- 15
dine, aut metus à periculo, aut ratio à
furore revocârit. Quamobrem, ut
sæpe jam dixi, proficiscere. Ac si mihi
inimico, ut prædicas, tuo conflare
vis invidiam, rectâ perge in exilium: 20
vix feram sermones hominum, si id fe-
ceris: vix molem istius invidiæ: si in ex-
silium ieris jussu consulis, sustinebo.
Sin autem servire meæ laudi & gloriæ
mavis, egredere cum importuna scele- 25
ratorum manu: confer te ad Manlium,
concita perditos cives, fecerne te à
bonis, infer patriæ bellum, exsulta
impio latrocinio; ut à me non ejectus
ad

ad alienos, sed invitatus ad tuos isse
videaris. Quanquam quid ego te invi-
tem, à quo jam sciam esse præmis-
sos, qui tibi ad Forum Aurelium
5 præstolarentur armati? sciam pactam
& constitutam esse cum Manlio diem?
à quo etiam Aquilam illam argen-
team, quam tibi ac tuis omnibus per-
niciosam esse confido, & funestam
10 futuram, cui domi tuæ sacrarium
scelerum tuorum constitutam fuit,
sciam esse præmissam? Tu ut illà di-
utiùs carere possis, quam venerari, ad
eandem proficiscens, solebas? à cujus
15 altaribus sæpe istam dextram impi-
am ad necem civium transtulisti? Ibis
tandem aliquando, quò te jampridem
tua ista cupiditas effrænata ac furiosa
rapiebat. Neque enim tibi hæc res
20 affert dolorem, sed quandam incre-
dibilem voluptatem. Ad hanc te
amantiam natura peperit, voluntas
exercuit, fortuna servavit. Nunquam
tu non modò otium, se nè bellum
25 quidem, nisi nefarium concupisti.
Nactus es ex perditis, atque ab om-
ni non modò fortuna, verùm etiam
spe derelictis conflata improborum
manum. Hic tu quâ lætitiâ perfruere?
quibus

quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque vibebis? Ad hujus vitæ studium meditari illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obendum: vigilare non solùm ad insidiandum somno maritorum, verùm etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te à consulatu repuli, ut exul potius tentare, quàm consul vexare rempubl. posses; atque ut id quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium potius, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecer, percipite, quæso, diligenter quæ dicam, & ea penitis animis vestris mentibûsque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò est carior, si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tunc eum, quem

quem esse hostem comperisti, quem
 ducem belli futurum vides, quem ex-
 spectari imperatorem in castra hosti-
 um sentis, auctorem sceleris, prin-
 5 cipem conjurationis, evocatorem ser-
 vorum & civium perditorum, exire
 patieris, ut abs te non emissus ex urbe,
 sed immissus in urbem esse videatur?
 nonne hunc in vincula duci, non ad
 10 mortem rapi, non summo supplicio
 mactari imperabis? Quid tandem im-
 pedit te? morsne majorum? at persæpe
 etiam privati in hac repub. pernicio-
 sos cives morte multarunt. An leges,
 15 quæ de civium Romanorum supplicio
 rogatae sunt? At nunquam in hac
 urbe ii, qui à republica defece-
 runt, civium jura tenuerunt. An in-
 vidiam posteritatis times? præclaram
 20 verò populo Romano refers grati-
 am, qui te hominem per te cognitum,
 nullâ commendatione majorum, tam
 maturè ad summum imperium per
 omnes honorum gradus extulit; si
 25 propter invidiam aut alicujus periculi
 metum, salutem civium tuorum negli-
 gis. Sed si quis est invidiæ metus,
 num est vehementius severitatis, ac
 fortitudinis invidia, quàm inertiae ac
 nequitiae

nequitiz pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, cum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergo sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, quid idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminârunt, sed etiam honestârunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc paricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, dissimulant: qui spem Catilinæ mollibus sententijs aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem

tatem secuti multi, non solum impro-
 bi, verum etiam imperiti, si in hunc
 animadvertissem, crudeliter & regie
 factum esse dicerent. Nunc intelligo,
 5 si iste, quod intendit, in Manliana castra
 pervenerit, neminem tam stultum fore,
 qui non videat conjurationem esse
 factam; neminem tam improbum, qui
 non fateatur. Hoc autem uno inter-
 10 secto, intelligo hanc reipubl. pestem
 paulisper reprimi, non in perpetuum
 comprimi posse. Quod si se ejecerit,
 secumque suos eduxerit, & eodem
 ceteros undique collectos naufragos
 15 aggregaverit; extinguetur atque dele-
 bitur non modo hac tam adulta reip.
 pestis, verum etiam stirps ac semen
 malorum omnium. Etenim jamdiu P.
 C. in his periculis conjurationis insidi-
 20 isque versamur: sed nescio quo pacto
 omnium scelerum, ac veteris furoris,
 & audacie maturitas in nostri Consu-
 latu tempus erupit. Quod si ex tan-
 to latrocinio iste unus tolletur, vide-
 25 bimur fortasse ad breve quoddam
 tempus cura & metu esse relevati: pe-
 riculum autem residebit & erit inclu-
 sum penitus in venis atque in visceri-
 bus reipublice. Ut saepe homines a gri-
 morbo

morbo gravi cum astu, febrigue ja-
 ctantur, si aquam gelidam biberint,
 primò relevari videntur; deinde mul-
 tò gravius vehementiusque afficiantur:
 sic hic morbus, qui est in republica, re-
 levatus istius poenâ, vehementius, vivis
 reliquis, ingravescet. Quare, P. C. se-
 cedant improbi, secernant se à bonis,
 unum in locum congregentur; muro
 denique, id quod sæpe jam dixi, secer- 10
 nantur à nobis: desinant infideari do-
 mi suæ Consuli, circumstare tribunal
 pratoris urbani, obsidere cum gladiis
 curiam, malleolos ad incendendam
 urbem, facèsque comparare: sit de- 15
 nique inscriptum in fronte unius-
 cujusque civis, quid de republ. sen-
 tiat. Polliceor vobis hoc P. C. tan-
 tam in nobis COSS. fore diligentiam,
 tantam in vobis auctoritatem, tantam in 20
 equitibus Roman. virtutem, tantam
 in omnibus bonis consensionem, ut
 Catilinæ profectioe omnia patefacta,
 illustrata, oppressa, vindicata esse
 videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum 25
 summa reipubl. salute & cum tua
 peste, ac pernície, cūque eorum exi-
 tio, qui se tecum omni scelere parri-
 cidioque junxerunt, proficiscere ad
 impium

IN CATILINAM I. 119

impium bellum, ac nefarium. Tum tu,
Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs,
auspiciis à Romulo es constitutus,
quem Statorem hujus urbis atque im-
perii verè nominamus, hunc & hujus
socios à tuis aris cæterisque templis,
à tectis urbis, ac mœnibus, à vita
fortuniſque civium omnium arcebis;
& omnes inimicos bonorum, hostes
10 patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœde-
re inter ſe, ac nefariâ ſocietate con-
junctos, æternis ſuppliciis vivos mor-
tuosque maſtabis.

F. 2

ORATIO

O R A T I O VI.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, 10
L. Catilinam furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel 15
emisimus, vel ipsum egredientem urbe persecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc qui 20
dem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur : non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra dome- 25
sticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cùm est ex urbe depulsus : palàm jam cum hoste, nullo impedi-
diente bellum justum geremus. Sine
dubio

dubio perdidimus hominem, magnifi-
 céque vicimus, cum illum ex occultis
 insidiis in apertum latrocinium conje-
 cimus. Quod verò non cruentum mu-
 5 cronem, ut voluit, extulit, quòd vivis
 nobis egressus est, quòd ei ferrum de
 manibus extorsimus, quòd iacolumes
 cives, quòd stantem urbem reliquit:
 quantò tandem illum mœrore af-
 10 flictum esse & profligatum putatis?
 Jacet ille nunc prostratus, Quirites,
 & se perculsum atque abjectum esse
 sentit, & retorquet oculos profectò
 sæpe ad hanc urbem, quam ex suis
 15 faucibus ereptam esse luet: quæ qui-
 dem latari mihi videtur, quòd tantam
 pestem evomuerit, forasque projecerit.
 At si quis est talis, quales esse omnes
 oportebat, qui in hoc ipso, in quo
 20 exultat & triumphat oratio mea, me
 vehementer accuset, quòd tam capita-
 lem hostem non comprehenderim po-
 tiùs quàm emiserim: non est ista
 mea culpa, Quirites, sed temporum.
 25 Interemptum esse L. Catilinam, &
 gravissimo supplicio affectum jampri-
 dem oportebat: idque à me & mos
 majorum & hujus imperii severitas, &
 respublica postulabat. Sed quàm mul-

tos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem seuerent? Ac si sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. Sed 10 cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritis, morte multâsem, fore, ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut 15 tum palàm pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam mo- 20 leste fero, quòd ex urbe parùm comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætextâ coeperrat: Publicium, & Munatium, quorum 25 æs alienum contractum in popinâ multum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles

VOS

vos videtis? Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his
 5 copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia
 10 deferere quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro,
 15 quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos,
 20 qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permouentur.
 25 Video cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis

Consilia ad me persata esse sentiunt : patefeci in Senatu hesterno die : Catilina ipse pertimuit, profugit : hi quid expectant ? nã illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram : quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra remp. videretis. Nisi verò si quis est, qui Catilinæ similis cum 10 Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus ; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam : exeant, proficiscantur, nè patiantur desiderio sui Catilinam miserum 15 tãbescere : demonstrabo iter : Aureliã viã profectus est : si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule 20 Catilinã exhausto, relevata mihi, & recreata respubl. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit ? quis totã Italiã veneficus, quis gladiator, 25 quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subsector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter ? quæ mulier infamis,

IN CATILINAM II. T.

mis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur : quæ cædes per
5 hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine Juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime ;
10 aliorum amoris flagitiosissime serviebat : aliis fructum libidinum ; aliis mortem parentum non modò impellendo verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quàm subito non
15 solùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem
20 non ad hoc incredibile sceleris fædus asciverit. Atque ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis ; nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non
25 intimum Catilinæ esse fateatur : nemo in cœna levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen suorum & scelerum exercitatione,

assuefactus frigore, & fame, & siti, ac
vigiliis perferendis, fortis ab istis suis
fociis prædicabatur, cum industriæ
subsidia, atque instrumenta virtutis
in libidinem audaciamque consume- 5
rentur. Hunc verò si sui fuerint co-
mites secuti, si ex urbe exierint de-
spicatorum hominum flagitiosi gre-
ges, ô nos beatos, ô rempubl. for-
tunatam, ô præclaram laudem Con- 10
sulatus mei! Non enim jam sunt mæ-
diocres hominum libidines, non hu-
manæ audacæ, ac tolerandæ: nihil
cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi
rapinas. Patrimonia sua profuderunt: 15
fortunas suas abligurierunt: res eos
jampridem, fides deficere nuper cœ-
pit: eadem tamen illa, quæ erat in
abundantia, libido permanet. Quod
si in vino & alea comestationes solum 20
& scorta quærerent, essent illi qui-
dem desperandi, sed tamen essent fe-
rendi: hoc verò quis ferre possit, in-
ertes homines fortissimis viris infidi-
ari, stultissimos prudentissimis, ebrio- 25
sos sobriis, dormientes vigilantibus?
qui mihi accubantes in conviviis, com-
plexi mulieres impudicas, vino lan-
guidi, confecti cibo, sertis redimiti,
unguen-

unguentis obliti, debilitati stupris, e-
 ruſtant ſermonibus ſuis eadem bo-
 norum, atque urbis incendia. Quibus
 ego confido impendere fatum aliquod;
 5 & pœnas jamdiu improbitati, nequi-
 tiæ, ſceleri, libidini debitas, aut in-
 ſtare jam planè, aut certè jam appro-
 pinquare. Quos ſi meus Conſulatus,
 quoniam ſanare non poteſt, ſuſtule-
 10 rit; non breve nēſcio quod tempus,
 ſed multa ſecula propagârūt reipubli-
 cæ. Nulla eſt enim natio, quem perti-
 meſcamus: nullus rex, qui bellum po-
 pulo Romano inferre poſſit: omnia
 15 ſunt externa, unius virtute, terrâ mari-
 que pacata. Domelticum bellum ma-
 net: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum
 periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum
 luxuria nobis, cum amentia, cum ſcele-
 20 re certandum eſt. Huic ego me bello
 ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio
 inimicitias hominum perditorum. Quæ
 ſenari poterunt, quacunque ratione
 ſanabo: quæ reſecanda erunt, non pa-
 25 tiar ad perniciem civitatis manere.
 Proinde aut exeant, aut quieſcant, aut,
 ſi & in urbe, & in eadem mente per-
 manent, ea quæ merentur, expectent.
 At etiam ſunt, Quirites, qui dicant a
 me

me in exilium eiectum esse Catili-
nam. Quod ego si verbo assequi
possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc
loquuntur. Homo enim videlicet ti-
midus, & permodestus, vocem Consu-
lis ferre non potuit: simulatque ire in
exilium jussus est, paruit. Quid, quod
hesterno die cum domi meæ penè in-
terfectus essem, Senatum in aedem Jo-
vis Statoris vocavi; rem omnem ad
patres conscriptos, detuli? quò cum
Catalina venisset, quis eum Senator
appellavit? quis salutavit? quis deni-
que ità aspexit ut perditum civem, ac
non potius ut importunissimum ho-
stem? quin etiam principes ejus ordinis
partem illam subselliorum, ad quam
ille accesserat, nudam atque inanem
reliquerunt. Hic ego vehemens ille
Consul, qui verbo cives in exilium
ejicio, quæsi vi à Catalina an nocturno
conventu apud M. Leccam fuisset,
necne: cum ille homo audacissimus,
conscientiâ convictus, primò reticuis-
set, patefeci cætera: quid eâ nocte e-
gisset, ubi fuisset, quid in proxima con-
stituisset, quemadmodum esset ei ratio
totius belli descripta, docui. Cum
hasitaret, cum cunctaretur; quæsi vi,
quid

quid dubitaret proficisci eò, quò jam-
 pridem pararat: cùm arma, cum fe-
 cures, cùm fasces, cùm tubas, cùm
 signa militaria, cùm aquilam illam
 5 argenteam, cui ille etiam sacrarium
 scelerum domi suæ fecerat, scirent esse
 præmissam. In exilium ejiciebam;
 quem jam ingressum in bellum esse
 videbam? etenim credo, Manlius iste
 10 centurio, qui in agro Fæsulano castra
 posuit, bellum populo Romano suo
 nomine indixit; & illa Castra nunc
 non Catilinam ducem exspectant; &
 ille ejectus in exilium, se Massiliam,
 15 ut aiunt, non in hæc castra conferet! O
 conditionem miseram non modò ad-
 ministrandæ, verùm etiam conservandæ
 reipublicæ! nunc si L. Catilina Con-
 siliis, laboribus, periculis meis cir-
 20 cumclusus, ac debilitatus, subito per-
 timuerit, sententiam mutaverit, dese-
 ruerit suos, consilium belli faciendi
 abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & bel-
 li, iter ad fugam atque exilium conver-
 25 terit; non ille à me spoliatus armis
 audaciæ, non obstupefactus, ac perter-
 ritus meâ diligentia, non de spe cona-
 tius depulsus, sed indemnatus, in-
 nocens in exilium ejectus à Consule,

vi & minis esse dicetur: & erunt; qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed timidum; me non diligentissimum Consulem, sed crudelissimum Tyrannum existimari velint. Est mihi 5 tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodo 10 eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, at- 15 que in armis volitare audiat: sed tri-duo tamen audietis: multoque magis illud timeo, nè mihi sit invidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd ejecerim. Sed cùm sint ho- 20 mines, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm 23 verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autem, si, mehercules, hoc, quod agit,

agit, nunquam antè cogitasset, tamen
 latrocinantem se interfici mallet, quàm
 exsulem vivere: nunc verò, cùm ei
 nihil adhuc prater ipsius voluntatem
 5 cogitationemque acciderit, nisi quòd
 vivis nobis Româ profectus est, op-
 temus potiùs, ut eat in exilium,
 quàm queramur. Sed cur tamdiu de
 uno hoste loquimur, & de eo hoste,
 10 qui jam fatetur, se esse hostem, &
 quem, quia, quod semper volui, mu-
 rus interest, non timeo; de his, qui
 dissimulant, qui Romæ remanent, qui
 nobiscum sunt, nihil dicimus: quos
 15 quidem ego, si ullo modo fieri pos-
 set, non tam ulcisci studeo, quàm sa-
 nare, & ipsos placare reipublicæ: ne-
 que, id quare fieri non possit, si me
 audire voluerint, intelligo. Exponam
 20 enim vobis, Quirites, ex quibus gene-
 ribus hominum istæ copiae comparen-
 tur: deinde singulis medicinam con-
 filii, atque orationis meæ, si quam po-
 tero, asseram. Primum genus est eo-
 25 rum, qui magno in are alieno ma-
 jores etiam possessiones habent, qua-
 rum amorè adducti, dissolvi nullo
 modo possunt. Horum hominum spe-
 cies est honestissima: sunt enim locu-
 pletes;

pletes; voluntas verò, & causa impu-
 dentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu
 argento, tu familia, tu rebus omni-
 bus, ornatus, & copiosus sis; & du-
 bites aliquid de possessione detrahere, 5
 ac fidem acquirere? Quid enim ex-
 spectas? bellum? quid? ergò in vasta-
 tione omnium, tuas possessiones sacro-
 sanctas futuras putas? an tabulas no-
 vas? errant, qui istas à Catilina ex- 10
 spectant. Meo beneficio tabulæ no-
 væ proferentur; verum auctionariæ.
 Neque enim isti, qui possessiones ha-
 bent, aliâ ratione ullâ salvi esse pos-
 sunt. Quod si maturius facere voluis- 15
 sent, neque (id quod stultissimum est)
 certare cum usuris, fructibus prædio-
 rum, locupletioribus his & melioribus
 civibus uteremur. Sed hosce homines
 minimè puto pertimescendos, quòd 20
 aut deduci de sententia possunt; aut
 si permanebunt, magis mihi viden-
 tur vota facturi contra rempubl. quàm
 arma laturi. Alterum genus est eo-
 rum, qui quanquam premuntur ære 25
 alieno, dominationem tamen expe-
 tunt: rerum potiri volunt: honores,
 quos quietâ republicâ desperant, per-
 turbatâ consequi se posse arbitrantur.
 Quibus

Quibus hoc præcipiendum videtur,
 unum scilicet & idem quod cæteris
 omnibus; ut desperent, se id, quod
 conantur, consequi posse. Primum
 5 omnium me ipsum vigilare, adesse,
 providere reipubl. deinde magnos a-
 nimos esse in bonis viris, magnam con-
 cordiam, maximam multitudinem,
 magnas præterea copias militum, deos
 10 denique immortales huic invicto po-
 pulo, clarissimo imperio, pulcherrimæ
 urbi, contra tantam vim sceleris præ-
 sentis auxilium esse läturos. Quod si
 jam sint id, quod cum summo furore
 15 cupiunt, adepti; num illi in cinere ur-
 bis, & sanguine civium, quæ mente cor-
 scelerata ac nefaria concupierunt, se
 consules, ac dictatores, aut etiam reges
 sperant futuros? non vident se cupere
 20 id, quod si adepti fuerint, fugitivo
 alicui aut gladiatori concedi sit ne-
 cesse? Tertium genus est atate jam
 confectum, exercitatione robustum.
 Quo ex genere est ipse Manlius, cui
 25 nunc Catilina successit. Hi sunt homi-
 nes ex his Coloniis, quas Fesulis Sulla
 constituit: quas ego universas civi-
 um esse optimorum & fortissimorum
 virorum sentio: sed tamen hi sunt
 coloni

coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiúsque jectârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatus dele-
ctantur, in tantum æs alienum inci-
derunt, ut si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines tenues at-
que egentes in eandem illam spem ra-
pinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem ge-
nere prædatorum direptorumque po-
no. Sed eos hoc moneo, desinant fu-
rere, & proscriptiones & dictaturas
cogitare. 15
Tantus enim illorum tem-
porum dolor inustus est civitati, ut
jam ista non modò homines; sed nè
pecudes quidem mihi passuræ est vi-
deantur. Quartum genus est sanè vari-
um, & mistum, & turbulentum, qui
jampridem premuntur: qui nunquam
emergent: qui partim inertia, partim
malè gerendo negotia, partim etiam
sumptibus in vetere ære alieno vacil-
lant: 25
qui vadimoniiis, judiciis, pro-
scriptionibus bonorum defatigati, per-
multi & ex urbe, & ex agris se in illa ca-
stra conferre dicuntur. Hosce ego non
tam

tam milites acres, quam inficiatores
 lentos esse arbitror. Qui homines pri-
 mum, si stare non possunt, corruant :
 sed ita, ut non modo civitas, sed ne
 5 vicini quidem proximi sentiant. Nam
 illud non intelligo, quamobrem si
 vivere honeste non possunt, perire
 turpiter velint; aut cur minore do-
 lore perituros se cum multis, quam
 10 si soli pereant, arbitrentur. Quintum
 genus est parricidarum, ficariorum,
 denique omnium facinorosorum : quos
 ego à Catilina non revoco. Nam neque
 divelli ab eo possunt : & pereant sanè
 15 in larrocinio, quoniam sunt ita multi,
 ut eos capere carcer non possit. Po-
 stremum autem genus est, non solum
 numero, verum etiam genere ipso, at-
 que vitâ, quod proprium est Catilinae,
 20 de ejus delectu, immo verò de
 complexu ejus ac sinu : quos pexo ca-
 pillis nitidos, aut imberbes, aut bene
 barbatos videtis, manicatis & talaribus
 ac tritis tunicis, velis amictos, non to-
 25 gis : quorum omnis industria vitæ, &
 vigilandi labor in antelucanis coënis
 expromitur. In his gregibus omnes ale-
 atores, omnes adulteri, omnes impuri
 impudique versantur. Hi pueri tam
 lepidi,

lepidi, ac delicati, non solum amare,
& amari, neque cantare, & saltare,
sed etiam fidas vibrare, & spargere
venena didicerunt; qui nisi exeunt,
nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, 5
scitote hoc in repub. seminarium
Catilinarium futurum. Veruntamen
quid sibi isti miseri volunt? num su-
as secum mulierculas sunt in castra
ducturi? quemadmodum autem illis ca 10
rere poterunt, his praesertim jam nocti-
bus? quo autem pacto illi Appenni-
num atque illas pruinas ac nives per-
ferent? nisi idcirco se facilius hiemem
toleraturos putant, quod in conviviiis 15
nudi saltare didicerunt. O bellum
magnopere pertimescendum, cum hanc
sit habiturus Catilina scortatorum co-
hortem praetoriam. Instruite nunc,
Quirites, contra has tam praecelas 20
Catilinae copias vestra praesidia, ve-
strisque exercitus; & primum gladi-
atori illi confecto & saucio. Consules im-
peratorisque vestros opponite: deinde
contra illam naufragorum ejectam 25
ac debilitatam manum, florem totius
Italiae ac robur educite. Jam vero
urbes coloniarum ac municipiorum
respondebunt Catilinae tumulis fil-
vestribus.

vestribus. Neque verò cæteras copias
 ornamenta, præsidia vestra, cum
 illius latronis inopiâ atque egestate
 debeo conferre. Sed omiſſis his re-
 5 bus omnibus, quibus nos suppedita-
 mur, eget ille, Senatu, equitibus Ro-
 manis, populo, urbe, ærario vectigali-
 bus, cunctâ Italiâ; provinciis omnibus,
 exteris nationibus: si inquam, his re-
 10 bus omiſſis, ipsas causas, quæ inter se
 conſigunt, contendere velimus: ex eo
 ipſo, quàm valdè illi jaceant, intelli-
 gere poſſumus. Ex hac enim parte
 pudor pugnat, illinc petulantia: hinc
 15 pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, il-
 linc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus:
 hinc conſtantia, illinc furor: hinc ho-
 neſtas, illinc turpitudine: hinc conti-
 nentia, illinc libido: denique æqui-
 20 tas, temperantia, fortitudo, prudentia,
 virtutes omnes, certant cum iniquitate,
 cum luxuria, cum ignavia, cum temeri-
 tate, cum vitiis omnibus: poſtremò co-
 piæ cum egestate, bona ratio cum per-
 25 ditâ, mens ſana cum auentia, bona de-
 nique ſpes cum omnium rerum deſpe-
 ratione conſigit. In hujusmodi
 certamine ac prælio, nonne, etiamſi
 hominum ſtudia deſiciant, dii ipſi im-
 mortales

mortales cogent ab his præclarissimis
virtutibus tot & tanta vitia superari?
Quæ cum ita sint, Quirites, vos quem-
admodum jam ante dixi, vestra tecta
custodijs vigiliisque defendite: mihi;
ut urbi sine vestro metu ac sine ullo
tumultu satis esset præsidii, consultum
ac provisum est. Coloni omnes, mu-
nicipesque vestri, certiores à me facti,
de hac nocturna excursione Catilinæ,
facile urbes suas finesque defendent;
gladiatores, quam sibi ille maximam
manum & certissimam fore putavit,
quanquam meliore animo sunt, quam
pars patriciorum, potestate tamen in
vestra continebuntur. Q. Metellus,
quem ego, prospiciens hoc, in agrum
Gallicanum Picenūque præmisi, aut
opprimeret hominem, aut omnes ejus
motus conatusque prohibebit. Reli-
quis autem de rebus constituendis,
maturandis, agendis, jam ad Senatum
referemus, quem vocari videtis.
Nunc illos, qui in urbe remanse-
runt, atque adeo qui contra urbis
salutem, omniumque vestram, in urbe
à Catilina relictī sunt, quanquam
sunt hostes: tamen quia nati sunt cives,
monitos etiam atque etiam volo

Mea

Mea lenitas adhuc si cui solutior visa
 est, hoc exspectavit, ut id, quod late-
 bat, erumperet. Quod reliquum est,
 jam non possum oblivisci, meam hanc
 5 esse patriam, me horum esse Consu-
 lem: mihi aut cum his vivendum, aut
 pro his esse moriendum. Nullus est
 portæ custos, nullus insidiator viæ: si
 qui exire volunt, consulere sibi pos-
 sunt: qui verò in urbe se commoverit,
 10 cujus ego non modò factum, sed in-
 coeptum ullum conatūve contra pa-
 triam deprehendero, sentiet, in hac
 urbe, esse Consules vigilantes, esse egre-
 15 gios magistratus, esse fortem Sena-
 tum, esse arma, esse carcerem, quem
 vindicem nefariorum, ac manifesto-
 rum scelerum majores nostri esse volu-
 erunt. Atque hæc omnia sic agentur,
 20 Quirites, ut res maximæ minimo mo-
 tu, pericula summa nullo tumultu, bel-
 lum intestinum, ac domesticum, post
 hominum memoriam crudelissimum,
 ac maximum, me uno rogato duce, &
 25 imperatore, sedetur. Quod ego sic
 administrabo, Quirites, ut si ullo mo-
 do fieri poterit, nè improbus quidem
 quisquam in hac urbe poenam sui
 sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ
 audaciæ,

audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profectò perficiam, quod in tanto & tam infidioso bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus intereat, paucorumque poenâ vos omnes jam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiâque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo, sed hic præsentibus, suo nomine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defendunt; quos vos, Quirites precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentissimam potentissimâque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terrâ marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO VII.

Quae est tertia in

L. CATILINAM.

10 **R**Empublicam, Quirites, vitamque
 omnium vestram, bona, fortu-
 nas, conjuges, liberisque vestros,
 atque hoc domicilium clarissimi impe-
 15 rii, fortunatissimam pulcherimamque
 urbem, hodierno die, deorum im-
 mortalium summo erga vos amore,
 laboribus, consiliis, periculisque me-
 is, ex flamma atque ferro, ac penè
 ex faucibus fati ereptam, & vobis con-
 20 servatam, ac restitutam videris. Etsi
 non minùs nobis jucundi atque illu-
 stres sunt ii dies, quibus conservamur,
 quàm illi quibus nascimur: quòd
 salutis certa latitia est, nascendi incer-
 25 ta conditio; & quòd sine sensu nasci-
 mur: cum voluptate conservamur;
 profectò, quoniam illum, qui hanc ur-
 bem condidit, Romulum ad deos im-
 mortales benevolentia famaque sustu-
 limus;

limus; esse apud vos posterōsque vestros in honore debetis, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis omnibus subjectos prope jam ignes circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempubl. districtos retudimus, mucronēsque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in Senatu illustrata, patefacta, 10 compertaque sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifesta, & quàm ratione investigata & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, ex actis scire possitis. 15 Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios & hujusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset; semper vigilavi, & providi, Quirites 20 quemadmodum in tantis & tam absconditis insidiis, salvi esse possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, 25 quod vivus egressus est) sed tum, cum illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui reman-

sissent,

fissent, infirmos sine illo ac debiles
 fore putabam. Atque ego, ut vidi,
 quos maximo furore & scelere esse
 inflammatos sciebam, eos esse no-
 5 biscum, & Romæ remansisse : in eos
 omnes dies noctesque consumpsi, ut
 quid agerent, quid molirentur, senti-
 rem, ac viderem : ut, quoniam auri-
 bus vestris, propter incredibilem mag-
 10 nitudinem sceleris, minorem fidem
 faceret oratio mea ; rem ita compre-
 henderem, ut tum demum animis, sa-
 luti vestræ provideretis, cum oculis
 maleficio ipsum videretis. Itaque ut
 15 comperi, legatos, Allobrogum, belli
 transalpini & tumultus Gallici ex-
 citandi causâ, à P. Lentulo esse soli-
 citatos, eosque in Galliam ad suos
 cives, eodem itinere, cum literis
 20 mandatisque ad Catilinam esse missos,
 comitemque iis adjunctum Vulturci-
 um, atque huic datas esse ad Catilinam
 literas : facultatem mihi oblatam pu-
 tavi, ut, quod erat difficillimum, quod-
 25 que ego semper optabam à diis im-
 mortalibus, tota res non solum à me,
 sed etiam à Senatu & à vobis mani-
 feste deprehenderetur. Itaque hester-
 no die L. Flaccum, & C. Porinium,

pratores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt, & cum advesperasceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, 10 ut Tiberis inter eos & pons interesset; eodem autem & ipsi sine cujusquam suspitione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures dilectos adolescentes, quorum operâ utor assiduè in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cum jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, 20 unâque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat pratoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci, pugna, 25 quæ erat commissa, sedatur: literæ quæcunque erant in eo comitatu, integris signis pratoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cum jam dilucesceret,

- cesceret, deduntur. Atque horum
 omnium scelerum improbiſſimum ma-
 chinatorem Cimbrum Galbinium ſta-
 tim ad me nihil dum ſuſpican-tem vo-
 5 cavi. Deinde item accerſitur P. Sta-
 tilius, & poſt eum Cethegus: tardiſ-
 ſimè autem Lentulus venit; credo,
 quod in literis dandis præter conſue-
 tudinem proximâ nocte vigilaret.
 10 Cùm verò ſummis ac clariffimis hujus
 civitatis viris, qui, auditâ re, fre-
 quentes ad me manè convenerant,
 literas à me priùs aperiri, quam ad
 Senatum referri placeret, nè, ſi nihil
 15 eſſet inventum; temere à me tantus
 tumultus injectus civitati videretur:
 negavi me eſſe facturum, ut de pe-
 riculo publiço, non ad conſilium
 publicum rem integram deferrem.
 20 Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad
 me delata, reperta non eſſent, tamen
 ego non arbitrabar in tantis reipub.
 periculis eſſe mihi nimiam diligentiam
 pertimeſcendam. Senatum frequentem
 25 celeriter, ut vidiftis, coegi. Atque
 interea ſtatim admonitu Allobrogum
 C. Sulpicium prætorem fortem virum
 miſi, qui ex edibus Cethegi, ſi quod
 telorum eſſet, efferret; ex quibus ille
 G 3 maximum

maximum fucarum numerum & gladi-
 orum extulit. Introduxi Vulturium
 sine Gallis: fidem ei publicam iussu
 Senatûs dedi, hortatus sum ut ea quæ
 sciret, sine timore indicaret. Tum
 ille dixit, cùm vix se ex magno ti-
 more recreâisset, à P. Lentulo se ha-
 bere ad Catilinam mandata, & lire-
 ras, ut servorum præsidio uteretur,
 & ad urbem quamprimum cum ex-10
 ercitu accederet: id autem eo confi-
 lio, ut, cùm urbem omnibus ex parti-
 bus, quemadmodum descriptum di-
 stributumq; erat, incendissent, cademq;
 infinitam civium fecissent, præstò esset 15
 ille, qui & fugientes exciperet, & se
 cum his urbanis ducibus conjungeret.
 Introducti autem Galli iusjurandum
 sibi, & literas à P. Lentulo. Cethego,
 Statilio ad suam gentem datas esse 20
 dixerunt: atque ita sibi ab his & à
 L. Cassio esse præscriptum, ut equita-
 tum in Italiam quamprimum mitte-
 rent; pedestres sibi copias non defutu-
 ras: Lentulum autem sibi confirmâsse 25
 ex fatis Sibyllinis Haruspicumque
 responsis, se esse tertium illum Cor-
 nelium, ad quem regnum urbis
 hujus atque imperium pervenire
 esset

esset necesse: Cinna ante se, &
 Sullam fuisse; eundemque dixisse,
 fatalem hunc esse annum ad interitum
 hujus urbis atque imperii; qui esset
 5 decimus annus post virginum absolu-
 tionem, post Capitolii autem incensio-
 nem vicefimus. Hanc autem Cethego
 cum cæteris controversiam fuisse dixe-
 runt, quòd, cum Lentulo, & cæteris,
 10 Saturnalibus eadem fieri atque ur-
 bem incendi placeret: Cethego ni-
 miùm id longum videretur. Ac nè
 longum sit, Quirites, tabellas pro-
 ferri jussimus, quæ à quoque dicebantur
 15 datæ. Primùm ostendimus Cethego:
 signum cognovit: nos linum incidi-
 mus: legimus: erat scriptum ipsius ma-
 nu, Allobrogum Senatui, & populo, se-
 se, quæ eorum legatis confirmasset, esse
 20 facturum: orare, ut item illi facerent,
 quæ sibi legati eorum præcepissent.
 Tum Cethegus qui paulò antè aliquid
 de gladiis, ac ficis, quæ apud illum iti-
 dem erant deprehensæ, respondisset,
 25 dixissetque se semper bonorum ferra-
 mentorum studiosum fuisse, recitatis li-
 teris debilitatus, atque objectus, con-
 scientiâ convictus, repente conticuit.
 Introductus Statilius, cognovit manum

& signum suum: recitatae sunt tabellae in eandem ferè sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo. Et quæsi cognosceretne signum. annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui clarissimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad Senatū Allobrogum populūque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem prius negavit: post autem aliquantò, toto indicio exposito, atque edito, surrexit: quæsi à Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent; itémque à Vulturcio; qui, cum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum quotiesque venissent, quæsiissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum subito ille scelere demens: quanta vis conscientiae esset, ostendit. Nam cum id posset inficiari, repente præter opinionem omnium confessus est: ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quæ semper valuit; sed etiam propter vim sceleris

ris manifestis, atque deprehensi, impudentia, quâ superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius verò subito proferri litteras, atque aperiri iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen signum & manum suam cognovit, erant autem scriptæ sine nomine, 10 sed ita: *Qui sum, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide, quid jam tibi sit necesse. Cura ut omnium tibi auxilia* 15 *adiungas, etiam infirmorum.* Galbinus deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insinulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certissima sunt visâ argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstu- 20 puerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. In-

diciis expositis, atque editis, Quirites, Senatum Consului de summa republica, quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas Senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S.C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, prudentiâ mea, respublicis periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quod eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo C. Antonio laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis particeps fuissent, à suis & reipublicæ consiliis removisset. Atque ità censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itèmq; ut C. Cethegus, L. Statilius, P. Galbinus, qui omnes præsentés erant, in custodiam traderentur. Atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Caparium, cui ad sollicitandos pastores

pastores Apuliam esse attributam erat indicatum : in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fesulas L. Sulla deduxit : in Q. Manlium Chilonem, 5 qui unâ cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus : in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate Senatus est usus, Quirites, 10 ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum poenâ, republ. conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. 15 Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites : quod mihi primùm post hanc urbem conditam togato contigit : & his decreta verbis est, quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâsseni. Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc intersit, quòd 25 cætera, bene gestâ, hæc una, conservatâ republ. constituta est. Atque illud quod faciendum, primum fuit factum, atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, &

con.

confessionibus suis, iudicio Senatûs non modò pratoris ius, verùm etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quo mi- 5 nûs C. Glauciam, de quo nihil nominatum erat decretum, pratorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissi- 10 mi periculosissimique belli nefarios duces captos jam & comprehensos tenetis; existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atq; opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem 15 quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. Lentuli somnium; nec L. Cassii adipem, nec C. Certhegi furiosam temeritatem perti- 20 nescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu dum incenibus urbis continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: 25 erat ei consilium ad facinus aptum; consilio autem neq; lingua neq; manus decrat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos

scriptos habebat : neque verò cum
 aliquid mandaverat, confectum pu-
 tabat : nihil erat, quod non ipse obiret,
 occurreret, vigilaret, laboraret; frigus,
 5 sitim, famem ferre poterat. Hunc ego
 hominem tam acrem, tam paratum,
 tam audacem, tam callidum, tam in
 scelere vigilantem, tam in perditis re-
 bus diligentem, nisi ex domesticis insi-
 10 diis in castrense latrocinium compu-
 lissim, (dicam id quod sentio, Quiri-
 tes) non faciliè hanc tantam molem ma-
 li à cervicibus vestris depulissim. Non
 ille vobis Saturnalia constituisse, ne-
 15 que tanto ante exitium ac fati diem
 reipubl. demuntiassim, neque commi-
 sisset, ut signum, ut literæ suæ, testes
 denique manifesti sceleris depre-
 henderentur. Quæ nunc, illo absente,
 20 sic gesta sunt, ut nullum in privata
 domo furtum unquam sit tam palam
 inventum, quàm hæc tanta in rempubl.
 conjuratio manifestò inventa atque
 deprehensa est. Quod si Catilina in
 25 urbe ad hanc diem remansisset; quan-
 quam, quoad fuit, omnibus ejus
 consiliis occurrì, atque obstiti: tamen,
 ut levissimè dicam, dimicandum no-
 bis cum illo fuisset, neque nos un-
 quam,

quam, dum ille in urbe hostis fuisset,
tantis periculis, rempub. tantâ pace,
tanto otio, tanto silentio, liberâsemus.
Quanquam hæc omnia, Quirites,
ita sunt à me administrata, ut decorum &
immortalium nutu atque consilio, &
gesta & provisâ esse videantur. Id-
que cùm conjecturâ consequi possu-
mus, quod vix videtur humani con-
silio tantarum rerum gubernatio esse 10
potuisse: tum verò ita præsentibus his
temporibus opem & auxilium nobis
tulerunt, ut eos pæne oculis videre
possemus. Nam ut illa omittam, visas
nocturno tempore ab occidente fa- 15
ces, ardoremque cœli, fulminum ja-
ctus, ut terramotus, cæteraque quæ
tam multa, nobis Consulibus, facta sunt,
ut hæc quæ nunc fiunt canere dii im-
mortales viderentur: hoc certè, Qui- 20
rites, quod sum dicturus, neque præ-
termittendum, neque relinquendum
est. Nam profectò memoriâ tenetis,
Cotta & Torquato COSS. complures
in Capitolio turres de cœlo esse per- 25
cussas, cùm & simulacra deorum im-
mortalium depulsa sunt, & statua vete-
rum hominum dejectæ; & legum æra
liquefacta. Tactus est etiam ille,
qui

qui hanc urbem condidit, Romulus,
 quem inauratum in Capitolio par-
 vum, atque lactantem, uberibus lu-
 pinis inhiantem fuisse meministis. Quo
 5 quidem tempore, cum haruspices ex
 tota Etruria convenissent; cades at-
 que incendia, & legum interitum &
 bellum civile ac domesticum, & toti-
 us urbis atque imperii occasum ap-
 10 propinquare dixerunt; nisi dii im-
 mortales omni ratione placati suo
 numine prope fata ipsa flexissent. Ita-
 que illorum responsis tunc & ludi
 decem per dies facti sunt, neque res
 15 ulla, quæ ad placandam deos perti-
 neret, prætermissa est, iidemque jusse-
 runt simulacrum Jovis facere majus, &
 in excelso collocare, & contrà, atque
 ante fuerat, ad orientem conver-
 20 tere: ac se sperare dixerunt, si illum
 signum, quod videtis, solis ortum,
 & forum curiamque conspiceret, fore,
 ut ea consilia, quæ clam essent inita
 contra salutem urbis atque imperii,
 25 illustrarentur, ut à S.P.Q.R. perspici
 possent. Atque illud ita collocandum
 Consules illi statuerunt: sed tanta
 fuit operis tarditas, ut neque à supe-
 rioribus Consulibus, neque à nobis
 ante

ante hodiernum diem collocaretur.
Hic quis potest esse, Quirites; tam a-
versus à vero, tam præceps, tam mente-
captus, qui neget, hæc omnia quæ vi-
demus, præcipuéque hanc urbem, de- 5
orum immortalium nutu atque po-
testate administrari? Etenim cum esset
itâ responsum, cades, incendia interi-
tûmque reipublicæ comparari; & ea
perditis civibus: quæ tum propter 10
magnitudinem scelerum nonnullis in-
credibilia videbantur, ea non modò
cogitata à nefariis civibus; verùm
etiam suscepta esse sensistis. Illud
verò nōne itâ præsens est, ut nutu 15
Jovis optimi maximi factum esse vi-
deatur? ut, cum hodierno die manè
per forum meo jussu & conjurati &
eorum indices in ædem Concordiæ
ducerentur; eo ipso tempore fignum 20
statueretur; quo collocato, atque ad
vos Senatûmque converso, omnia & Se-
natus, & vos, quæ erant contra salutem
omnium cogitata, illustrata, & pate-
facta, vidistis. Quo etiam majore sunt 25
isti odio supplicioque digni: qui non
solum vestris domiciliis, atque tectis,
sed etiam deorum templis, atque delu-
bris sunt funestos ac nefarios ignes in-
ferre

IN CATILINAM III. 157

ferre conati : quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus : ille, ille Jupiter restitit : ille Capitolium, ille hæc tem-
 5 pla, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatēque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa
 10 Allobrogum sollicitatio sic à Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commissæque literæ nunquam essent profectò, nisi à diis im-
 15 mortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò, ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle
 20 videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblaram negligenter, vestramque salutem suis opibus anteponerent : id nōne divinitus factum esse putaris ?
 25 præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus
 ac

ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno rogato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones; neque solum eas quas 10 audistis; sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis. L. Sulla P. Sulpitium oppressit: C. Marium custodem hujus urbis, multosque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim inter- 15 emit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò cla- 20 rissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoria crudelitatem postea Sulla. Nè dici idem opus est, quantà diminutione Marius, & quantà calamitate reipub. 25 dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ.

illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad
 commutandam rempubl. pertinerent. Non illi nullam esse rempub. sed in
 5 ea, quæ esset, se esse principes; neque
 hanc urbem conflagrare, sed se in hac
 urbe florere voluerunt. Atque illæ
 tamen omnes dissensiones, quarum
 nulla exitium reipubl. quæsit, ejus-
 10 modi fuerunt, ut non reconciliatione
 concordia, sed internecione civium
 dijudicata sint. In hoc autem uno post
 hominum memoriam maximo crude-
 lissimoque bello; quale bellum nulla
 15 unquam barbaria cum sua gente ges-
 sit, quo in bello lex hæc fuit à Len-
 tulo, Catilina, C. Cassio, Cethego
 constituta, ut omnes, qui salvâ urbe
 salvi esse possent, in hostium numero
 20 ducerentur; ita me gessi, Quirites,
 ut omnes salvi conservaremini. Et
 cum hostes vestri tantum civium super-
 futurum putassent; quantum infinitæ
 eadi restitisset; tantum autem urbis,
 25 quantum flamma obire non potuisset:
 & urbem, & cives integros incolumem-
 que servavi. Quibus pro tantis rebus,
 Quirites, nullum ego à vobis præ-
 mium virtutis, nullum insigne ho-
 noris,

noris, nullum monumentum laudis
postulo, præterquam hujus dici me-
moriæ sempiternam. In animis ego
vestris omnes triumphos meos, om-
nia ornamenta honores, monumenta
gloriæ, laudis insignia, condi & col-
locari volo. Nihil me mutum potest
delectare, nihil tacitum, nihil deni-
que hujusmodi, quod etiam minùs
digni assequi possint. *Memoriâ vestrâ,* 10
Quirites, nostræ res alentur, sermoni-
bus crescent, literarum monumentis
inveterascent & corroborabuntur: e-
andemque diem intelligo, quam spero
æternam fore, & ad salutem urbis, 15
& ad memoriæ Consulatus mei pro-
pagatam: unôque tempore in hac re-
publ. duos cives exstitisse, quorum
alter fines vestri imperii, non terræ
sed cœli regionibus terminaret; alter 20
ejusdem imperii domicilium sedemque
servaret. Sed quoniam earum rerum,
quas ego gessi, non est eadem fortu-
na, atque conditio, quæ illorum, qui
externa bella gesserunt; quod mihi 25
vivendum sit cum illis quos vici ac su-
begi; illi hostes aut interfectos aut op-
pressos reliquerunt: vestrum est. *Quiri-*
tes, si cæteris recta sua facta profunt,
mihi

mihi mea nequando obfint, providere.
 Mentēs enim hominū audaciſſimo-
 rum ſceleratæ ac nefariæ nē vobis no-
 cere poſſent, ego providi; ne mihi
 5 noceant, veſtrum eſt providere. Quan-
 quam, Quirites, mihi quidem ipſi
 nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Mag-
 num enim eſt in vobis præſidium;
 quod mihi in perpetuum comparatum
 10 eſt: magna in republ. dignitas, quæ
 me ſemper tacita defendet: magna viſ
 eſt conſcientiæ; quam qui negligent,
 eam me violare volent, ſe ipſi indi-
 cabunt. Eſt etiam in nobis is animus,
 15 Quirites, ut non modò nullius audaciæ
 cedamus, ſed etiam omnes improbos
 ultro ſemper laceſſamus. Quod ſi om-
 nis impetus domesticorum hoſtium de-
 pulſi à vobis ſe in me unum converte-
 20 rint: vobis erit providendum, Quiri-
 tes, quâ conditione poſthac eos eſſe
 velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtu-
 lerint invidiæ periculisque omnibus.
 Mihi quidem ipſi quid eſt quod jam
 25 ad vitæ fructum poſſit acquiri? præ-
 ſertim cū neque in honore veſtro,
 neque in gloria virtutis quidquam
 videam altius, quò quidem mihi libeat
 aſcendere. Illud perficiam Profeſſo
 Quiri-

Quirites, ut ea, quæ gessi in Consulatu, privatus tuear atque ornem: ut si qua est invidia in conservanda republ. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republ. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque ut ea, virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestram, atque in vestra tecta discedite, & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodiis vigiliisque defendite. Id nè vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ORATIO VIII.

Quæ est quarta in

L. CATILINAM.

10 **V** Ideo, P. C. in me omnium ve-
 strum ora atque oculos esse
 conversos: video, vos non
 solum de vestro, ac reipublica, verum
 etiam, si id depulsum sit, de meo pe-
 15 riculo esse sollicitos. Est mihi jucunda
 in malis, & grata in dolore, vestra erga
 me voluntas: sed eam, per deos im-
 mortales, quaeso, deponite, atque obli-
 salutis meæ, de vobis ac de liberis ve-
 20 stris cogitate. Mihi quidem si hæc con-
 ditio Consulatus data est, ut omnes
 acerbitates, omnes dolores cruciatûsque
 perferrem; feram non solum fortiter,
 sed etiam libenter; dummodo meis la-
 25 boribus, vobis populôque Romano,
 dignas satisfactio pariat. Ego sum
 ille Consul, non in foro, in quo
 omnis æquitas continetur; non cam-
 pus, Consulatus auspiciis consecra-
 tus;

tus; non curia, summum auxilium omnium gentium; non domus, commune refugium; non lectus, ad quietem locus; non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacua & sine periculo atque infidiis fuit. Etenim multa periculi, multa commotionum, multa meo quodam dolore, in vestro timore sanavi. Nunc si hunc exitum Consulatûs mei dii immortal- 10
les esse voluerunt, ut vos P. C. populûmque Romanum ex cæde misera, conjuges liberôsque vestros virginêsque Vestales ex acerbissima vexatione, 15
templa, atque delubra, hanc pulcher-
rimam patriam omnium nostrûm ex foedissima flamma, totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcun-
que mihi uni proponetur fortuna, subeat. Etenim si P. Lentulus suum 20
nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non læter, meûm Consulatûm ad salutem reipub. prope fatalem exstitisse? Quare, P. C. Consulite vobis, pro- 25
spicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunâsque vestras, populi Romani nomen, salutemque defendite, mihi parcere, ac de me cogitare desinite.

definite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar; neque enim turpis mors forti viro potest accidere; neque immatura Consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, à quibus me circumfessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem Consulatus mei: neque ille, qui expectans hujus exitum dici astat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potius quam ut, & illi, & nos, unà cum republ. pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit:

H

luit:

luit : non C. Gracchus , qui agrarios
concitare conatus est : non L. Satur-
ninus , qui C. Memmium occidit , in
discrimen aliquod , atque in vestra se-
veritatis iudicium adducitur : sed te-
nentur hi , qui ad urbis incendium ,
ad vestrum omnium eadem , ad Ca-
tilinam accipiendum , Romæ restite-
runt . Tenentur litteræ , signa , manus ,
denique uniuscujusque confessio : so-
licitantur Allobroges : servitia exci-
tantur : Catilina accersitur : id est
initum consilium , ut interfectis omni-
bus , nemo nè ad deplorandum quidem
reipub. nomen , atque ad lamentan-
dam tanti imperii calamitatem , relin-
quatur . Hæc omnia indices detule-
runt , rei confessi sunt , vos multis jam
iudiciis iudicavistis : primum , quod
mihi gratias egistis singularibus ver-
bis , & meâ virtute atque diligentia
perditorum hominum patefactam esse
conjuracionem decrevistis : deinde ,
quod P. Lentulum , ut se abdicaret præ-
turâ , coegistis : tum , quod eum , & cæ-
teros , de quibus iudicavistis , in custo-
diam dando censuistis : maximèque ,
quod meo nomine supplicationem
decrevistis , qui honos rogato habitus
ante

ante me est nemini: postremo, hestern-
 o die præmia legatis Allobrogum,
 Titoque Vulturcio dedistis amplissi-
 ma. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii,
 5 qui in custodiam nominatim dati sunt,
 sine ulla dubitatione à vobis damna-
 ti esse videantur. Sed ego institui re-
 ferre ad vos, P. C. tanquam inte-
 grum, & de facto, quid judicatis;
 10 & de poena, quid censeatis. Illa prædi-
 cam, quæ sunt Consulis. Ego magnum
 in republica versari furorem, & nova
 quædam misceri, & concitari mala jam-
 pridem videbam: sed hanc tantam,
 15 tam exitiosam haberi conjurationem
 à civibus, nunquam putavi. Nunc
 quicquid est, quocunque vestre men-
 tes inclinant, atque sententia, sta-
 tuendum vobis ante noctem est.
 20 Quantum facinus ad nos delatum sit,
 videtis. Huic si paucos putatis affines
 esse, vehementer erratis. Latius opi-
 nione disseminatum est hoc malum,
 manavit non solum per Italiam, ve-
 25 ram etiam transcendit Alpes, & ob-
 scure serpens multas jam provincias
 occupavit. Id opprimi sustentando ac
 prolatando nullo pacto potest. Qua-
 cunque ratione placet, celeriter vo-

bis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias : unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos : alteram C. Casaris, qui mortis poenam remouet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, puncto temporis frui vitâ, & hoc communi spiritu non putat oportere grat-
 que hoc genus poenæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicii causâ constitutam : sed aut necessita-
 tem naturæ, aut laborum ac miserationum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea sempiterna, certa ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis : difficultatem, si
 rogare :

rogare: decernatur tamen si placet.
 Ego enim suscipiam, & ut spero, repe-
 riam, qui id quod salutis omnium causâ
 statueritis, non putat esse suæ dignita-
 5 tis recusare. Adjungit gravem poenam
 municipibus, si quis eorum vincula
 ruperit: horribiles custodias circum-
 dat; & digna scelere hominum per-
 ditorum sancit: nè quis, eorum pee-
 10 nam, quos condemnat, aut per se na-
 tum, aut per populum levare possit:
 eripit etiam spem, quæ sola hominem
 in miseriis consolari solet: bona præ-
 terea publicari jubet: vitam solam
 15 relinquit nefariis hominibus: quam
 si eripuisset multas uno dolore ani-
 mi, ac corporis, & omnes scelerum
 poenas ademisset. Itaque ut aliqua in
 vita formido improbis esset posita,
 20 apud inferos ejusmodi quædam illi
 antiqui supplicia impiis constituta esse
 voluerunt: quod videlicet intellige-
 bant, his remotis, non esse mortem
 ipsam pertimescendam. Nunc P. C.
 25 ego meâ video quid intersit: si eritis
 secuti sententiam Cæsaris, quoniam
 hanc is in republica viam, quæ popu-
 laris habetur, secutus est, fortasse mi-
 nus erunt hoc monitore & auctore
 H 3. hujusce

huiusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi: si illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Casare, sicut ipsius dignitas & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuam in rempublicam voluntatis: intellectum reo est, quid intersit inter levitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, 15 nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & supplicationem mihi decrevit; & 20 indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quasitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicârit. At 25 verò C. Casar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse

posse: denique ipsum latorem legis
 Semproniae iussu populi poenas rei-
 publicae dependisse. Idem etiam ipsum
 latitorem Lentulum & prodigum
 5 non putat, cum de perniciie reipubl.
 & exitio hujus urbis tam acerbè tam-
 que crudeliter cogitaret, appellare
 posse populum. Itaque homo mi-
 tissimus atque levissimus, non dubi-
 10 tat P. Lentulum æternis tenebris vin-
 culisque mandare: & sancit in poste-
 rum, nè quis hujus supplicio levan-
 do se jactare, & in perniciem reipubl.
 posthac popularis esse possit. Adjun-
 15 git etiam publicationem bonorum,
 ut omnes animi cruciatus, & corporis
 etiam egestas ac mendicitas consequa-
 tur. Quamobrem si hoc statueritis,
 dederitis mihi comitem ad concionem
 20 populo Romano carum atque jucun-
 dum: si illam Silani sententiam
 sequi malueritis, facile me atque vos
 à crudelitatis vituperatione defende-
 tis: atque obtinebo, eam multò le-
 25 niorem fuisse. Quanquam P. C. quæ
 potest esse in tanti sceleris immanitate
 puniendæ crudelitas? Ego enim de
 meo sensu judico. Nam ita mihi sal-
 vâ reipubl. vobiscum perituri liceat, ut

ego quodd in hac causa vehementior
 sum, non atrocitate animi moveor
 (quis enim est me mitior?) sed sin-
 gulari quadam humanitate & miseri-
 cordiâ. Videor enim mihi hanc urbem 5
 videre, lucem orbis terrarum atque
 arcem omnium gentium, subito, uno
 incendio concidentem: cerno animo
 sepultam patriam, miseros, atque inse-
 pultos acervos civium: versatur mihi 10
 ante oculos aspectus Cethegi & furor
 in vestra cæde bæchantis. Cum verò
 mihi proposui regnantem Lentulum,
 sicut ipse se ex fati sperasse con-
 fessus est: purpuratum esse hunc Ga- 15
 binium; cum exercitu venisse Car-
 linam; tum lamentationem matrum-
 familiâs; tum fugam virginum, atque
 puerorum, ac vexationem virginum
 Vestalium, perhorresco. Et quia mihi 20
 vehementer hæc videntur misera,
 atque miseranda, idcirco in eos qui
 ea perficere voluerunt, me severum
 vehementemque præbeo. Etenim qua-
 ro, si quis paterfamiliâs, liberis suis 25
 à servo interfectis, uxore occisâ, in-
 censâ domo, supplicium de servis non
 quàm-acerbissimum sumpserit, utrùm
 is clemens, ac misericors, an inhum-
 nus

mus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit.

9 Sic nos in his hominibus; qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas universumque nostram domos, & hoc universum reipubl. domicilium delere

10 conati sunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque perniciæ fama subeunda est. Nisi verò, cuiquam

15 L. Casar vir fortissimus & amantissimus reipubl. crudelior nudiustertius est visus, cum sororis suæ, foeminae letissimæ, virum præsentem & audientem, vitæ privandum esse dixit; cum avum jussu Coss. interfectum, filiumque ejus impuberem legatum à patre missum,

20 in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quod initum delendæ reipubl. consilium? Largitionis voluntas tum in reipubl. versata est, & partium quædam

contentio. Atque illo tempore huius-
ayus Lentuli, clarissimus vir, arma-
tus Gracchum est persecutus & grave
tum vulnus accepit, nè quid de sum-
ma dignitate reipubl. minueretur: 5
hic ad evertenda fundamenta reipubl.
Gallos accersivit, servitia concitavit,
Catilinam evocavit, attribuit nos tru-
cidandos Cethego, cæteros cives in-
terficiendos Gabinio, urbem inflam- 10
mandam Cassio, totam Italiam va-
standam diripiendamque Catilinæ.
Vereamini, censeo, nè in hoc scelere
tam immani, ac nefario, nimis aliquid
severè statuissè videamini! cùm multò 15
magis sit verendum, nè remissione pœ-
næ crudeles magis in patriam, quàm
nè severitate animadversionis nimis
vehementes in acerbissimos hostes fu-
isse videamini. Sed quæ exaudio, P.C. 20
dissimulare non possum. Jactantur
enim voces, quæ perveniunt ad aures
meas, eorum, qui vereri videntur, ut
habeam satis præsidii ad ea, quæ vos
statueritis hodierno die, transigenda 25
Omnia provisâ, parata, & constituta
sunt, P.C. cùm meâ summâ curâ at-
que diligentia; tum multò etiam ma-
jore populi Romani, ad summum im-
perium

perium retinendum, & ad communes fortunas conservandas voluntate. Omnes adfunt omnium ordinum homines, omnium denique aetatum
 5 plenum est forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa, sola in qua omnes sentiunt unum
 10 atque ideum, præter eos, qui cum sibi viderent esse pericundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & secerno libenter. Neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum
 15 hostium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentia, quo studio, quâ virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites
 20 Rom. commemorem? qui vobis ita summa ordinis consilii que concedunt, ut vobiscum de amore reipub. certent: quos, ex multorum annorum dissensione, ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos hodiernus dies
 25 nobiscum atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in Consulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerimus; confirmo vobis,

his, nullum posthac malum civile ac
 domesticum ad ullam reip. partem
 venturum esse. Pari studio defendendæ
 reip. convenisse video tribunos ara-
 rios fortissimos viros, scribas item uni-
 versos: quos cum casu hic dies ad ara-
 rium frequentes advocasset, video ab
 expectatione sortis ad communem sa-
 lutem esse conversos. Omnis ingenuo-
 rum adest multitudo, etiam tenuissi- 10
 morum. Quis est enim, cui non hæc
 templa, aspectus urbis, possessio li-
 bertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc
 commune patriæ solum, cum sit carum,
 tum verò dulce, atque jucundum? Ope- 19
 ræ pretium est, P. C. libertinorum ho-
 minum studia cognoscere; qui suâ vir-
 tute fortunam civitatis consecuti, hanc
 verè suam patriam esse judicant; quàm
 quidam hinc nati, & summo nati loco, 20
 non patriam suam, sed urbem hosti-
 um esse judicaverunt. Sed quid ego
 hujusce ordinis homines commemo-
 rem, quos privatæ fortunæ, quos com-
 munis respublica, quos denique liber- 25
 tas ea, quæ dulcissima est, ad salutem
 patriæ defendendam excitavit? ser-
 vus est nemo, qui modò tolerabili
 conditione sit servitutis, qui non
 auda-

audaciam civium perditorum perhor-
 rescat, qui non obstare cupiat, qui
 non tantum, quantum audet, & quan-
 tum potest, conferat ad communem
 salutem voluntatis. Quare si quem
 vestram fortè commovet hoc, quod
 auditum est, lenonem quendam Len-
 tuli concurrare circum tabernas, pre-
 tio sperantem sollicitari posse ani-
 10 mos egentium atque imperitorum;
 est id quidem cœptum atque tenta-
 tum; sed nulli sunt inventi tam aut
 fortunâ miseri, aut voluntate perditî,
 qui non ipsam istum sellæ, atque ope-
 15 ris, & quæstus quotidiani locum, qui
 non cubile ac lectulum suum, qui
 denique non cursum hunc otiosum
 vitæ suæ salvum esse velit. Multo
 verò maxima pars eorum, qui in ta-
 20 bernis sunt, immo verò (id enim po-
 tius est dicendum) genus hoc univer-
 sum amantissimum est otii. Etenim om-
 ne eorum instrumentum, omnis opera,
 ac quæstus, frequentiâ civium sustine-
 25 tur, alitur otio. Quorum si quæstus,
 oclusis tabernis, minui solet; quid
 tandem incensis futurum est? Quæ
 cum ita sint, P.C. vobis populi Romani
 præfidia non desunt: vos nè populo
 Romano

Romano deesse videamini, providete. Habetis Consulem ex plurimis periculis; & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatam: omnes ordines, ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obfessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis 10 se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis 15 muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis 20 judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili 25 causa hodierno die primum videmus.) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabili-
tam

tam libertatem, quantâ deorum be-
 nignitate auctas exaggeratâsque for-
 tunas una nox panè delerit. Id nè
 unquam posthac non modò confici,
 5 sed nè cogitari quidem possit, vobis
 hodierno die providendum est. Atque
 hæc, non ut vos, qui mihi studio panè
 præcurritis, excitarem, locutus sum: sed
 ut mea vox, quæ debet esse in republi-
 10 ca princeps, officio functa Consulari
 videretur. Nunc antequam ad senten-
 tiam redeo, de me pauca dicam. Ego,
 quanta manus est conjuratorum, quanti
 videtis esse permagnam, tantam me
 15 inimicorum multitudinem suscepisse
 video: sed eam esse iudicio turpem,
 & infirmam, contemptam, & abje-
 ctam. Quod si aliquando alicujus fu-
 rore & scelere concitata manus ista
 20 plus valuerit, quàm vestra ac reipub-
 licæ dignitas, me tamen meorum factio-
 rum atque consiliorum nunquam, P. C.
 pænitebit. Etenim mors, quam illi
 mihi fortasse minitantur, omnibus est
 25 parata: vitæ tantam laudem, quantâ
 vos me vestris decretis honestâs,
 nemo est assecutus. Cæteris enim
 semper bene gestæ, mihi uni conser-
 vata reipublicæ gratulationem decre-
 vistis.

vistis. Sit Scipio clarus; ille cujus
consilio atque virtute Hannibal in
Africam redire atque ex Italia dece-
dere coactus est: ornatur alter eximiâ
laude Africanus, qui duas urbes huic
imperio infestissimas Carthaginem Nu-
mantiamque delevit: habeatur vir
egregius L. Paulus ille, cujus currum
rex potentissimus quondam & nobi-
lissimus Perses honestavit: sit in æter- 10
na gloria Marius, qui bis Italiam ob-
sidione & metu servitutis liberavit:
anteponatur omnibus Pompeius, cu-
jus res gestæ atque virtutes iisdem,
quibus solis currus, regionibus ac 15
terminis continentur. Erit profectò
inter horum laudes aliquid loci nostræ
gloriæ. Nisi fortè majus est, patefa-
cere nobis provincias, quò exire pos-
simus, quàm curare, ut etiam illi qui 20
absunt, habeant quò victores rever-
rantur. Quanquam est in uno loco
conditio: melior externæ victoriæ,
quàm domesticæ: quòd hostes alieni-
genæ aut oppressi serviunt, aut recepti 25
in amicitiam beneficio se obligatos
putant: qui autem ex numero civi-
um dementia aliquâ depravati, hostes
patriæ semel esse cœperunt, eos, cum

à perniciè reipubl. repuleris, neque
 vi coercere, neque beneficio placare
 possis. Quare mihi cum perditis ci-
 vibus æternum bellum susceptum esse
 5 video: quod ego vestro bonorùm-
 que omnium auxilio, memoriæque
 tantorum periculorum, quæ non mo-
 dò in hoc populo, qui servatus est,
 sed etiam in omnium gentium sermo-
 10 nibus ac mentibus semper hærebit, à
 me atque à meis facilè propulsari
 posse, confido. Neque ulla profectò
 tanta vis reperietur, quæ conjunctio-
 nem vestram equitumque Romano-
 15 rum, & tantam conspirationem bono-
 rum omnium, perfringere & labefacta-
 re possit. Quæ cum ita sint, Patres
 conscripti, pro imperio, pro exercitu,
 pro Provincia, quam neglexi, pro tri-
 20 umpho, cæterisque laudis insignibus,
 quæ sunt à me propter urbis vestra-
 que salutis custodiam repudiata, pro
 clientela, hospitibusque provincialibus,
 quæ tamen urbanis opibus non minore
 25 labore tueor, quàm comparo: pro
 his igitur omnibus rebus, & pro me-
 is in vos singularibus studiis, pró-
 quæ hac, quam conspiciatis, ad conser-
 vandam rempubl. diligentia, nihil
 aliud

aliud vobis, nisi hujus temporis toti-
usque mei Consulatus memoriam po-
stulo, quæ dum erit vestris mentibus
infixa, firmissimo me muro septam esse
arbitrabor. Quod si meam spem vis
improbiorum fefellerit, atque supera-
verit; commendo vobis parvum meum
filium: cui profectò satis erit præ-
fidii, non solum ad salutem, verum
etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc
omnia suo solius periculo conservave-
rit, illum esse filium memineritis. Qua-
propter de summa salute vestra popu-
lique Romani, P. C. de vestris conju-
gibus ac liberis, de aris ac focis, de sanis
ac templis; de totius urbis rebus ac
sedibus, de imperio, de libertate, de
salute Italix, deque universa republica
decernite diligenter, ut instituistis, ac
fortiter. Habetis enim Consulem, qui
& parere vestris decretis non dubitet;
& ea quæ statueritis, quoad vivet, de-
fendere, & per se ipsum præstare
possit.

O R A T I O

O R A T I O IX.

*Quæ est in*MARCUM ANTONIUM,
PHILIPPICA SECUNDA.

Barth. Latomæ Argumentum.

Postquam Cicero liberius de republ. & de Antonio dixerat, offensus illa graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquestus de injuria Ciceronis, multis maledictis in personam ejus inveltus est. Non respondit illo die Cicero, prohibitus ab amicis, propter arma Antonii, quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus oplibus Octavii, qui heres Cæsaris erat, & offensus Antonio, gratiâque & autoritate Senatûs veteranorumque præsidio ad parem potentiam proveltus respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsentis in Senatu. In qua primò objecta diluit:

diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commissæ fuerant. Hæc est secunda illa Philippica; quæ M. Antonium priore Oratione vehementer commotum, sic in Ciceronem ascendit; ut leniri odii atrocitas postea nunquam potuerit. Exitit autem exitii, & mortis Ciceroni causa, dicente etiam Satyrico Poeta:

——— *Ridenda poemata malo (fam. 4)
Quàm te conspicue divina Philippica
Volueris à prima quæ proxima.* ———

Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUoniam meo fato P. C. fieri dicam ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cum ipsi recordemini. Mihi poena-
rum illi, plus quàm optarem, dederunt. 25
Te miror Antoni, quorum facta imitère, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar.

mirabar. Nemo illorum inimicus mihi
fuit voluntarius: omnes à me reipub.
causa laceſſiti. Tu, ne verbo quidem vi-
olatus, ut audacior quàm L. Carilina,
5 furioſior quàm P. Clodius viderere,
ultrò maledictis me laceſſiſti, tuam-
que à me alienationem commendatio-
nem ad cives impios tibi gloriæ fore
putaviſti. Quid putem? contemptum-
10 ne me? non video nec in vita, nec
in gratia, nec in rebus geſtis, nec in
hac mea mediocritate ingenii quid
deſpicere poſſit Antonius. An in Se-
nato facillimè detrahi poſſe credi-
15 dit? qui ordo clariffimis civibus bene
geſtæ Reipub. teſtimonium multis,
mihi uni conſervatæ dedit? An de-
certare mecum voluit contentione
dicendi? hoc quidem beneficium eſt.
20 Quid enim plenius, quid uberius,
quàm mihi & pro me, & contra Anto-
nium dicere? Illud profeſſò eſt: non
exiſtimavit fui ſimilibus probari poſſe,
ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet
25 inimicus. Cui priùs quàm de cæte-
ris rebus reſpondeo, de amicitia,
quàm à me violatam eſſe crimina-
tus eſt, quod ego graviffimum crimen
iudico, pauca dicam. Contra rem
ſuam

suam venisse me nescio quando, que-
 stus est. An ego non venirem contra
 alienum pro familiari & necessario
 meo? non venirem contra gratiam,
 non virtutis specie, sed ætatis flore.
 collectam? non venirem contra inju-
 riam, quam iste intercessoris iniquis-
 simi beneficio obtinuit, non jure
 Pratorio? Sed hoc idcirco comme-
 moratum à te puto, ut te infimo or-
 dini commendares, cum te omnes
 recordarentur libertini generum, &
 liberos tuos nepotes Qu. Fadii liber-
 tini hominis fuisse. At enim te in dis-
 ciplinam meam tradideras (nam ita
 dixisti) domum meam ventituras.
 Næ tu, si id fecisses, melius famæ, me-
 lius pudicitie tue Consulisses: sed nec
 fecisti, nec si cuperes, tibi id per C.
 Curionem facere licuisset. Auguratus
 petitionem mihi te concessisse dix-
 isti. O incredibilem audaciam! ò
 impudentiam prædicandam! Quo e-
 nim tempore me Augurem à toto col-
 legio expetitum Cn. Pompeius & Qu.
 Hortensius nominaverunt (neque e-
 nim licebat à pluribus nominari)
 tu nec solvendo eras, nec te ullo
 modo, nisi eversa repub. incolumen
 fore

fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut sum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper
 10 prae me tuli: malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio, quod me Brundisii non occideris? quem ipse victor, qui tibi,
 15 ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, cum tu occideres? fac potuisse: quod est aliud P. C. beneficium latronum,
 20 nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? quae in re non tam iucundum videri mihi debuit, non interfectum a
 te,

te, quam miserum, id te impunè facere potuisse. Sed sit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, né de te ingratus viderer? Nam in illa querela miserâ quidem & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus populusque Roman. collocavit, necessaria, quid est dictum à me cum 10 contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantia fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipub. dissipasses: cum 15 domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia: cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas confiterere: cum auspiciâ Augur, intercessionem Consul 20 sustulisses: cum esses foedissimè stipatus armatis: cum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus. At ego tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de reipub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie

hodie perficiam, ut intelligat, quantum tu à me beneficium acceperis. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo & humanitatis expertus, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ in medium protulit, palamque recitavit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è vita vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulgandâ? Sit hoc inhumanitatis: stultitiam incredibilem videre. Quid habes, quod mihi opponas homo disertè, ut mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu Senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam

I

quz-

quaestuosam: qui possis? sunt enim
 librarii manu. Jam invideo magistro
 tuo, qui te tantâ mercede, quantam
 jam proferam, nihil sapere docuit.
 Quid enim est minus non dico ora-
 toris, sed hominis, quàm id obji-
 cere adversario, quod ille si verbo
 negârit, longius progredi non possit,
 qui objecerit? At ego non nego:
 teque in isto ipso convinco non inhu-
 manitatis solùm, sed etiam amentia.
 Quod enim verbum in istis literis
 est non plenum humanitatis, officii,
 benevolentia? omne autem crimen
 tuum est, quòd de te in his literis
 non malè existimem: quòd scribam
 tanquam ad civem, tanquam ad bo-
 num virum, non tanquam ad scelera-
 tum, & latronem. At ego tuas literas,
 etsi jure poteram à te lacesitus, ta-
 men non proferam: quibus petis, ut
 tibi per me liceat quendam de exi-
 lio reducere: adjurâsque id te invito
 me non esse facturum? idque à me
 impetras: quid enim me interpone-
 rem audaciae tuae; quam neque autori-
 tas hujus ordinis, neque existimatio
 populi Rom. neque leges ullae pos-
 sent coercere? veruntamen quid erat,
 quod

quod me rogares, si erat is, de quo
 rogabas, Caesaris lege reductus? sed
 videlicet meam gratiam voluit esse:
 in quo nè ipse quidem ulla pote-
 5 rat esse lege lata. Sed cum mihi
 Patres conscripti & pro me aliquid,
 & in M. Ant. multa dicenda sint: al-
 terum peto à vobis, ut pro me di-
 centem benignè, alterum ipse efficiam,
 10 ut contra illum cum dicam, atten-
 tè audiatis. Simul illud oro: si me-
 am cum in omni vita, tum in di-
 cendo moderationem, modestiamque
 cognoscitis, nec me hodie cum isti,
 15 ut provocavit, respondebo, obsecrum
 esse patetis mei. Non tractabo ut
 Consulem: nè ille quidem me ut
 Consularem: etsi ille nullo modo
 Consul, vel quod ita vivit, vel quod
 20 ita reipub. gerit, vel quod ita fa-
 ctus est Consul: ego sine ulla con-
 troversia Consularis. Ut igitur intel-
 ligeretis, qualem ipse se Consula-
 rem profiteretur, objecit mihi con-
 25 sulatum meum. Qui Consulatus verbo
 meus P. C. re vester fuit: quid enim
 constitui, quid gessi, nisi ex huius ordi-
 nis consilio, autoritate, sententiâ? Hæc
 tu homo sapiens, non solum eloquens,

apud, eos, quorum consilio sapientiâ-
 que gesta sunt, ausus es vituperare?
 Quis autem meum consulatum, præ-
 ter P. Clodium, qui vituperaret, in-
 ventus est? cujus quidem te fatum, 5
 sicuti C. Curionem manet: quoniam
 id domi tuæ est, quod fuit illorum
 utrique fatale. Non placet M. Anto-
 nio Consulatus meus: at placuit P.
 Servilio, ut eum primum nominem ex 10
 illius temporis Consularibus, qui pro-
 xime est mortuus: placuit Qu. Lucta-
 rio Catulo, cujus semper in hac rep.
 vivet autoritas; placuit duobus Lu-
 cullis, M. Crasso, Qu. Hortensio, C. 15
 Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M.
 Labeoni, L. Volcatio, C. Figulo, D.
 Syllano, L. Murenæ, qui tunc erant
 Consules designati: placuit idem, quod
 Consularibus, M. Catoni, qui cum mul- 20
 ta, vitâ excedens providit: tum quod
 te consulem non vidit. Maxime verò
 Consulatum meum Cn. Pompeius pro-
 bavit; qui ut me primum decedens ex
 Syria vidit, complexus, & gratulans, 25
 meo beneficio patriam se visurum esse
 dixit. Sed quid singulos commemoro?
 frequentissimo Senatui sic placuit, ut es-
 set nemo, qui mihi non ut parenti gra-
 tias

trias ageret: qui non mihi vitam
 suam, liberos, fortunas, reſp. referret
 acceptam. Sed quoniam illis, quos no-
 minavi, tot & talibus viris reſp. orbata
 5 est: veniamus ad eos, qui duo è consu-
 lari numero reliqui sunt; L. Cotta, vir
 summo ingenio, summâque prudentiâ,
 rebus his gestis, quas tu reprehendis,
 supplicationem decrevit verbis am-
 10 plissimis: eique illi ipsi quos modò
 nominavi, Consulares, Senatusque cur-
 ctus assensus est. Qui honos post con-
 ditam hanc urbem habitus est togato
 ante me nemini. L. Caesar avunculus
 15 tuus, quâ oratione, quâ constantiâ
 qua gravitate sententiam dixit in so-
 roris suæ virum, vitricum tuum? hunc
 tu cum autorem, & præceptorem om-
 nium consiliorum, totiûsque vitæ de-
 20 buisses habere, vitrici te similem,
 quàm avunculi esse maluisti. Hujus
 ego consiliis alienus Consul usus
 sum: tu sororis filius, ecquid ad
 eum unquam de repub. retulisti? ad
 25 quos refert dii immortales? ad eos
 scilicet, quorum nobis etiam diès na-
 tales audiendi sunt. Hodie non defeer-
 dit Antonius: cur? dat natalitia in
 hortis: cui? neminem nominabo:

putatore cum Phormioni alicui, tum
 Gnaton, tum Ballioni. O sceditatem
 hominis flagitiosam? & impudenti-
 am, nequitiam, libidinem non feren-
 dam! tu cum Principem Senatorem, 5
 civem singularem, tam propinquum
 habeas, ad eum de repub. nihil re-
 fers: ad eos refers, qui domum su-
 am nullam habent, tuam exhauri-
 unt. Tuus videlicet salutaris Consula- 10
 tus, perniciosus meus? adeone pudor-
 em cum pudicitia perdidisti, ut hoc
 in eo templo dicere ausus sis, in quo
 ego Senatum illum, qui quondam flo-
 rens orbi terrarum praeſidebat, consu- 15
 lebam: tu homines perditissimos cum
 gladiis collocavisti? At etiam ausus es
 (quid autem est quod tu non audeas?)
 Clivum Capitolinum dicere, me Con-
 ſule, plenum ſervorum armatorum fu- 20
 iſſe: ut illa credo nefaria ſenatusconſ.
 tum fierent, vim afferebam Senatui.
 O miſerum, ſive illa tibi nota non
 ſunt (nihil enim boni noſti) ſive
 ſunt, qui apud tales viros tam im- 25
 pudenter loquere. Quis enim Eques
 Rom. quis prater te adoleſcens no-
 bilis, quis ullius ordinis, qui ſe ci-
 vem meminifſet, cum Senatus in hoc
 templo

templo esset, in Clivo Capitolino
 non fuit? quis nomen non dedit?
 quanquam nec scribæ sufficere, nec
 tabulæ nomina illorum capere potu-
 5 erunt. Etenim cum homines nefarii
 de patriæ parricidio confiterentur,
 consciorum indicibus, suâ manu, voca-
 penè literarum coacti, se urbem in-
 flammare, cives trucidare, vastare
 10 Italiam, delere rempub. consensisse:
 quis esset qui ad salutem communem
 defendendam non excitaretur? præ-
 fertim cum Senatus populusque Romæ
 haberet duem, qualis siquidem nunc
 15 esset, tibi idem, quod illis accidit,
 contigisset. Ad sepulturam corpus
 vitrici sui negat à me datum. Hoc vero
 nè P. quidem Clodius dixit unquam:
 quem, quia jure ei sui inimicus, do-
 20 leo à te jam omnibus vitiis esse supe-
 ratum. Qui autem tibi venit in men-
 tem, redigere in memoriam nostram,
 te domi P. Lentuli esse educatum? an
 verebare, nè non putaremus naturâ
 25 te potuisse tam improbum evadere,
 nisi accessisset etiam disciplina? Tam
 autem eras excors, ut tota in ora-
 tione tecum ipse pugnares: ut non
 modò non coherencia inter se dice-

196 IN M. ANTONIUM

diceret, sed maxime disjuncta, atque
 contraria: ut non tanta mecum, quan-
 ta tecum tibi esset contentio. Vitri-
 cum tuum in tanto fuisse scelere fare-
 bare, poenâ affectum querebare. Ità, 5
 quod proprium meum est, laudâsti:
 quod totius Senatûs est, reprehendisti.
 Nam cum comprehensio fontium mea,
 animadversio Senatûs fuerit: homo
 disertus non intelligit eum, quem 10
 contradicit, laudari à se, eos apud
 quos dicit, vituperari. Jam illud cu-
 jus est non dico audaciæ (cupit autem
 se audacem dici) sed, quod minime
 vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, Cli- 15
 vi Capitolini mentionem facere? cum
 inter subsellia nostra versentur armati,
 cum in hac cella concordiae (ô dii im-
 mortales!) in qua me Consule saluta-
 res sententiæ dictæ sunt, quibus ad-20
 hanc diem viximus, cum gladiis homi-
 nes collocati stent. Accusa Senatum,
 accusa equestrem ordinem, qui tum
 cum Senatu copulatus fuit: accusa
 omnes ordines, omnes cives, dum 25
 confiteare hunc ordinem, hoc ipso
 tempore, ab Ithyreis circumfederi.
 Hæc tu non propter audaciam di-
 cis tam impudenter, sed qui tanta-
 rum

rum rerum repugnantiam non videas
 nihil profectò sapias. Quid est enim
 dementius; quàm cum ipse contra
 remp. perniciofa arma ceperis; obij-
 5 cere alteri salutaria? At etiam quo-
 dam loco facetus esse voluisti: quàm
 id (dii boni) non decebat: in quo est
 tua culpa nonnulla: aliquid enim fa-
 lis ab uxore mimâ trahere potuisti.
 10 Cedant arma togæ: quid? tum nonne
 cesserunt? at postea tuis armis cessit
 toga. Quæramus igitur utrum melius
 fuerit, libertati populi Rom. scelera-
 torum arma, an libertatem nostram
 15 armis tuis cedere? Nec verò tibi de
 versibus respondebo: tantùm dicam
 breviter: neque illos, neque illas te
 omnino literas nēsse: me nec reip. nec
 amicis unquam defuisse, & tamen omni
 20 genere monumentorum meorum per-
 fecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ,
 meæque literæ & juventuti utilitatis, &
 nomini Rom. laudis aliquid afferrent.
 Sed hæc non hujus temporis: ad majo-
 25 ra veniamus. Pub. Clodium meo con-
 filio interfectum esse dixisti. Quidnam
 homines putarent, si tum occisus esset,
 cum tu illum in foro spectante po-
 pulo Rom. gladio stricto insecutus

es, negotiūque transegiſſes, niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ con-
 jeciſſet, hiſque oppilatis impetum tu-
 um compreſſiſſet? Sed quid? ego fa-
 viſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe me tu qui- 5
 dem dicis: at Miloni ne favere qui-
 dem potui: prius enim rem tranſe-
 git, quā quiſquam tum ſuſpicaretur
 eum facturum eſſe. At ego ſuaſi:
 ſcilicet is animus erat Milonis, ut 10
 prodeſſe reipub. ſine ſuaſore non poſ-
 ſet? At latatus ſum: quid ergo? in
 tanta latitia cunctæ civitatis me u-
 num triſtem eſſe oportebat? Quan-
 quam de morte P. Clodii fuit quaſtio 15
 non ſatis prudenter illa quidem con-
 ſtituta: quid enim attinebat novā lege
 quaeri de eo, qui hominem occidiſſet,
 cū eſſet legibus quaſtio conſtituta?
 quaſtum eſt tamen. Quod ergo cū 20
 res agebatur, nemo in me dixit:
 id tot annis poſt tu es inventus, qui
 diceres? Quod verò dicere auſus es,
 idque multis verbis, operā meā Pon-
 peium à Caſaris amicitia eſſe diſ- 25
 junctum, ob eāque cauſam meā culpā
 civile bellum eſſe natum: in eo non
 tu quidem torā re, ſed, quod maximum
 eſt, temporibus errāſti. Ego M. Bibu-
 lo

lo praestantissimo cive Consule, nihil
 pratermissi, quantum facere, enique
 poni, quin Pompeium à Caesaris
 conjunctione avocarem: in quo Ca-
 5 sar fuit felicio: ipse enim Pompeium
 à meâ familiaritate disjunxit. Postea
 verò quàm se totum Pompeius Ca-
 sari tradidit, quid ego illum ab eo
 distrahere conarer? stulti erat spe-
 10 rare, suadere impudentis. Duo ta-
 men tempora inciderunt, quibus ali-
 quid contra Caesarem Pompeio suase-
 rim: ea velim reprehendas si potes:
 unum, nè quinquennii imperium Ca-
 15 sari prorogaretur: alterum, nè pate-
 retur fieri, ut absentis ejus ratio ha-
 beretur: quorum sit utrumvis per-
 suasissem, in has miseras nunquam in-
 cidissemus. Atque idem cùm jam omnes
 20 opes & suas, & populi Rom. Pompei-
 us ad Caesarem detulisset, seròque ca-
 dem sentire coepisset, quæ ego antè
 multò prævideram: inferrique pa-
 triæ bellum nefarium viderem: pa-
 25 cis, concordiae, compositionis autor
 esse non destiti: meaque illa vox est
 nota stultis, Utinam Cn. Pompei-
 cum C. Casare societate aut nun-
 quam coisses, aut nunquam diremisses.

Fuit

Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc M. Antoni semper & de Pompeio, & de repub. consilia fuerunt: quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, nè quod turpissimum est, prævaricatoremi mihi apposuisse videar, 10 qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim necum in istius societate gloriosissimi facti nomen audivit? cuius autem, qui in eo numero fuisset, 15 nomen est occultatum? occultatum dico? cuius non statim divulgatum? citius dixerim iactasse se aliquos, ut fuisset in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celare vellet. Quàm verisimile porro est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si autores ad liberandam patriam desiderentur, 25 illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Hala?

His

His igitur majoribus orti ab alienis
 potius consilium peterent, quàm à su-
 is? & foris potius, quàm domo?
 Quid? C. Cassius in ea familia na-
 5 tus, quæ non modò dominatum, sed
 nè potentiam quidem cujusquam fer-
 re potuit, me autorem, credo, de-
 sideravit; qui etiam sine his claris-
 simis viris, hanc rem in Cilicia ad
 10 ostium fluminis Cyndi confecisset, si
 ille ad eandem ripam, quam constitu-
 erat, non ad contrariam, navim ap-
 plicuisset. Cn. Domitium non patris
 interitus clarissimi viri, non avunculi
 15 mors, non spoliatio dignitatis, ad re-
 cuperandam libertatem, sed mea au-
 toritas excitavit? An C. Trebonio
 persuasi, cui nè suadere quidem ausus
 essem? quò etiam majorem ei respub.
 20 gratiam debet, qui libertatem populi
 Rom. unius amicitia proposuit: de-
 pulsorque dominatù, quam particeps
 esse maluit. An L. Tullius Cimber
 me est autorem secutus? quem ego
 25 magis fecisse illam rem sum admira-
 tus, quàm facturum putavi. Admi-
 ratus sum autem ob eam causam,
 quòd immemor beneficiorum, memor
 patriæ fuisset. Quid duos Servilios,
 Cascar

Cascas dicam, an Halas? & hos au-
 toritate meâ censes excitatos potiùs,
 quàm charitate reipub. Longum est
 persequi ceteros: idque reipub. præ-
 clarum, fuisse tam multos, ipsis glori- 5
 osius est. At quemadmodum me coar-
 guerit homo acutus, recordamini.
 Casare interfecto, inquit, statim cru-
 entum altè extollens M. Brutus pugi-
 onem, Ciceronem nominatim exclamavit, 10
 atque ei recuperatam liber-
 tatem est gratulatus. Cur mihi potis-
 simùm? quod sciebam? Vide nè illa
 causa fuerit appellandi me, quòd cum
 rem gessisset confimilem rebus iis, quas 15
 ipse gesseram, me potissimùm testatus
 est, se æmulum mearum laudum exti-
 tisse. Tu autem omnium stultissime non
 intelligis, si id, quod me arguis, vo-
 luisse interfici Casarem, crimen sit; 20
 etiam læratum esse morte Cæsaris,
 crimen esse? quid enim interest in-
 ter suasorem facti, & probatorem,
 aut quid refert, utrum voluerim fieri,
 an gaudeam factum? ecquis est igitur 25
 tur, te excepto, qui illum regnare gau-
 debas, qui illud aut fieri noluerit, aut
 factum improbârit? omnes enim in
 culpa. Etenim omnes boni, quantum
 in

in ipsis fuit, Casarem occiderunt :
 aliis consilium, aliis animus, aliis
 occasio defuit : voluntas nomini. Sed
 stuporem hominis, vel dicam pecu-
 5 dis, attendite. Sic enim dixit : M. Bru-
 tus, quem ego honoris causâ nomi-
 no, cruentum pugionem tenens, Ci-
 ceronem exclamavit : ex quo intelli-
 gi debet, cum conscius fuisse. Ergo
 10 ego sceleratus, appellor à te, quem
 tu suspicatum aliquid suspicaris : ille,
 qui stillantem præ se pugionem tulit,
 is à te honoris causâ nominatur ?
 esio ; sit in verbis tuis hic stupor :
 15 quantò in rebus sententiisque ma-
 jor : Constitue hoc Consul aliquando,
 Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, Cn.
 Trebonii, reliquorum, quam velis
 esse causam : edormi crapulam, in-
 20 quam, & exhala. An faces admovendæ
 sunt, quæ te excitent tantæ causæ in-
 dormientem ? nunquàmne intelligis
 statuendum tibi esse, utrùm illi qui
 istam rem gesserunt, homicidii rei sint,
 25 an vindices libertatis ? Attende enim
 paulisper, cogitationemque sobrii ho-
 minis ad punctam temporis suscipe :
 etenim ego, qui sum illorum, ut
 ipse fateor, familiaris : ut à te arguor,
 socius,

socius, nego quicquam esse medium :
 confiteor eos, nisi liberatores populi
 Romani, conservatoresque Reipub-
 licæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm
 homicidas, plus etiam quàm parrici- 5
 das esse. Siquidem est atrocius patriæ
 parentem, quam suum occidere. Tu
 homo sapiens & considerate quid dicis?
 si parricidæ, cur honoris causa à te
 sunt & in hoc ordine, & apud popu- 10
 lum Rom. semper appellati? cur M.
 Brutus, te referente, legibus est solu-
 tus, si ab urbe plus quàm decem dies
 abfuisset? cur Indi Apollinares incre-
 dibili M. Bruti honore celebrati? 15
 cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ?
 cur Quæstores additi? cur Legato-
 rum numerus auctus? Atque hæc
 acta per te: non igitur homicidæ.
 Sequitur ut liberatores tuo iudicio 20
 sint: quandoquidem tertium nihil po-
 test esse. Quid est? num conturbo te?
 non enim fortasse satis, quæ distinctius
 dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est
 summa conclusionis meæ: quoniam 25
 scelere à te liberati sunt, ab eodem te
 amplissimis præmiis dignissimi judicati
 sunt. Itaque jam retexo orationem
 meam: scribam ad illos, ut si qui fortè,
 quod

quod à te mihi obiectum est, quærens
 sitne verum, nè cui negent: etenim
 vereor, nè aut celatum me ab ipsis,
 illis non honestum: aut invitatum re-
 5 fugisse, mihi sit turpissimum. Quæ
 enim res unquam (proh sancte Ju-
 piter!) non modò in hac urbe, sed in
 omnibus terris est gesta major? quæ
 gloriosior? quæ commendatior ho-
 10 minum memoriæ sempiternæ? In hu-
 jus me consilii societatem, tanquam in
 equum Trojanum includi cum princi-
 pibus non recusò. Ago etiam gratias,
 quoquo animo facis. Tanta enim res
 15 est, ut invidiam istam, quam tu in me
 vis concitare, cum laude non compa-
 rem. Quid enim beatius illis, quos tu
 expulsos à te prædicas, & relegatos?
 qui locus est, aut tam desertus, aut
 20 tam inhumanus, qui illos, quò ac-
 cesserint, non affari, atque ap-
 petere videatur? qui homines tam
 agrestes, qui se, cum eos aspex-
 erint, non maximum cepisse vitæ
 25 fructum putent? quæ verò tam im-
 memor posteritas, quæ tam ingra-
 tæ literæ reperientur, quæ eo-
 rum gloriam non immortalitatis
 memoriâ prosequantur? Tu verò
 ascribe

ascribe me talem in numerum. Sed
 unam rem vercor nè non probes. Si
 enim fuisset, non solum Regem, sed
 regnum etiam de republ. sustulisset:
 & si meus stylus ille fuisset (ut dicitur) 5
 mihi crede, non solum unum actum,
 sed totam fabulam confecissem. Quan-
 quam si interfici Casarem voluisse cri-
 men est, vide quæso Antoni, quid ti-
 bi futurum sit, quem & Narbone hoc 10
 consilium cum C. Trebonio cepisse
 notissimum est, & ob eius consilii so-
 cietatem, cum interficeretur Casar,
 tum te à Trebonio vidimus sevocari.
 Ego autem (vide quàm tecum agam 15
 non inimicè) quòd bene cogitasti ali-
 quando, laudo: quòd non indicasti,
 gratias ago: quòd non fecisti, ignos-
 co: virum res illa quærebat. Quod si
 te in iudicium quis adducat, usurpè- 20
 que illud Cassianam, *Cui bono fuerit*:
 vide quæso nè hæreas. Quanquam il-
 lud quidem fuit, ut tu dicebas, omni-
 bus bono, qui uni servire volebant:
 tibi tamen præcipuè, qui non modò 25
 non servis, sed etiam regnas: qui ma-
 ximo te ære alieno ad ædem Opis libe-
 rasti: qui per easdem tabulas in-
 numerabilem pecuniam dissipavisti:

ad

ad quem è domo Cæsaris tam multa
 delata sunt: cuius domus quæstuo-
 sissima est falsorum commentariorum:
 & chirographorum officina: agro-
 5 rum, oppidorum, immunitatum, ve-
 ctigalium, flagitiosissimæ nundinæ.
 Etenim quæ res egestati & æri alieno
 tuo præter mortem Cæsaris subve-
 nire potuisset? Nescio quid contur-
 10 batus mihi esse videris. Nunquid
 subtimes, nè ad te hoc crimen per-
 tinere videatur? libero te metu, ne-
 mo credet unquam: non est tuum de
 repub. bene mereri: habet istius
 15 pulcherrimi facti clarissimos viros
 respub. autores: ego te tantum gau-
 dere dico, fecisse non arguo. Re-
 spondi maximis criminibus: nunc
 etiam reliquis respondendum est.
 20 Castra mihi Pompei atque illud om-
 ne tempus, objecisti, quo quidem
 tempore, si, ut dixi, meum consili-
 um autoritasque valuisset, tu hodie
 egeres, nos liberi essemus, respub.
 25 non tot duces, & exercitus amisisset.
 Fateor enim me, cum ea, quæ acci-
 derunt, providerem futura, tantâ in-
 mœstitiâ fuisse, quantâ ceteri optimi
 cives, si idem providissent, fuissent.
 Dole.

Dolebam; dolebam. P. C. rempū. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram: neque verò eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, demissa molestiis omnibus liberasset. Illos ego præstantissimos viros, lamina reipub. vivere volebam; tot Consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sapius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem con-

consuetudine amicitiae permanere. Sed
 & ego quid ille, & contra ille, quid
 & ego sentirem, & spectarem, vide-
 bat. Ego incolumitati civium primum,
 5 & postea dignitati: ille praesenti dig-
 nitati potius consulēbat. Quod autem
 habebat uterque quod sequeretur,
 idcirco tolerabilior erat nostra dis-
 sensio. Quid verò ille Consularis
 10 vir ac pene divinus de me senserit,
 sciunt qui cum Pharsalica fuga Pa-
 phum persecuti sunt, nunquam ab eo
 mentio de me, nisi honorifica, nisi
 plena amicissimi desiderii, cum me vi-
 15 disse plus fateretur, se sperasse melio-
 ra. Et ejus viri nomine me infectari
 audes, cujus me amicum, te sectorem
 esse fateare? Sed omnittatur bellum
 illud, in quo tu nimiam felix fui-
 20 sti. Nè joci quidem respondebo,
 quibus me in castris usum esse dixi-
 sti. Erant illa quidem castra plena
 curae: veruntamen homines, quam-
 vis in turbidis rebus sint, tamen si
 25 modò homines sunt, interdum ani-
 mis relaxantur. Quod autem idem
 moestitiam meam reprehendit, i-
 dem jocum: magno argumento est,
 me in utroque esse moderatum.

Hare-

Hæreditates mihi negasti venire. Uti-
 nam hoc tuum verum crimen esset:
 plures amici mei, & necessarii vive-
 rent, sed qui istuc tibi venit in men-
 tem? ego enim amplius H. S. ducent- 3
 ties acceptum hæreditatibus retuli.
 Quamquam in hoc genere fateor feli-
 ciores esse te: me nemo nisi amicus
 fecit hæredem, ut cum illo commodo,
 si quod erat, animi quidam dolor jun- 10
 geretur: te is, quem nunquam vi-
 disti, L. Rubrius Cassinas fecit hære-
 dem: & quidem vide, quàm te ama-
 ret is, qui albus atèrque fueris igno-
 rans, fratris filium præterit. Qu. Fu. 15
 rii honestissimi Equitis Romani, sui-
 que amicissimi, quem palàm hæredem sem-
 per factitaret, nè nomen quidem per-
 scripsit, quem nunquam viderat, ac
 nunquam salutaverat fecit hæredem. 20
 Velim mihi dicas, nisi molestum est.
 L. Tursenius quàm facie fuerit, quàm
 staturâ, quo municipio, quàm tribu:
 nihil scio, inquires, nisi quæ prædia
 habuerit: igitur fratrem exhæredans 25
 te faciebat hæredem. In multas præ-
 terea pecunias alienissimorum homi-
 num, ejectis veris hæredibus, tanquam
 hæres esset, invasit. Quamquam hoc
 maximè

maxime admiratus sum, mentionem te
 hereditatum ausum esse facere, cum
 ipse hereditatem patris non adisses.
 Hæc ut colligeres homo amentissime,
 5 tot dies in altera villa declamasti?
 quamquam tu quidem (ut tui familia-
 rissimi distitant) vini exhalandi, non
 ingenii acuendi causâ declamitas. Et
 verò adhibes joci causâ magistrum suf-
 10 fragio tuo, & compotorum tuorum
 Rhetorem: cui concessisti, ut non in
 te, quæ vellet, diceret, sed in quem
 vellet, diceret. Falsum omnino homi-
 nem: sed materia facilis, in te & in
 15 tuos dicta dicere. Vide autem inter
 te & avum tuum quid intersit, ille
 sensim dicebat, quod causæ prodes-
 set: tu cursim dicis aliena. At
 quanta merces Rhetori data est? audite,
 20 audite P. C. & cognoscite Reip. vul-
 nera: duo milla iugerum campi Le-
 ontini Sex. Clodio Rhetori assign-
 nasti, & quidem immunia, ut pro
 tanta mercede nihil sapere disceres.
 25 Num etiam hoc homo audacissime
 ex Caesaris commentariis? Sed di-
 cam alio loco de Leontino agro, &
 de Campano: quod iste agros erep-
 tos Reip. turpissimis possessoribus
 inquit-

inquinavit. Jam enim quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sapius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vicioꝝ, peccatoꝝque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor, à principio ordinamur. Tenesne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris inquit ista culpa est; concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuz, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus; cum esset lege Rosciâ decoctoribus certus locus constitutus, quanivis quis fortunæ vicio, non suo decoxisset. Sumfisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed citò Curio intervênit, qui te à meretricio quaestu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certò locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quo-

quoties custodes posuit ne limen intrares? cum tamen tu nocte sociâ, hortante libidine, cogente mercede, per regulas dmitterere. Quæ flagitia
 5 domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos pro-
 10 sternens lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore
 15 ardens confirmabat, quod desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi ut
 20 æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi, & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eumque à tua non modò familiaritate, sed etiam congressione,
 25 patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses: nisi illis quos videnus, gladiis consideres, maledixisti me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia
 K omit-

omittam. Sunt quædam, quæ honestè
non possum dicere : tu autem eò liber-
rior, quòd ea in te admisisti, quæ à ve-
recundo inimico audire non posses.
Sed reliquum vitæ cursum videte :
quem quidem celeriter perstringam ;
ad hac enim , quæ in civili bello in
maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ
quotidie facit, festinat animus. Quæ
peto, ut quanquam multò notiora vo- 10
bis, quæ mihi sunt, tamen ut facitis,
attente audiatis. Debet enim talibus
in rebus excitare animos non cognitio
solum rerum, sed etiam recordatio.
Tamen si incidamus oportet media, nè 15
nimis serò ad extrema veniamus. In-
timus erat in Tribunatu Clodio. Qui
sua erga me beneficia commemorat,
eius omnium incendiorum fax. Cujus
etiam domi quiddam jam tum molitus 20
est. Quid dicam, ipse optimè intelli-
git. Indè item Alexandriam contra
Senatûs auctoritatem, contra religio-
nem, Sed habebat ducem Gabinium,
quicum quidvis rectissimè facere pos- 25
set. Qui tum indè reditus? aut qua-
lis? prius in ultimam Galliam ex Æ-
gypto, quàm domum. Quæ autem erat
domus? suam enim quisque domum
tum

tum obtinebat, neque erat usquam tua,
 Domum dico? quid erat in terris,
 ubi in tuo pedem poneret, præter
 unum Misenum, quod cum sociis tan-
 5 quam Sisaponem tenebas? Venisti à
 Gallia ad Quæsturam petendam. Aude
 dicere, te prius ad patrem tuum ve-
 nisse, quàm ad me. Acceperam enim
 jam antè Cæsaris literas, ut mihi satis
 10 fieri pateret à te. Itaque nè loqui qui-
 dem sum te passus de gratia, postea
 custoditus sum à te, tu à me observatus
 in petitione Quæsturæ. Quo quidem
 tempore P. Clodium approbante po-
 15 pulo Ro. in foro es conatus occidere:
 cùmque eam rem tuâ sponte conarere,
 non impulsu meo: tamen ita prædica-
 bas, te non existimare, nisi illum in-
 terfecisses, unquam mihi pro tuis in
 20 me injuriis satis esse facturum. In quo
 demiror, cur Milonem impulsu meo
 rem illam egisse dicas, cùm te ultro
 mihi idem illud deferentem nunquam
 sim adhortatus. Quanquam, si in eo
 25 perseverares, ad tuam gloriam rem il-
 lam referri malebam, quàm ad meam
 gratiam. Quæstor es factus. Deinde
 continuò sine Senatus-consulto, sine
 sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi.

Id n. unum in terris egestatis, aris
 alieni, nequitia, perditis vitæ rationi-
 bus perfugium esse ducebas. Ibi te cum
 & illius largitionibus, & tuis rapinis
 explevisses (si hoc est explere, quod
 statim effundas) advolas egens ad Tri-
 bunatum, ut in eo magistratu, si posses,
 vitrici tui similis esses. Accipite
 nunc quas non ea, quæ ipsa in se, at-
 que in domesticum dedecus impure at- 10
 que intemperanter, sed quæ in nos,
 fortunâque nostras, id est, in univer-
 sam Remp. impiè ac nefariè fecerit.
 Ab hujus enim scelere omnium malo-
 rum principium natum reperietis. Nam 15
 cum L. Lentulo, C. Marcello Consuli-
 bus, Cal. Janua labentem, & propè ca-
 dentem Remp. fulcire cuperetis, ipsi-
 que C. Cæsari, si sanâ mente esset, Con-
 sulere velletis: tum iste venditum, at- 20
 que mancipatum Tribunatum, consi-
 liis vestris opposuit, cervicésque suas
 ei subjecit securi, quâ multi minoribus
 in peccatis occiderunt. In te autem
 M. Antoni id decrevit. Senatus & 25
 quidem incolumis, nondum tot lumi-
 naribus extinctis, quod in hostem
 rogatum decerni est solitum more
 majorum. Et tu apud Patres con-
 scri-

scriptos contra me dicere ausus es,
 cum ab hoc ordine ego conservator es-
 sem tu hostis Reip. iudicatus? Com-
 memoratio illius tui sceleris intermis-
 5 sa est, non memoria deleta. Dum ge-
 nus hominum, dum populi Rom. no-
 men exabit (quod quidem erit, si
 per te licuerit, sempiternum) tua
 illa pestifera intercessio nominabitur.
 10 Quid cupide à Senatu, quid teme-
 re fiebat, cum tu unus adolescens
 universum ordinem decernere de
 salute Reipub. prohibuisti: neque id
 semel, sed saepius. Neque tu te-
 15 cum de Senatûs autoritate agi pas-
 sus es, quid autem agebatur, nisi
 ne d. lere & evertere Remp. funditus
 velles? cum te neque principe civi-
 tatis rogando, neque maiores natu mo-
 20 nendo neque frequens Senatus agen-
 do, de vendita atque addicta senten-
 tia movere potuit. Tum illud, multis
 rebus antè tentatis, necessarió tibi vul-
 nus inflicturn, quod paucis ante te,
 25 quorum incolumis fuit nemo, tum
 contra te dedit arma, hic ordo Consu-
 libus, reliquisque imperiis & pote-
 statibus: quæ non effugisses, nisi te
 ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu
 K 3 inquam

inquam M. Antoni princeps C. Cæsari omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quàm causam dementissimi sui consilii & facti afferebat, nisi quòd intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto quàm hac falsa, quàm levia: præsertim cùm omnino nulla causa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certè confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: mi-
 15 seriore, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, huius rei nè posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore; Consules ex Italia expulsos, cùmque
 20 his Cn. Pompeium, qui imperii populi Rom. decus, ac lumen fuit: omnes Consulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, clademque potuissent: Prætores, Prætorios, Tribunos
 25 plebis, magnam partem Senatûs, omnem sobolem iuventutis, unòque verbo Remp. expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in semini-
 bus

bus est causa arborum & stirpium, sic
 hujus luctuosissimi belli semen tu fu-
 isti. Doletis tres exercitus pop. Rom.
 interfectos: interfecit Antonius. De-
 5 sideratis clarissimos cives; eos quoque
 eripuit vobis Antonius. Autoritas hu-
 jus ordinis afflicta est: afflixit Anto-
 nius. Omnia denique, quæ postea vi-
 didimus (quid autem mali non vidimus!)

10 si recte ratiocinabimur, uni accepta
 referemus Antonio. Ut Helena Troja-
 nis, sic iste huic Reip. causa belli, cau-
 sa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ
 partes Tribunatûs principio similes.

15 Omnia perfecit, quæ Senatus, salvâ
 Rep. nè fieri possent, perfecerat, cu-
 jus tamen scelus in scelere cognoscite.
 Restituebat multos calamitosos: in his
 patrui nulla mentio, si severus, cur

20 non in omnes? si misericors, cur non
 in suos? sed omitto cæteros, Licinium
 Lenticulam de alea condemnatum col-
 lusorem suum restituit, quasi verò lu-
 dere cum condemnato non liceret: sed

25 ut quod ille in alea perdiderat, bene-
 ficio legis dissolveret. Quam attulisti
 rationem populo Rom. cur eum resti-
 tuti oporteret? absentem, credo, in
 reos relatum, rem indistinctâ causâ judi-
 catam:

catam: nullum fuisse de aleâ lege judicium, vi oppressum & armis; possemò quod de patre dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, 10 lege quæ est de aleâ condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem verò Tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic 15 conculcandam Italiani tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque quæ dico, dicturusque 20 sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in effedo Tribunus pleb. Lictores lau-
reati

reari antecedeabant: inter quos aperta lecticâ nimia portabatur; quam ex oppidis municipales homines honesti obviâ necessariò prodeuntes, non
 5 noto illo & mimico nomine, sed Vulcaniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum sequebatur. O
 10 miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreffit. Reliquorum factorum ejus P. C. difficilis
 15 est sanè reprehensio, & lubrica. Versatus in bello est, saturavit se sanguine dissimilimorum sui civium: fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed quoniam veteranis cau-
 20 rum esse volumus, (quanquam dissimilis est militum causa & tua) illi secuti sunt: tu quæstisti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere
 25 dicam. Victor è Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti. Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui
 K 9 tunc

tunc tecum fuerunt, qui mihi non cen-
 seret parci oportere: Tanta enim est
 charitas patriæ, ut vestris etiam legio-
 nibus sanctus essem, quod eam à me
 servatam esse meminissent. Sed fac te
 dedisse mihi quod non ademisti: me-
 que à te habere vitam, quia à te non
 sit erepta: liceat nunc mihi per tuas
 contumelias hoc beneficium tueri ut
 tuebar, præsertim cùm te hac auditu- 10
 rum videres. Venisti Brundisium in
 sinum quidem & in complexum tuæ mi-
 mulæ. Quid est? num mentior? quàm
 miserum est id negare non posse quod
 sit turpissimum confiteri? si te muni- 15
 cipiorum non pudebat: nè veterani
 quidem exercitus? quis enim miles
 fuit, qui Brundisii illam non viderit?
 quis, qui nesciret venisse eam tibi tot
 dierum viam gratulatum? quis, qui 20
 non indoluerit tam serò se, quem ho-
 minem secutus esset, cognoscere? Ita-
 liæ rursus percursatio eadem comite
 mimâ: in oppido militum crudelis &
 misera deductio: in urbe auri & ar- 25
 genti maximèque vini foeda direptio.
 Accessit, ut Casare ignaro, cùm ille
 esset Alexandria, beneficio amicorum
 magister equitum constitueretur, tum
 exi-

existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vestigales Sergio mimo tradere. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones
 5 datas, quid ereptas proferam? coge-
 bat egestas? quò se verteret non habe-
 bat, nondum ei tanta à L. Rubrio,
 non à L. Turselio hæreditas venerat:
 nondum in Cn. Pompeii locum multo-
 10 rumque aliorum, qui aberant, repen-
 tinus hæres successerit: erat ei viven-
 dum latronum ritu, ut tantum haberet,
 quantum rapere potuisset. Sed hæc,
 quæ robustioris improbitatis sunt,
 15 omittamus: loquamur potius de ini-
 quissimo genere levitatis. Tu istis fac-
 tibus, istis lateribus, istâ gladiatoria
 totius corporis firmitate, tantum vini
 in Hippia nuptiis exhauseras, ut tibi
 20 necesse esset in pop. Ro. conspectu vo-
 mere postridie. O rem non modò visu
 fœdam, sed etiam auditu! Si inter
 cœnam, in tuis immanibus illis pocu-
 lis, hoc tibi accidisset, quis non turpe
 25 duceret? in cœtu verò populi Rom.
 negotium publicum gerens. Magister
 equitum, cui ructare turpe esset, is
 vomens frustis esculentis vinum redo-
 lentibus gremium suum, & totum tri-
 bunal

bunal implevit. Sed hoc ipse fate-
 tur esse in suis sordibus: veniamus
 ad splendida. Cæsar Alexandriam se
 recepit, felix, ut sibi quidem videba-
 tur, meâ autem sententiâ, si quis Reip. 5
 sit infelix, felix esse non potest. Hastâ
 positâ pro aede Jovis Statoris, bona
 (miserum me! consumptis enim la-
 crymis, tamen infixus animo hæret
 dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii 10
 Magni voci acerbissimæ subjecta præ-
 conis. Una illa re servitutis oblita ci-
 vitas ingemuit, servientibusque ani-
 mis gemitus tamen populi Rom. liber
 fuit. Expectantibus omnibus, quisnam 15
 esset tam impius, tam demens, tam
 diis, hominibusque hostis qui ad illud
 scelus sectionis auderet accedere, in-
 ventus est nemo, præter Antonium,
 præsertim cum tot essent circa hastam 20
 illam qui alia omnia auderent, unus
 inventus est, qui id auderet, quod
 omnium fugisset, & formidasset au-
 dacia. Tantus igitur te stupor op-
 pressit, vel, ut verius dicam, tantus fu- 25
 ror, ut primum, cum sector, sis isto
 loco natus, deinde cum Pompeii se-
 ctor, non te execrandum pop. Rom.
 non derestabilem, non omnes tibi
 deos,

deos, omnes homines, & esse inimi-
 cos & futuros scias? At quàm in-
 solenter statim helhæo invasit in ejus
 viri fortunas, cujus virtute terribilior
 5 erat populus Rom. exteris gentibus,
 justitiâ charior. In ejus igitur copi-
 as, cum se subito ingurgitavisset, ex-
 ultabat gaudio persona de mîmo,
 modò egens, repentè dives, sed ut est
 10 apud poetam nescio quem, *Malè par-
 tæ, malè dilabuntur*: incredibile ac simile
 portenti est, quonam modo illa tam
 multa, quàm paucis non dico mensi-
 bus, sed diebus effuderit. Maximus
 15 vini numerus fuit, permagnum optimi
 pondus argenti, pretiosa vestis, mul-
 ta & lauta supellex, & magnifica
 multis locis, non illa quidem luxuri-
 osi hominis, sed tamen abundantis.
 20 Horum paucis diebus nihil erat. Quæ
 Charybdis tam vorax? Charybdis di-
 co? quæ si fuit, fuit animal unum:
 Oceanus medius fidius vix videtur
 tot res. tam dissipatas, tam distantibus
 25 in locis positas, tam citò absorbere
 potuisse. Nihil erat clausum, nihil ob-
 signatum, nihil scriptum, apothecæ to-
 tæ nequissimis hominibus condonaban-
 tur: alia mimi rapiebant, alia mimi
 domus

domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria, conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem definite mirari hæc tam celeriter esse consumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset: At ejusdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquandiu nemo aspiciere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hæc te in domo tandiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu illa vestibula, rostra, spolia cum aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nōsti. Nec verò te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Necessesse

cesse est, quamvis sis, ut es, violentus
& furens, cum tibi objecta sit species
singularis viri, perterritum te de som-
no excitari, furere etiam sæpe vigi-
5 lantem. Me quidem miseret parietum
ipforum, atque tectorum. Quid enim
unquam domus illa viderat, nisi pudic-
um, nisi ex optimo more, & sanctis-
simâ disciplinâ? fuit enim ille vir P. C.
10 sicut scitis, cum foris clarus, tum domi
admirandus: neque rebus exteris ma-
gis laudandus, quam institutis domesti-
cis. Hujus in sedibus pro cubiculis sta-
bula, pro tricliniis popinæ sunt. Et si
15 jam negat. Nolite, nolite querere.
Frugi factus est. Mimam illam suam
suas res sibi habere jussit, ex duodecim
tabulis causam addidit, exegit, quam
porro spectatus civis, quam probatus,
20 cujus ex omni vita nihil est honestius,
quam quod cum mimâ fecit divorti-
um? At quam crebro usurpat, & Con-
sul, & Antonius? hoc est dicere, &
Consul, & impudicissimus: & Consul,
25 & homo nequissimus. Quid enim est
aliud Antonius? nam si dignitas signi-
ficaretur in nomine, dixisset aliquando,
credo, avus tuus & Consul & Antoni-
us, nunquam dixit, dixisset etiam colle-

ga

ga meus, patruus tuus, nisi tu solus es
 Antonius, Sed omitto ea peccata, quæ
 non sunt earum partium propria, qui-
 bus tu Remp. vexavisti: ad ipsas tuas
 partes redeo, id est, ad civile bellum; 5
 quod natum, conflatum, susceptum,
 operâ tuâ est. Cur ei bello tum propter
 timiditatem tuam, tum propter libidines
 defuisti? Gustâras civilem sanguinem,
 vel potiùs exsorbueras: fueras in acie 10
 Pharsalica antesignanus: L. Domitium
 nobilissimum & clarissimum virum occi-
 deras: multos qui de prælio effugerant,
 quorum Cæsar ut nonnullos fortasse ser-
 vâset, crudelissime persecutus truci- 15
 dâras, quibus rebus tantis talibus gestis
 quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem
 non sequerere, cum præsertim belli pars
 tanta restaret? Itaque quem locum a-
 pud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa 20
 reditum obtinuisti? quo numero fu-
 isti? cujus tu imperatoris Quæstor
 fueras, Dictatoris magister equitum,
 belli princeps, crudelitatis auctor,
 prædæ socius, testamenti, ut ipse di- 25
 cebat, filius appellatus es de pecunia,
 quam pro domo, pro hortis, pro se-
 ctione debebas. Primò respondisti
 planè ferociter: & nè omnia videar
 con-

contra te, propemodum æqua & ju-
 sta dicebas. A me C. Cæsar pecuni-
 am? cur potius quàm ego ab illo? an
 ille sine me vicit? at nè potuit qui-
 5 dem. Ego ad illum belli civilis cau-
 sam attuli: ego leges perniciosas rog-
 vi: ego arma contra Consules, Imperi-
 torésque Pop. Rom. contra Senatum
 populúmque Romanum, contra Deos
 10 Patrios, arásque & focos, contra patri-
 am tali: Num sibi soli vicit? quorum
 facinus est commune, cur non sit eorum
 præda communis: Jus postulabas: sed
 quid ad rem? plus ille poterat. Itaque
 15 excusis tuis vocibus, & ad te, & ad
 prædas tuas milites misit: cùm repente
 à te præclara illa tabula prolata, qui ri-
 sus hominum de te erat? tantam esse ta-
 bulam, tam varias tam multas possessi-
 20 ones, ex quibus præter partem Miseni,
 nihil erat, quod is, qui auctionaretur;
 posset suum dicere. Auctionis verò mi-
 serabilis aspectus. Vestis Pompeii non
 multa, eaque maculosa: ejusdem quæ-
 25 dam argentea vasa collisa, sorditata
 mancipia: ut doleremus quicquam esse
 ex illis reliquiis, quod videre possemus.
 Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubri
 decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat
 nebulo:

nebulo : quò se verteret, non habeat.
 Quippe in his ipsis temporibus domi
 Caesaris percussor ab isto missus, de-
 prehensus dicebatur esse cum fica. De
 quo Caesar in Senatu, apertè in te in-
 vehens, questus est. Proficiscitur in
 Hispaniam Caesar, paucis tibi ad sol-
 vendum propter inopiam tuam, proro-
 gatis diebus. Nè tum quidem seque-
 ris. Tam bonus gladiator rudem tant
 citò accepisti? hunc igitur quisquam,
 qui in suis partibus, id est, in suis for-
 tunis tam timidus fuerit, pertimescat?
 Profectus est tandem aliquando in Hi-
 spaniam : sed turò, ut ait, pervenire.
 non potuit. Quònam modo igitur Do-
 labella pervenit? aut non suscipienda
 fuit ista causa Antoni? aut cum susce-
 pisses, defendenda usque ad exte-
 mum. Ter depugnavit Caesar cum ci-
 vibus in Thessalia, Africa, Hispania.
 Omnibus affuit his pugnis Dolabella :
 in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si
 de meo iudicio quæris, nollem : sed
 tamen consilium à principio reprehen-
 dendum, laudanda constantia. Tu ve-
 rò quis es? Cn. Pompeii liberi pri-
 mum patriam reperebant. Esto : fu-
 erit patrium hæc causa communis. Re-
 pete-

petebant præterea deos penates, patrios, aras, focos, larem suum familiarem, in qua tu invaseras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem. An tu Narbone in Mensas hospitum cum voveres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper P. C. causam reditus mei. Volui si possem, etiam ante Cal. Jan. prodelle Reip. nam quod quærebas quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacernâ. At etiam aspicias me, & quidem, ut videris, iratus. Ne tu mecum jam in gratiam redeas, si scias, quam tunc pudeat nequitia tua, cujus te ipsum non pudet. Ex omnium omnibus, flagitiis nullum turpius vidi, nullum audiui, quàm quod qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum Consulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, Coloniasque Gallia, à qua,

à qua, cum Consulatus noster petebatur, non rogabatur, petere Consilium solebamus, cum caligis & lacernâ cucurrissi. At videte levitatem. Qum hora diei decima ferè ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum : inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco 10 tabellarius. Confestim ad eam, cuius causâ venerat, deducitur, eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flens (erat enim amatorie scripta : caput autem literarum, sibi cum illa mi- 15 ma posthac nihil futurum : omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse.) Cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. 20 O hominem nequam ; (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere) ergo ut te caramitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco 25 urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti : Et domi quidem causam amoris habuit, foris etiam turpiorem, nè L. Plancus

tus prades tuos venderet. Productus
 autem in concionem à Trib. pleb. cùm
 respondisses, te rei tuæ causâ venisse,
 populum in te dicacem etiam reddidi-
 sti. Sed nimis multa de nugis. Ad ma-
 jora veniamus. Casari ex Hispania
 redeunti obviam longissimè processisti,
 celeriter istî, & redisti, ut cognosce-
 ret te, si minùs sortem, at tamen stre-
 nuum. Factus es ei rursus nescio quo-
 modo familiaris. Habebat hoc om-
 nino Casar, quem planè perditum
 ære alieno, egentemque, si eundem
 nequam hominem, audacemque cog-
 noverat, hunc in familiaritatem li-
 bentissimè recipiebat. His igitur re-
 bus praeclarè commendatus, jussus
 es reiunctiari Consul, & quidem cum
 ipso. Nihil queror de Dolabella, qui
 tum est impulsus, inductus, clusus.
 Qua in re quanta fuerit utriusque
 vestrum perfidia in Dolabellam, quis
 ignorat? Ille induxit, ut peteret, pro-
 misum & receptum intervertit, ad se-
 que transfudit: tu ejus perfidia volun-
 tatem tuam ascripsisti. Veniant Cal.
 Jan. cogimur in Senatum: invehus est
 copiosus multò in istum, & paratius
 Dolabella quàm nunc ego. Hic autem
 iratus,

iratus, quæ dixit dii boni? cùm primum Cæsar ostendisset, se, prius quàm proficisceretur, Dolabellam Consulem esse iussurum, quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, 5 & diceret: Sed cùm Cæsar ita dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare posset, idque se facturum esse asseveravit. In 10 quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite, quid enim istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? 15 vide nè etiam faciliùs, nos enim nuntiationem solam habemus, Consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda 20 prudentia) sed videte impudentiam, multis ante mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibitorum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquam nè divinare potest, 23 quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, & si quis servavit, non habitis comitiis, sed pri-

prius quàm habeantur, debet nuntiare.
 Verùm implicata inscitiam impudentia
 est, si nec scit quod Augurem, nec
 facit quod prudentem decet. Atque ex
 5 illo die recordamini ejus usque ad Idus
 Martias consulatum. Quis unquam
 apparitor tam humilis, tam abjectus?
 nihil ipse poterat: omnia rogabat:
 caput in adversam lecticam inferens,
 10 beneficii, quæ venderet, à collegâ pe-
 tēbat. Ecce Dolabellæ comitiorum
 dies, sortitio prærogativæ: quiescit,
 renuntiatur: tacet, prima classis vo-
 catur: renuntiatur: deinde, ut as-
 15 solet, suffragia, tum secunda classis:
 quæ omnia citiùs sunt facta, quàm dixi.
 Confecto negotio bonus Augur (La-
 lium dices) alio die, inquit, ô im-
 pudentiam singularem! quid videras?
 20 quid senseras? quid audieras? nec
 enim te de cœlo servasse dixisti, neque
 hodie dicis. id igitur obvénit vitium,
 quod tu jam Cal. Janu. futurum esse
 prævideras, & tantò antè prædixeras.
 25 Ergò hercule magnâ, ut spero, tuâ po-
 tēis, quam Reip. calamitate e mentitus
 es, auspicia: obstrinxisti P. Rom. reli-
 gione. Augur Auguri, Consul Consuli
 obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Do-
 label-

labellæ videar convellere, quæ neces-
 se est aliquando ad nostrum collegium
 deferantur. Sed arrogantiam hominis,
 insolentiamque cognoscite. Quamdiu
 tu, voles, vitiosus Consul Dolabella: 5
 rursus, cùm voles, salvis auspiciis
 creatus, si nihil est, cùm Augur his
 verbis nunciat, quibus nuntiasti: con-
 fitere te cùm alio die dixeris, so-
 brium non fuisse, fin est aliqua vis in 10
 istis verbis, ea quæ sit, Augur à Col-
 lega requiro. Sed nè fortè ex multis re-
 bus gestis, M. Antonii rem unam pul-
 cherrimam transfiliat oratio, ad Luper-
 calia veniamus. Non dissimulat P. C. 15
 apparet esse commotum: sudat, pal-
 let: quidlibet, modò nè nauseet, fa-
 ciat, quod in porticu Numitia fecit.
 Quæ potest esse turpitudinis tantæ
 defensio? cupio audire: ut videam 20
 ubi Rhetoris tanta merces, ubi cam-
 pus Leontinus appareat. Sedebat in
 rostris collega tuus, amictus togâ pur-
 pureâ, in sellâ aureâ, coronatus: as-
 cendis, accedis ad sellam: ita eras 25
 Lupercus, ut te esse Consulem memi-
 nisse deberes. Diadema ostendis: ge-
 mitus toto foro, unde diadema? non
 enim abjectum sustuleras, sed attuleras
 domo

domo meditatum, & cogitatum scelus.
 Tu diodema imponebas cum plangore
 populi, ille cum plausu rejiciebat. Tu
 ergo unus scelerate inventus es,
 5 qui cum autor regni inventus esses,
 eum, quem collegam regni habebas,
 dominum habere velles: & idem tenta-
 res, quid Po. R. ferre & pati posset.
 At etiam misericordiam captabas: sup-
 10 plex te ad pedes abjiciebas: quid pe-
 tens? ut servires? tibi uni peteres,
 qui ita à puero vixeras, ut omnia pa-
 terere, ut facile servires: à nobis po-
 puloque Rom. mandatum id certe non
 15 habebas: ô præclaram illam eloquen-
 tiam tuam, cum es nudus conciona-
 tus, quid hoc turpius? quid foedius?
 quid suppliciis omnibus dignius?
 num expectas dum te stimulis fodiam?
 20 hæc te, si ullam partem habes sen-
 sus, lacerat, hæc cruentat oratio. Ve-
 reor nè imminuam, virorum summo-
 rum gloriam: dicam tamen dolore
 commotus, quid indignius, quam vive-
 25 re eum, qui imposuerit diadema, cum
 omnes fateantur jure interfectum esse,
 qui abjecerit? Ac etiam inscribi iussit
 in fastis, ad Lupercalia C. Cæsari Dico-
 statori perpetuo M. Ant. Consul em po-
 L puli

puli jussu regnum derulisse, Cæsarem
 uti noluisse. Jamjam minime miror, te
 otium perturbare, non modò urbem
 odisse, sed etiam lucem, cum perdi-
 tissimis latronibus non solùm de die,
 sed etiam in diem vivere. Ubi enim
 tu in pace consistes? qui locus tibi in
 legibus, & judiciis esse potest, quæ tu,
 quantum in te fuit, dominatu regio
 sustulisti? Ideône Lucius Tarquinius
 exactus: Spurius Cassius, Spurius
 Melius, Marcus Manlius necari, ut
 multis pòst seculis, à Marco Antonio,
 quod fas non est, Rex Romæ constitu-
 eretur? Sed ad auspicia redeamus, de
 quibus rebus Idibus Martiis fuit in Se-
 natu Cæsar acturus. Quæro tum tu
 quid egisses? audiebam quidem te
 paratum venisse quòd me de ementitis
 auspiciis, quibus tamen parere neces-
 se erat, putare esse dicturum. Sustu-
 lit illum diem fortuna Populi Roma-
 ni, num etiam tuum de auspiciis judi-
 cium interitus Cæsaris sustulit? Sed
 incidi in id tempus, quod iis de rebus,
 in quas ingressa erat oratio, prætere-
 undum non sit, quæ tua fuga? quæ
 formido illo die? quæ propter con-
 scientiam scelerum desperatio vitæ?
 cum

cùm ex illa fuga beneficio eorum, qui
 te, si sanus esses, saluum esse volu-
 erunt, clàm te donum recepisti? &
 mea semper frustrà verissima auguris
 5 rerum futurarum, dicebam illis in ca-
 pitolio liberatoribus nostris, cum me
 ad te ire vellent, ut ad defendendam
 Rempub. te adhortarer: quoad metu-
 eres, omnia te permissurum, simulacti-
 10 mere desiisses, similem te futurum tui.
 Itaque cùm ceteri Consulares irent, &
 redirent, in sententia mansi: neque te
 illo die, neque postero vidi: neque
 ullam societatem optimis civibus cum
 15 importunissimo hoste fœdere illo con-
 firmari posse credidi. Post diem ter-
 tium veni in ædem Telluris, & quidem
 invitus, cùm omnes aditus armati ob-
 siderent. Qui tibi ille dies m. Anto-
 20 ni fuit? quanquam mihi subito inimi-
 cus extitisti, tamen me tui miseret,
 quòd tibi invideris. Qui tu vir dii im-
 mortales, & quantus fuisses, si illius
 diei mentem servare potuisses? pacem
 25 haberemus, quæ erat facta per obsidem
 puerum nobilem M. Antonii filium,
 M. Bambalionis nepotem. Quanquam
 te bonum timor faciebat, non diuturni
 magister officii: improbum fecit ea,
 L 2 quæ,

quæ, dum timor abest, à te non disces-
 sit audacia, etsi tum, cum optimum
 te putabant, me quidem dissentiente,
 funeri Tyranni illius sceleratissimi
 præfuisi. Tua illa pulchra laudatio, 5
 tua miseratio, tua cohortatio, tu, tu
 illas faces incendisti, & eas, quibus
 semivustum latus illius est, & eas, qui-
 bus incensa L. Belliceni domus defla-
 gravit. Tu illos impetus perditorum 10
 hominum, & ex maxima parte servo-
 rum, quos nos vi manûque repuli-
 mus, in nostras domos immisisti. Idem
 tamen quasi fuligine abstersâ, reliquis
 diebus in Capitolio præclara Senatus- 15
 consulta fecisti, né qua post Idus Mar-
 tias immunitatis tabula, néve cuius-
 quam beneficii figeretur, meministi
 ipse, de exulibus, scis, de immunita-
 te quid dixeris. Optimum verò quod 20
 Dictaturæ nomen in perpetuum de
 Repub. sustulisti, quo quidem facto
 tantum te cepisse odium regni vi-
 debatur, ut ejus omnem propter pro-
 ximum Dictatorem tolles metum. 25
 Constituta Resp. videbatur aliis, mi-
 hi verò nullo modo, qui omnia te gu-
 bernante naufragia metuebam. Num
 me igitur fefellit? aut num diutius sui
 potuit

potuit esse dissimilis? inspectantibus
vobis toto Capitolio tabulæ figeban-
tur: neque solum singulis veniebant
immunitates, sed etiam populis uni-
5 versis: civitas non tum sigillatim, sed
provinciis totis dabatur. Itaque si hæc
manent, quæ stante Rep. manere non
possunt, provincias universas P. C.
perdidistis: neque vestigali solum,
10 sed etiam imperium Pop. Rom. huius
domesticis nundinis diminutum est. Ubi
est septies millies sestertium, quod in
tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat?
funestæ illius quidem pecuniæ, sed ta-
15 men, si iis quorum erat, non redde-
rentur, quæ nos à tributis posset vin-
dicare. Tu autem H. S. quadringen-
tics, quod Idibus Martiis debuisti, quò-
nam modo ante Calend. Aprilis debe-
20 re desisti? quid ego de commentariis
infinite, quid de innumerabilibus chi-
rographis loquar? sunt ea quidem in-
numerabilia, quæ à diversis emebantur
non insciente te: sed unum egregium de
25 Rege Deiotaro Pop. Rom. amicissimo
decretum in Capitolio fixum: quo pro-
posito nemo erat, qui in ipso dolore
risum posset continere. Quis enim cui-
quam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar?

æquè atque huic ordini, ut Equestri, ut
 Massiliensibus, ut omnibus quibus
 Rempub. Po. Ro. charam esse senti-
 ebat. Is igitur, à quo vivo, nec præ-
 sens, nec absens quicquam æqui boni
 impetravit, apud mortuum factus est
 gratosus. Compellârat hospitem præ-
 sens, computârat, pecuniam imperâ-
 rat, in ejus tetrarchiam ex Gracis co-
 mitibus suis collocârat: Armeniam
 abstulerat à Senatu datam. Hæc vivus
 eripuit, reddidit mortuus, at quibus
 verbis? modò æquum sibi videri, mo-
 dò non iniquum. Mira verborum com-
 plexio, at ille nunquam (semper enim
 absenti affui Deiotaro) quicquam sibi,
 quod nos pro illo postularemus, æquum
 dixit videri. Syngrapha H.S. sen-
 ties per legatos viros bonos, s. d. timi-
 dos, & imperitos, sine reliquorum
 hospitum Regis sententiâ, factâ in gy-
 naeco: quo in loco plurimæ res ve-
 niere, & veniunt. Quâ ex syngrapha
 quid sis acturus, meditare censeo. Rex
 enim ipse suâ sponte nullis commenta-
 riis Casaris, simulâtque audivit ejus in-
 teritum, suo Marte res suas recupera-
 vit. Sciebat homo sapiens jus semper
 hoc fuisse, ut quæ Tyranni eripuissent,

ea Tyrannis interfecit, ii, quibus cre-
pra essent, recuperarent. Nemo igitur
Jurisconsultus, nè iste quidem, qui
tibi uni est Jurisconsultus, per quem
5 hac agis, est, qui ista syngrapha de-
beri dicet pro iis rebus, quæ erant an-
te syngrapham recuperata. Non enim
à te emit: sed prius quam tu suum si-
bi venderes, ipse possedit: Ille vir fu-
10 it: nos quidem contemnendi, qui au-
torem odimus, acta defendimus. Quid
ego de commentariis infinitis, quid de
innumeralibus chirographis loquar:
quorum etiam imitatores sunt, qui ea
15 tanquam gladiatorum libellos palam
venditent. Itaque tanti acervi num-
morum apud istum construuntur, ut
jam appendantur, non numerentur pe-
cuniæ. At quàm ceca avaritia est? nu-
20 per fixa tabula est, quæ civitates locu-
pletissimæ Cretensium vectigalibus li-
berantur: statuiturque, nè post M.
Brutum Proconsulem, sit Creta pro-
vincia. Tu mentis es compos? tu non
25 constringendus? an Cæsaris decreto
Creta post M. Bruti decessum potuit
liberari, cum Creta nihil ad Brutum
Cæsare vivo pertineret? At huius ven-
ditione decreti (nè nihil actum puteris)

provinciam Cretam perdidistis. Omni-
 no ullius rei nemo fuit emptor, cui de-
 fuerit hic venditor. Et de exulibus le-
 gem quam fixisti, Caesar tulit? nullius
 infector calamitatem: tantum queror, 5
 primum eorum reditus inquinatos,
 quorum causam dissimilem Caesar judi-
 caverit: deinde nescio cur reliquis idem
 non tribuas. Neque enim plus quàm
 tres, aut quatuor reliqui sunt, qui simi- 10
 li in calamitate fuerint, cur tua miseri-
 cordia simili non fruuntur? cur eos ha-
 bes in loco patrum? de quo ferre, cùm
 de reliquis ferres noluisti: quem etiam
 ad Censuram petendam impulisti, eam- 15
 que petitionem comparasti, qua & ri-
 sus hominum & querelas moveres. Cur
 autem ea comitia non habuisti? an quia
 Tribunus plebis fulmen sinistrum
 nuntiabit? tui quid interest? nulla au- 20
 spicia sunt tuorum, cùm sis religiosus,
 quid? eundem in Septemviratu nōne
 destituvisti? intervenit enim, quid metu-
 isti? credo nē salvo capite negare non
 posses, omnibus eum contumeliis oner- 25
 asti, quem patris loco, si ulla pietas in te
 esset, colere debebas, filiam ejus, foro-
 rem tuam ejecisti falsā conditione qua-
 sitā, & antè perspectā; non est satis: pro-
 bri

bri inſimulâſti pudiciſſimam foeminam,
 quid eſt, quod addi poſſit? contentus eo
 non fuiſti, frequentiſſimo Senatu Cal.
 Jan. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum
 5 Dolabella odii cauſam auſus eſ dicere,
 quòd ab ea ſorori, & uxori tuæ ſtuprum
 oblatum eſſe comperiſſes. Quis inter-
 pretari poteſt, impudentiôrne, qui in
 Senatu: an improbior, qui in Dolabel-
 10 lam: an impurior, qui patre audiente:
 an crudelior, qui in illam miſeram tam
 ſpurcè, tam impiè dixeris? Sed ad chi-
 rographa redeamus, quæ fuit tua cogni-
 tio? acta enim Cæſaris pacis cauſa con-
 15 firmata ſunt à Senatu, quæ quidem Cæ-
 ſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe
 dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt?
 quo autore proferuntur? ſi ſunt falſa,
 cur probantur? ſi vera, cur veneunt?
 20 At ſic placuerat, ut ex Calendis Juniis
 de Cæſaris actis cum conſilio cognof-
 ceretis. Quod fuit conſilium? quem un-
 quam advocâſti: quas Calendas Junias
 exſpectâſti: an eas, ad quas te peragra-
 25 tis veteranorum coloniis ſtipatum ar-
 mis retuliſti? ô præclaram illam percur-
 ſationem tuam menſe Aprili, atque Maio,
 tam, cùm etiam Capuam coloniam de-
 ducere conatus eſ, quemadmodum illam
 L 5 adieris,

adieris, vel potius penè non adieris,
 scimus, cui tu urbi minitaris, utinam
 conere, ut aliquando illud penè tol-
 latur, atque nobilitata sit tua illa pe-
 regrinatio? quid prandiorum appara- 5
 tus, quid furiosam vinolentiam tuam
 proferam? tua ista detrimenta sunt,
 illa nostra. Agrum Campanum, qui
 cum de vestigalibus eximebatur, ut
 militibus daretur, tamen infligi mag- 10
 num Reip. vulnus putabamus: hunc
 tu compransoribus ruis, & collusori-
 bus dividebas, mimos dico, & mimas
 in agro P. C. Campano collocatos.
 Quid jam querar de agro Leontino? 15
 quandoquidem hæ quondam arationes
 Campani, & Leontini in Po. Rom. pa-
 trimonio glandiferæ, & fructuosæ fere-
 bantur. Medico tria millia iugerum,
 quasi te sanum fecisset: Rhetori duo, 20
 quasi disertum facere potuisset. Sed ad-
 iter, Italiàmque redeamus. Deduxisti
 coloniam Casilinum; quò Cæsar antè
 deduxerat. Consuluishti me per literas
 de Capua tu quidem, sed idem de Ca- 25
 silino respondiſti: possesne ubi co-
 lonia esset, eò coloniam novam jure de-
 ducere? negavi in eam coloniam, quæ
 esset auspiciatò deducta, dum esset in-
 colu-

columis, coloniam novam jure dedu-
 ci: colonos novos ascribi posse rescri-
 psi: tu autem insolentiâ elatus, omni
 auspiciorum jure turbato, Cassinum
 5 coloniam deduxisti, quo erat paucis
 annis antè deducta, vexillum videres,
 & aratrum circumduceres: cujus qui-
 dem vomere partem Capuæ penè per-
 strinxisti, ut florentis coloniae territo-
 10 rium minueretur. Ab hac religionum
 perturbatione advolas in M. Varronis
 sanctissimi, atque integerrimi viri fun-
 dum Cassinatam; quo jure? quo ore?
 eodem, inquires, quo in hæredum L.
 15 Rubrii, quo in hæredum L. Turselii
 prædia, quo in reliquas innumerabiles
 possessiones; & si ab hasta, valeant ta-
 bulæ, modò Cæsaris, non tuæ: qui-
 bus debuisti, non quibus tu te libera-
 20 visti. Varronis quidem Cassinatam
 fundum quis venisse dicit? quis ha-
 stam istius venditionis vidit? quis vo-
 cem præonis audivit? misisse te dicis
 Alexandriam, qui emeret à Cæsare
 25 ipsum enim expectare magnum fuit;
 quis verò audivit unquam (nullius au-
 tem salus curæ pluribus fuit) de fortu-
 nis Varronis rem ullam esse detra-
 ctam? Quòd si etiam scripsit ad te Cæ-
 sar

far ut redderes, quid satis potest dici
 de tanta impudentia? Remove gladios
 illos parumper, quos videmus: jam in-
 telliges aliam causam esse hastis Cæ-
 sariis, aliam confidentiæ & temeritatis 5
 tuæ. Non enim te dominus modò illis
 sepibus, sed quivis amicus, vicinus, hos-
 pes, procurator, arcebit. At quàm mul-
 tos dies in ea villa turpissimè es perbac-
 chatus? ab hora tertia bibebatur, lu- 10
 debatur, vomebatur. O testa ipsa mi-
 sera, quàm dispari domino! quanquam
 quomodo iste dominus? Sed tamen
 quàm a dispari tenebantur. Studiorum
 enim suorum M. Varro noluit esse il- 15
 lud, non libidinum diversorium. Quæ
 in illa villa antè dicebantur? quæ co-
 gitabantur? quæ literis mandaban-
 tur? jura populi Romani, monu-
 menta majorum, omnis sapientiæ 20
 ratio, omnisque doctrina. At verò
 te inquilino (non enim domino) per-
 sonabant omnia vocibus ebriorum:
 natabant pavimenta vino: madebant
 parietes: ingenui pueri cum meri- 25
 toriis: scorta inter matres familiâs
 versabantur. Catilino salutatum ve-
 niebant, Aquino, Interamna: admis-
 sus est nemo, jurè id quidem, in homi-
 ne.

ne enim turpissimo obsolebant digni-
tatis insignia. Cùm inde Romam pro-
ficiscens ad Aquinum accederet, ob-
viàm ei processit (ut est frequens mu-
nicipium) magna sanè multitudo, at
iste opertâ lecticâ latus est per oppi-
dum, ut mortuus. Stultè Aquinates:
sed tamen in via habitabant, quid Ana-
guini? qui cùm essent devii, obviàm ei
10 descenderunt, ut istum, tanquam si ef-
set Consul, salutarent, incredibile dictu,
sed tum minimè inter omnes constabat,
neminem esse resalutatum: præsertim
cùm duos secum Anaguinos haberet
15 Mustellam, & Laconem: quorum al-
ter gladiatorum est princeps, alter po-
culorum. Quid ego illas istius minas,
contumeliâsque commemorem, quibus
invectus est in Sidicinos? vexavit Pu-
20 teolanos, quòd C. Cassium, quòd Bru-
tos patronos adoptâssent, magno qui-
dem iudicio, studio, benevolentia, cha-
ritate, non ut te, ut Basilium vi & ar-
mis, & alios vestri similes, quos clien-
25 tes nemo habere velit, non modò esse
illorum cliens. Interea dum tu abes, qui
dies ille collegæ tui, cùm illud, quod tu
venerari solebas, bustum in foro evertit:
quâ re tibi nuntiata, ut constabat inter
cos,

qui unâ fuerunt, concidisti. Quid even-
 nerit postea, nescio. Metum credo va-
 luisse, & arna. Collegam quidem de
 caelo detraxisti: effecistisque non tu
 quidem etiam nunc, ut sit similis tui,
 sed certè, ut dissimilis esset sui. Qui
 verò reditus inde Romam? quæ per-
 turbatio totius urbis? meminimus
 Cinnam nimis potentem; Syllam po-
 stea dominantem, modò Cæsarem reg- 10
 nantem videramus: erant fortasse gla-
 dii, sed ii absconditi, nec ita multi:
 ista verò quæ & quanta barbaria est?
 agmine quadrato cum gladiis sequun-
 tur scutati milites: lesticas portari 15
 videmus. Atque his quidem jam inve-
 teratis P. C. consuetudine obdurui-
 mus: Calend. Juniis cum in Senatum,
 ut erat constitutum, venire vellemus,
 motu perterriti repente diffugimus. 20
 At iste, qui Senatu non egeret, neque
 desideravit quenquam, & potius dis-
 cessu nostro lætatus est, statim illa mi-
 rahilia facinora effecit: qui chirogra-
 pha Cæsaris defendisset lucri sui cau- 25
 sâ, is leges Cæsaris, easque præclaras,
 ut Rempub. concutere posset, evertit.
 Numerum annorum provinciis pro-
 rogavit: idemque, cum actorum Cæsa-
 ris

ris defensor esse deberet, & in publi-
 cis, & in privatis rebus acta Caesaris
 recidit. In publicis actis nihil est lege
 gravius: in privatis firmissimum est
 5 testamentum. Leges alias sine promul-
 gatione sustulit, alias ut tolleret pro-
 mulgatas promulgavit. Testamentum
 irritum fecit, quod etiam infimis civi-
 bus semper obtentum est. Signa, ta-
 10 bulas, quas populo Caesar una cum
 hortis legavit, eas hic partim in hortos
 Pompei deportavit, parim in villam
 Scipionis. Et tu in Caesaris memoria
 diligens? tu illum amas, mortuum?
 15 quem is majorem honorem consecutus
 erat, quam ut haberet pulvinar, simu-
 lacrum, fastigium, flaminem? est er-
 go flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Qui-
 rino, sic divo Julio M. Antonius. Quid
 20 igitur cessas? cur non inaugurare?
 sume diem: vide, qui te inauguret:
 collega sumus: nemo negabit. O de-
 testabilem hominem? sive quod Ty-
 ranni sacerdos es, sive quod mortui.
 25 Quæro deinceps, non hodiernus dies,
 quis sit, ignores: nescis heri quartum
 in Circo diem ludorum Romanorum
 fuisse? te ipsum autem ad populum
 tulisse, ut quintus præterea dies Cæ-
 sar

fari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deferi patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovimus tuum, at te etiam apertior in dicendo. Ille nunquam est nudus concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperiens ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed, præterita omittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus est? cur me tui satellites, cum gladiis audiunt? cur valvæ concordie

dia non patent? cur homines omnium
 gentium, maximè barbaros Ithyreos
 cum sagittis deducis in forum? Præfi-
 dii sui causâ se facere dicit. Nōne
 5 igitur millies perire est melius, quàm
 in sua civitate sine armatorum præfi-
 dio non posse vivere? Sed nullum est
 istuc, mihi crede, præsidium. Charita-
 te, & benevolentia civium septum o-
 10 portet esse, non armis. Eripiet, extor-
 quebit tibi ista Po. Rom. utinam salvis
 nobis: sed quoquo modo nobiscum ege-
 ris, dum istis consiliis uteris, non potes
 esse, mihi crede, diuturnus. Etenim
 15 ista tua minimè avara conjux, quam ego
 sine contumelia describo, nimium de-
 bet diu Pop. Rom. pensionem tertiam.
 Habet Pop. Rom. ad quos gubernacu-
 la Reipub. deferat: qui ubicunque
 20 terrarum sunt, ibi est omne Reipub.
 præsidium, vel potius ipsa Resp. quæ
 se adhuc tantummodo ulta est, non-
 dum recuperavit. Habet quidem certè
 Reipub. adolescentes nobilissimos, pa-
 25 ratos defensores. Quum volent, illi ce-
 dant, otio consulescentes: tamen à Rep.
 revocabuntur. Et nomen pacis dulce
 est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem
 & servitutem plurimum interest. Pax
 est

est tranquilla libertas: servitus, malorum omnium postremum, non modò bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt, illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus; qui tamen rex fuit, cùm esse Romæ Regem liceret. Spu. Cassius, Spurius Melius, M. 10 Manlius propter suspieionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipsum factum per se præclarum 15 atque divinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cùm illi eam gloriam consecuti sunt, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum M. Antoni diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos latitiam Senatûs populique 25 Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem & lueram interfit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, &

& sensûs stupore suavitatem cibi non
 sentiunt: sic libidinosi, avari, faci-
 norosi, verâ laudis gustum non habent.
 Sed si te laus allicere ad rectè facien-
 5 dum non potest, nè metus quidem à
 scœdissimis factis potest avocare. Judi-
 cia non metuis? si propter innocen-
 tiam, laudo: si propter vim, non in-
 telligis ei, qui isto modo judicia non
 10 timeat, quid timendum sit: Quod si
 non metuis viros fortes, egregiosque
 cives, quòd à corpore tuo prohiben-
 tur armis: tui te, mihi crede, diutius
 non ferent. Quid est autem, multos
 15 dies & noctes timeri à suis? nisi verò
 aut majoribus habes beneficiis obliga-
 tos, quàm ille quosdam habuit ex iis,
 à quibus est interfectus: aut tu es ulla
 re cum eo comparandus? fuit in illo
 20 ingenium, ratio, memoria, literatura,
 cogitatio, diligentia: res bello ges-
 serat, quamvis Reipub. calamitosas, at-
 tamen magnas: multos annos regnare
 est meditatus: magno labore, mag-
 25 nis periculis, quod cogitaverat, effe-
 cerat: muneribus, monumentis, con-
 giariis epulis, multitudinem imperitam
 lenierat: suos pramiis, adversarios
 clementiæ specie devinxerat. Quid
 mul-

multa? attulerat jam liberæ civitati
 partim metu, partim patientiâ, con-
 suetudinem serviendi. Cum illo ego
 te dominandi cupiditate conferre pos-
 sum cæteris verò rebus nullo modo es
 comparandus. Sed ex plurimis malis,
 quæ ab illo Reipub. sunt iniusta, hoc
 tamen boni est, quòd didicit jam Po-
 Rom quantum cuique crederet, qui-
 bus se committeret, à quibus caveret. 10
 Hac igitur non cogitas? nec intelligis
 satis esse viris fortibus didicisse, quàm
 sit pulehrum, beneficio gratum, famâ
 gloriosum Tyrannum occidere? an
 cum illum homines non tulerint, te fe- 15
 rent? certatim posthac, mihi crede,
 ad hoc opus curretur, nec occasionis
 tarditas expectabitur. Respice quæso
 aliquando Rempub. M. Antoni quibus
 ortus sis, non quibusquam vivas consi- 20
 dera: necum ut voles, cum Repub.
 redi in gratiam. Sed de te tu ipse vi-
 deris: ego de me ipso profitebor. De-
 fendi Rempub. adolescens, non dese-
 ram senex: contempsi Catilinæ gla- 25
 dios, non pertimescam tuos. Quin
 etiam corpus libenter obtulerim, si
 representari morte meâ libertas civi-
 tatis potest. Utinam aliquando dolor
 Pop.

Pop. Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse Consulari: 5
quantò veriùs nunc negabo seni? Mihi verò P. C. jam etiam optanda mors est perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Pop. Rom. liberum relinquam: hoc mihi majus à diis 10
immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quisque mereatur.

ORATIO

ORATIO XL.

Quæ est, pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphali Argumentum.

Quum Mithridates, Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ DCLXII. quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebatur: eum Sylla primum magnis cladibus affectum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quàm antea copiis, adeoque totius regni sui mole, ceu quodam diluvio, totum penè orientem ac septentrionem invadentem, L. Lucullus incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detractantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Saviente interea Mithridate, ac impunè gressante, C. Manilius Tribunus plebis legem tulit, ut Phrygia,

Phrygia, Lycania, Galatia, Cappadocia, ac ceterae Provinciae, quas ante Lucullus obtinuit, cum exercitu & navali bello Cn. Pompeio mandaretur. Hâc lege quoniam Pompeii potentia, quae multis formidolosa erat, nimium augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, & Lucullus sua quasi victoria ac triumphî gloria privari videbatur: Hortensius & Q. Catulus viri consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, ceteris metu plebis conticentibus. Contra horum sententias Cicero mirè perorat, Magnum Pompeium non humanis, sed divinis laudibus extollendo, & nomen ejus à quatuor imperatoris necessariis commendando: scientiâ videlicet rei militaris, virtute, autoritate, felicitate. Quas res summas esse in Pompeio demonstrat. Et arguit etiam pro Gabinio, ut detur Legatus Pompeio, & exquisitis rationibus, divina penè ac celestis eloquentiâ contraria argumenta confutat.

Quan-

Quanquam mihi semper frequens conspectus, vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites; tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statueremque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent; & meus labor in privatorum periculis castè integrèque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honori-

honoribus mandandum esse voluistis :
 & ad agendum facultatis tantum, quan-
 tum homini vigilanti ex forensi usu
 prope quotidiana dicendi exercitatio
 5 potuit afferre : certè & si quid etiam
 dicendo consequi possum ; iis osten-
 dam potissimùm, qui ei quoque rei fru-
 ctum suo iudicio tribuendum esse cen-
 suerunt. Atque illud imprimis mihi
 10 lætandum jure esse video, quod in hac
 insolita mihi ex hoc loco ratione di-
 cendi, causa talis oblata est, in qua o-
 ratio nemini deesse potest. Dicendum
 est enim de Cn. Pompeii singulari exi-
 15 miâque virtute. Hujus autem orationis
 difficilior est exitum, quàm principium
 invenire. Itaque non mihi tam copia,
 quàm modus in dicendo quærendus
 est. Atque ut inde oratio mea profi-
 20 ciscatur, unde hæc omnis causa duci-
 tur : Bellum grave & periculosum ve-
 stris vestigalibus, atque sociis, à duo-
 bus potentissimis regibus infertur, Mi-
 thridate, & Tigrañe : quorum alter re-
 25 lictus, alter lacessitus, occasionem sibi
 ad occupandam Asiam oblatam esse ar-
 bitratur. Equitibus Romanis honestis-
 simis viris afferuntur ex Asia quotidie
 literæ, quorum magnæ res agantur, in
 M vestris

vestris vestigalibus exercendis occupata, qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculæque rerum suarum detulerunt: Bythinia, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vestigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucillum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: num ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti, eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis: nunc quid agendum sit considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores vestri mag-

PRO LEGE MANILIA. 263

magna & gravia bella gesserunt : aguntur certissima pop. Romani vectigalia & maxima quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis : aguntur bona multorum civium, quibus est, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitus jam infedit, atque inveteravit in populi Romani nomine : quod is, qui unâ die, totâ Asiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque unâ literarum significatione, cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam ullam suo dignam scelere non suscepit ; sed ab illo tempore annum jam tertium & vigesimum regnat ; & ita regnat, ut se non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit ; sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asia luce, versari. Exemplo adhuc ita pestis eam illo rege contentiderunt imperatores, ut ab illo insigni victoria non victoriam reportarint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit

L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores; sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respública; Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparisonem novi contulit. Qui postea quam maximas ædificasset ornassetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, Bosporanis finitimis suis bellum inferre simulasset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tuum bellum gerebamus; ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximèque diversis, uno consilio, ab unis hostium copiis bellum terrarumque gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniæ, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtuti depulsum est: in altera parte ita

ita res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum, suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum milibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erunt appellati superbius, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiimini, qui legatum P. Romani Consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit, illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum

M 3

popu-

populi Romani omni supplicio inter-
fectum, multum relinquetis? Videte,
ne, ut illis pulcherrimum fuit tantam
vobis imperii gloriam relinquere; sic
vobis turpissimum sit, illud, quod ac-
cepistis, tueri & conservare non pos-
se. Quid, quod salus sociorum sum-
mum in periculum ac discrimen voca-
tur? Regno expulsus est Ariobarza-
nes rex, socius populi Romani atque 10
amicus: imminet duo reges toti A-
sæ, non solum vobis inimicissimi, sed
etiam vestris sociis atque amicis: ci-
vitates autem omnes, cuncta Asia, at-
que Græcia, vestrum auxilium exspe- 15
ctare propter periculi magnitudinem
coguntur: imperatorem à vobis cer-
tum deposcere, cum præsertim vos
alium miseritis, neque audent, neque
se id facere summo sine periculo posse 20
arbitrantur: vident & sentiunt hoc
idem, quod & vos, unum virum esse,
in quo summa sunt omnia, & eum pro-
pe esse quo etiam carent ægrius: cu-
jus adventu ipso, atque nomine, ta- 25
meti ille ad maritimum bellum vene-
rit, tamen impetus hostium repressos
esse intelligunt ac retardatos. Hi vos,
quoniam liberè loqui non licet, tacite
rogant

rogant, ut se quoque, sicut cæterarum
 provinciarum socios, dignos existime-
 tis quorum salutem tali viro commen-
 detis: atque hoc etiam magis quàm
 5 cæteros, quod ejusmodi in provinciam
 homines cum imperio misimus, ut eti-
 amsi ab hoste defendant, tamen ipso-
 rum adventus in urbes sociorum non
 multum ab hostili expugnatione dis-
 10 ferant. Hunc audiebant antea, nunc
 præsentem vident, tantâ temperantiâ,
 tantâ mansuetudine, tantâ humanitate,
 ut ii beatissimi esse videantur, apud
 quos ille diutissime commoratur. Qua-
 15 re si propter socios nullâ ipsi injuriâ
 laceßiti majores vestri cum Antiocho,
 cum Philippo, cum Actolis, cum Pœ-
 nis bella gesserunt: quanto vos studio
 convenit injuriis provocatos, sociorum
 20 salutem unâ cum imperii vestri digni-
 tate defendere? præsertim cum de ve-
 stris maximis vectigalibus agatur. Nam
 cæterarum provinciarum vectigalia,
 Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas
 25 provincias tutandas vix contenti esse
 possimus: Asia verò tam opima est,
 & fertilis, ut & ubertate agrorum, &
 varietate fructuum, & magnitudine
 pastionis, & multitudine earum rerum,

quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiarum non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur; agricultura desertitur, mercatorum navigatio conquiescit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt, cum uno reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excurso equitatus perbrevis tempore totius anni vectigal auferre possit: cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur

Putat.

Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi
 eos qui vobis fructuosi sunt conservave-
 ritis, non solum (ut antea dixi) calami-
 tate, sed etiam calamitatis formidine
 5 liberatos? Ac nè illud quidem vobis
 negligendum est, quod mihi ego extre-
 mum proposueram, cum essem de belli
 genere dicturus, quod ad multorum bo-
 na civium Romanorum pertinet: quo-
 10 rum vobis pro vestra sapientia, Quiri-
 tes, habenda est ratio diligenter. Nam
 & Publicani, homines & honestissimi, &
 ornatissimi, suas rationes, & copias, in
 illam provinciam contulerunt: quorum
 15 ipsorum per se res & fortunæ curæ vo-
 bis esse debent. Etenim si vectigalia
 nervos esse reipublicæ semper duxi-
 mus, cum certè ordinem, qui exercet
 illa, firmamentum cæterorum ordinum
 20 rectè esse dicemus. Deinde cæteris ex
 ordinibus homines gnavi, & industrii
 partim in Asia negotiantur, quibus vos
 absentibus consulere debetis: partim
 suas & suorum in ea provincia pecunias
 25 magnas collocatas habent. Erit igitur
 humanitatis vestræ, magnum eorum ci-
 vium numerum calamitate prohibere:
 sapientiæ, videre multorum civium cala-
 mitatem à rep. sejunctam esse non posse.

Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vestigalia postea victoria recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter 5 timorem: deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates, initio belli Asiatici docuit, id certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas 10 permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impedita, idem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem 15 trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Roma, quæ in foro versatur, implicata est cum illis pecu- 20 nijs Asiaticis, & cohaeret: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo glo- 25 ria nominis vestri, salus sociorum, vestigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defunduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc

nunc de magnitudine pauca dicam;
Potest enim hoc dici, belli genus est
ita necessarium, ut sit gerendum: non
esse ita magnum, ut sit pertimescen-
5 dum. In quo maximè laborandum est,
nè fortè a vobis, quæ diligentissime pro-
videnda sunt, contemnenda esse vide-
antur. Atque ut omnes intelligant, me
L. Lucullo tantum impertiri laudis,
10 quantum forti viro & sapientissimo ho-
mini, & magno Imperatori, debeat: ur-
dico, ejus adventu maximas Mithrida-
tis copias, omnibus rebus ornatas at-
que instructas, esse deletas, urbemque
15 Asiae clarissimam nobisque amicissimam
Cyzicenorum obsessam esse ab ipso re-
ge maximâ multitudine, & oppugna-
tam vehementissimè; L. Luculli vir-
tute, assiduitate, consilio, summis ob-
20 sidionis periculis liberatam: ab eo-
dem imperatore classem magnam, &
ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad
Italiam studio inflammato raperetur,
superatam esse, atque depressam: mag-
25 nas hostium præterea copias multis
præliis esse deletas, patefactumque
nostris legionibus esse pontum, qui
antè populo Romano ex omni aditu
clausus esset: Sinopem atque Amisum,
qui-

quibus in oppidis erant domicilia re-
 gis, omnibus rebus ornata atque refer-
 ta, ceterasque urbes Ponti & Cappado-
 ciae permultas uno aditu atque adventu
 esse captas: regem spoliatum regno 5
 patrio, atque avito, ad alios se reges at-
 que alias gentes supplicem contulisse:
 atque hac omnia salvis populi Romani
 sociis atque integris vectigalibus est
 gesta. Satis opinor hoc esse laudis: at- 10
 que ita repato, ut hoc vos intelligatis,
 à nullo istorum, qui huic obrectant le-
 gi, atque causae, L. Lucullum similiter
 ex hoc loco esse laudatum. Requiretur
 fortasse nunc, quemadmodum, cum hac 15
 ita sint, reliquum possit esse magnum
 bellum. Cognoscite, Quirites non enim
 sine causa quaeri videtur. Primum ex
 suo regno sic Mithridates profugit, ut
 ex eodem Ponto Medea illa quondam 20
 profugisse dicitur: quam praedicant in
 fuga, fratris sui membra in iis locis, quae
 se parens persequeretur, dissipavisse;
 ut eorum collectio dispersa, incertor-
 que patrius, celeritatem persequendi 25
 retardaret. Sic Mithridates fugiens
 maximam vim auri, atque argenti, pul-
 cherimarumque rerum omnium, quas
 & à majoribus acceperat & ipse bello
 supe-

superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congefferat, in Ponto omnem reliquit. Hac dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio moeror, hos lætitiâ retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum c-

10 rex, perditumque recreavit. Cuius in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus injectus iis

15 nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceffandas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum per-

20 vaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causâ in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu con-

25 bantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis; tamen nimiam longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam

jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus quàm processus longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum s jam confirmarat; & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis maltorum regum & nationum copiis jnvabatur. Hoc jam ferè sic fieri solere accepimus, ut 10. regum afflicte fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximèque eorum qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & sanctum esse vi- 15. deatur. Itaque tantum victus efficere poruit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cùm se in regnum recepisset suum non fuit eo contentus, quod ei præter spem ac- 20. ciderat, ut eam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret; sed in exercitum vestrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinire hoc loco, Quirites (sicut poetæ solent, qui 25. res Romanas, scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret.

afferret. Hic in ipso illo malo gravis-
 simaque belli offensione L. Lucullus, qui
 tamen aliquâ ex parte iis incommodis
 mederi fortasse potuisset, vestro iussu
 5 coactus, quod imperii diuturnitati
 modum statuendum veteri exemplo
 putavistis, partem militum, qui jam
 stipendiis confectis erant, dimisit;
 partem Glabroni tradidit. Multa præ-
 10 tereo consulto: sed ea vos conjecturâ
 perspicitis, quantum illud bellum fu-
 turum putetis; quod jungant re-
 ges potentissimi, renoveant agitata na-
 tiones, suscipiant integræ gentes, no-
 15 xus imperator vester accipiat, vetere
 expulso exercitu. Satis mihi multa ver-
 ba fecisse videor, quare hoc bellum
 esset genere ipso necessarium, magni-
 tudine periculosum: restat, ut de im-
 20 peratore ad id bellum deligendo, ac
 tantis rebus præficiendo, dicendum
 esse videatur. Utinam, Quirites, vi-
 rorum fortium, atque innocentium co-
 piam tantam haberetis, ut hæc vobis
 25 deliberatio difficilis esset, quænam
 potissimum tantis rebus ac tanto bello
 præficiendum putaretis. Nunc verò
 cum sit unus Cn. Pompeius, qui non
 modò eorum hominum, qui nunc sunt,
 glo-

gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superârit: quæ res est, quæ cuiusquam animum in hac causa dubium facere posset? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludò, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam, profectus est, qui extremâ pueritiâ miles fuit summi imperatoris; ineunte adolescentiâ maximi ipse exercitus imperator: qui sapius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quàm ceteri legerunt; plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt: cuius adolescentiâ ad scientiam rei militaris, non alienis præceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis, est tracta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex civi-

civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum; varia & diversa genera, & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est quod quisquam
 10 aut dignum illo, aut vobis novum; aut cuiquam inauditum possit afferre? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriarum, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo; consilium in providendo; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est
 20 Italia, quam ille ipse victor L. Sulla hujus virtute & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum interneccione
 pate-

patefactum est: testis est Hispania, quæ sapissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit; testis est iterum & sapius Italia, quæ cum servili bello retro periculosæque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum: testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis negavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam verus, tam latè divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab hominibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio
 clas.

classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum! Sed
5 quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis
10 vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse: cum exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi summâ hieme, transmiserint? Quid, ad nos cum ab exteris nationibus venirent,
15 captos querar, cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colopho-
20 nera, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem; cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse po-
25 testate sciatis? An verò ignoratis, portum Cæjæ, celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui
cum

cum prædonibus antea ibi bellum ge-
 serat, à prædonibus esse sublato? Nam
 quid ego Ostiense incommodum, atque
 illam labem atque ignominiam reipub.
 querar; cum prope inspectantibus vo- 5
 bis, classis ea, cui Consul populi Roma-
 ni præpositus esset, à prædonibus ca-
 pta atque oppressa est. Prò dii immor-
 tales, tantà ne unius hominis incredi-
 bilis ac divina virtus tam brevi tempo- 10
 re lucem afferre reipubl. potuit, ut vos,
 qui modò ante ostium Tyberinum clas-
 sem hostium videbatis, nunc nullam
 intra Oceani ostium prædonum navem
 esse audiat? Atque hæc quâ celerita- 15
 te gesta sint, quanquam videtis; tamen
 à me in dicendo prætereunda non sunt.
 Quis enim unquam, aut obeundi nego-
 tii, aut consequendi quæstus studio, tam
 brevi tempore, tot loca adire, tantos 20
 cursus conficere potuit; quàm celeri-
 ter, Cn. Pompeio duce, belli impetus
 navigavit? qui Siciliam adiit, Afri-
 cam exploravit, in Sardiniam cum clas-
 se venit, nondum tempestivo ad na- 25
 vigandum mari: atque hæc tria fru-
 mentaria subsidia reipubl. firmissimis
 præsidiis clatibusque munivit. Inde se,
 cum in Italiam recepisset, duabus His-
 paniis,

paniis, & Galliâ Cisalpinâ, præfidiis ac
navibus confirmatâ, missis item in oram
Ilyrici maris, & in Achaiam, omnem-
que Græciam, navibus, Italiæ duô ma-
5 ria maximis classibus firmissimisque præ-
fidiis adornavit: ipse autem, ut à Brun-
dusio profectus est, unde quinquages-
simo die totam ad imperium populi
Romani Siciliam adjunxit: omnes qui
10 ubique prædones fuerunt, partim ca-
pti interfectique sunt, partim unius hu-
jus imperio ac potestati se dediderunt.
Idem Cretensibus, cum ad eum usque
in Pamphyliam legatos deprecatores-
15 que misissent, spem deditionis non ade-
mit, obsidesque imperavit. Ità tantum
bellum, tam diuturnum, tam longè la-
tèque dispersum, quo bello omnes
gentes ac nationes premebantur, Cn.
20 Pompeius extremâ hieme apparavit,
ineunte vere suscepit, mediâ æstate
confecit. Est hæc divina atque incredi-
bilis virtus imperatoris. Quid cætera,
quas paulò antè commemorare cœpe-
25 ram? quantæ atque quàm multæ sunt?
non enim solum bellandi virtus in sum-
mo atque perfecto imperatore qua-
renda est: sed multæ sunt artes eximix,
hujus administræ comitesque virtutis.

Ac

Ac primum quantâ innocentia debent
esse imperatores! quantâ deinde om-
nibus in rebus temperantia! quantâ fi-
de! quantâ felicitate! quanto ingenio!
quantâ humanitate! quæ breviter, 3
qualia sint in Cn. Pompeio, confidere-
mus. Summa enim omnia sunt, Quiri-
tes, sed ea magis ex aliorum conten-
tione, quàm ipsa per sese, cognosci at-
que intelligi possunt. Quem enim 16
possumus imperatorem aliquo in nume-
ro putare, cujus in exercitu veneant
centuriatus, atque venierint? quid
hunc hominem magnum aut amplum
de republ. cogitare, qui pecuniam ex 13
arario depromptam ad bellum ad-
ministrandum, aut propter cupidita-
tem, provinciæ magistratibus diviserit,
aut propter avaritiam Romæ in quæstu
reliquerit? Vestra admurmuratio fa- 20
cit, Quirites, ut agnoscere videamini,
qui hæc fecerint. Ego autem neminem
nomino. Quare irasci mihi nemo po-
terit, nisi qui antè de se voluerit con-
fiteri. Itaque propter hanc avaritiam 25
imperatorum quantas calamitates, quo-
cumque ventum sit, nostri exercitus
ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per
hosce annos in Italia per agros atque
oppida

oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hocce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum
 10 non continet, neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hinc mirantur hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut
 15 non modò manus tanti exercitus, sed nè vestigium quidem cuiquam pacato no-
 cuisse dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur: non modò, ut sumptum faciat in militem, ne-
 20 mini vis affertur; sed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum
 25 testis esse voluerunt. Age verò, ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illam eximia vis
 remi-

remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardârunt: non avaritia 5 ab instituto cursu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem; post- 10 remò, signa & tabulas cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille nè visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis 15 Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ: quod jam 20 nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum cùm hac tempe- 25 rantia magistratus habebamus, servire populo Romano quàm imperare aliis maluisse. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimonix

monia de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum
 5 dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognovistis. Eidem verò ejus inter socios quantum existimari putatis,
 10 quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicârint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrûm hostes magis virtutem ejus pugnantibus timuerint, an mansuetudinem vi-
 15 cti dilexerint: Et quisquam dubitavit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quo-
 20 nam auctoritas multum in bellis quodque administrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem per-
 25 tinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris, existiment? quis ignorat? cùm sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint,

N

aut

aut ament, opinione non minùs famæ,
quàm aliquâ certâ ratione commoveri.
Quod igitur nomen unquam in orbe
terrarum clarius fuit? ejus res gestæ
pares? de quo homine vos, id quod
maximè facit auctoritatem, tanta &
tam præclara judicia fecistis? An verò
ullam usquam esse oram tam desertam
putatis, quo non illius diei fama per-
vaserit; cùm universus populus Ro- 10
manus referto foro, repletisque omni-
bus templis, ex quibus hic locus confi-
ci potest, unum sibi ad commune om-
nium gentium bellum Cn. Pompeium
imperatorem depoposcit? Itaque ut 15
plura non dicam, neque aliorum ex-
emplis confirmem, quantum hujus au-
ctoritas valeat in bello; ab eodem Cn.
Pompeio omnium rerum egregiarum
exempla sumantur; qui quo die à vo- 20
bis maritimo bello præpositus est im-
perator, tanta repente vilitas annonæ
ex summa inopia & caritate rei frumen-
tariæ consecuta est, unius spe & nomi-
ne, quantum vix ex summa ubertate 25
agrorum diuturna pax efficere potuis-
set. Jam verò acceptâ in Ponto cala-
mitate ex eo pralio, de quo vos paulò
ante invitus admonui, cùm foeli perti-
muis-

muissent, hostium opes animique cre-
vissent, cum satis firmum præsidium
provincia non haberet, amissetis A-
siam, Quirites, nisi ipsum id temporis
5 divinitus Cn. Pompeium ad eas regio-
nes fortuna populi Romani attulisset.
Hujus adventus & Mithridatem insoli-
tâ inflammatum victoriâ continuit; &
Tigranem magnis copiis minitantem
10 Asiæ retardavit. Et quisquam dubita-
bit, quid virtute perfecturus sit, qui
tantum auctoritate perfecit? aut
quàm facile imperio atque exercitu
socios & vectigalia conservaturus sit,
15 qui ipso nomine ac rumore defende-
rit? Agé verò, illa res quantam de-
clarat ejusdem hominis apud hostes
populi Romani auctoritatem, quòd ex
locis tam longinquis tamque diversis,
20 tam brevi tempore, omnes unâ huic se
dediderunt? quòd Cretensum legati,
cum in eorum insula nostra imperator
exercitusque esset, ad Cn. Pompeium
in ultimas prope terras venerunt, eique
25 se omnes Cretensum civitates dedere
velle dixerunt? Quid? idem ipse
Mithridates nonne ad eundem Cn.
Pompeium legatum usque in Hispani-
am misit; cumque Pompeius legatum

semper iudicavit; ii, quibus semper
erat molestum ad eum potissimum esse
missum, speculatorem quàm legatum
iudicare maluerunt? Potestis igitur
jam constituere, Quirites, hanc aucto- 5
ritatem, multis postea rebus gestis mag-
nisque vestris iudiciis amplificatam,
quantum apud illos reges, quantum
apud exterarum nationes valituram esse
existimetis. Reliquum est, ut de felici- 10
tate, quam præstare de se ipso nemo
potest, meminisse & commemorare de
altero possumus, sicut equum est ho-
mini de potestate deorum, timide &
pauca dicamus. Ego enim sic existimo, 15
Maximo, Marcello, Scipioni, Mario,
& cæteris magnis imperatoribus, non
solum propter virtutem, sed etiam pro-
pter fortunam, sæpius imperia, manda-
ta atque exercitus esse commissos. Fuit 20
enim profecto quibusdam summis vi-
ris quædam ad amplitudinem, & glori-
am, & ad res magnas bene gerendas,
divinitus adjuncta fortuna. De hujus
autem hominis felicitate, quo de nunc 25
agimus, hac utar moderatione dicendi,
non ut in illius potestate fortunam po-
sitam esse dicam, sed ut præterita me-
minisse, reliqua sperare videamur: nè
aut

aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terrâ marique, quantaque felicitate gesserit: ut
 5 ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundârint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam
 10 impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod
 15 ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut
 20 negligi non possit: ita magnum sit, ut accuratissimè sit administrandum, & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia
 25 fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ C.

Pompeius privatus esset hoc tempore ;
tamen ad tantum bellum is erat deli-
gendus atque mittendus : nunc cum
ad ceteras summas utilitates hac quo-
que opportunitas adjungatur, ut in iis 5
ipsis locis adsit, ut habeat exercitum,
ut ab iis, qui habent, accipere statim
possit, quid exspectamus ? aut cur non
ducibus diis immortalibus, eidem, cui
cetera summâ cum salute reipublicæ 10
commissa sunt, hoc quoque bellum re-
gium committimus ? At enim vir cla-
rissimus, reip. & vestris beneficiis am-
plissimis affectus, Q. Catulus, itémque
summis ornamentis honoris, fortuna, 15
virtutis, ingenii præditus Q. Horten-
sius, ab hac ratione dissentiant : quo-
rum ego auctoritatem apud vos mul-
tis locis plurimum valuisse & valere
oportere confiteor : sed in hac causa, 20
tametsi cognoscitis auctoritates contra-
rias fortissimorum virorum & clarissi-
morum ; tamen, omissis auctoritatibus,
ipsâ re & ratione exquirere possumus
veritatem ; atque hoc facilius, quod 25
ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt,
iidem isti vera esse concedunt, & ne-
cessarium bellum esse, & magnum, &
in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.
Quid

Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tanien omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatęque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset; & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid tum, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus & vera causa videretur; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrę imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam iam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis late quon-

dam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ, per se ipsa defenderet? At, 10 hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multò maxima parte, 15 non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe Persénque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses homines 20 in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes 25 socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula Delos, tam præcul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes

nes undique cum mercibus atque one-
 ribus commeabant, referta divitiis,
 parva, sine muro nihil timebat: iidem
 non modò Provinciis, atque oris Italiæ
 5 maritimis, at portibus nostris, sed eti-
 am Appia jam viâ carebamus; & his
 temporibus non pudebat magistratus
 populi Romani in hunc ipsum locum
 ascendere; cùm eum vobis majores ve-
 10 stri exuviis nauticis & classium spoliis
 ornatum reliquissent. Bono te animo
 tum, Q. Hortensi, populus Romanus,
 & cæteros, qui erant in eadem senten-
 tiâ, dicere existimavit ea, quæ sentie-
 15 batis: sed tamen in salute comuni
 idem populus Romanus dolori suo ma-
 luit quàm auctoritati vestræ obtempe-
 rare. Itaque una lex, unus vir, unus an-
 nus, non modò nos illâ miseriâ ac turpi-
 20 tudine liberavit; sed etiam effecit, ut
 aliquando verè videremur omnibus
 gentibus ac nationibus terrâ marique
 imperare. Quò mihi etiam indignius vi-
 detur obrectatum esse adhuc: Gabi-
 25 nio dicam, an ne Pompeio, an utrique?
 (id quod est verius) nè legaretur A.
 Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac
 postulanti? Utrùm ille, qui postulat le-
 gatum ad tantum bellum, quem velit,

idoneus non est, qui impetret, cum
 ceteri ad expilandos socios, diripien-
 dasque provincias, quos voluerunt,
 legatos eduxerint; an ipse, cuius le-
 ge salus ac dignitas populo Romano
 atque omnibus gentibus constituta est,
 expers esse debet gloriæ ejus impera-
 toris, atque ejus exercitus, qui confi-
 lio ipsius atque periculo est constitu-
 tus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus. 10
 Q. Callus Lariniensis, Cn. Lentulus,
 quos omnes honoris causâ nomino
 cum tribuni plebis fuissent, anno pro-
 ximo legati esse potuerunt: in hoc
 uno Gabinio sunt tam diligentes, qui 15
 in hoc bello, quod lege Gabinia ge-
 ritur, in hoc imperatore, atque ex-
 ercitu, quem per se ipse constituit, e-
 tiam præcipuo jure esse deberet? de
 quo legando spero Consules ad Sena- 20
 tum relaturos: qui si dubitabunt, aut
 gravabuntur, ego me profiteor rela-
 tarum: neque me impediet cujusquam,
 Quirites, inimicum edictum, quo mi-
 nus, fretus vobis, vestrum jus benefi- 25
 ciumque defendam: neque præter in-
 tercessionem, quidquam audiam: de
 quâ (ut arbitror) isti ipsi qui minan-
 tur, etiam atque etiam, qui id liceat,
 con-

considerabunt. Mea quidem sententiā,
 Quirites, unus A. Gabinius, belli ma-
 ritimi rerumque gestarum auctor, co-
 mes Cn. Pompeio adscribitur: pro-
 5 pterea: quod alter uni id bellum sus-
 cipiendum vestris suffragiis detulit;
 alter delatum susceptumque confecit.
 Reliquum est, ut de Q. Catuli aucto-
 ritate & sententia dicendum esse vide-
 10 atur: qui cum ex vobis quæreretur, si
 in uno Cn. Pompeio omnia poneretis,
 si quid de eo factum esset, in quo spem
 essetis habituri; cepit magnum suae
 virtutis fructum, ac dignitatis, cum
 15 omnes prope unā voce in eo ipsi vos
 spem habituros esse dixistis. Etenim
 talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac
 tam difficilis, quam ille non, & con-
 silio regere, & integritate tueri, &
 20 virtute cognoscere possit. Sed in hoc
 ipso ab eo vehementissime dissentio;
 quod quò minus certa est hominum ac
 minus diuturna vita, hoc magis resp.
 dum per deos immortales licet, frui
 25 debet summi hominis vitā atque vir-
 tute. At enim nihil novi fiat contra
 exempla atque instituta majorum. Non
 dico hoc loco, majores nostros semper
 in pace consuetudini, in bello utilitati

paruisse : semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse ; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta : duasque urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas ; non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret : in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constituti nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summaque, Catuli voluntate, constituta, recordamini. Quid tam novum, quem adolescentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere ? confecit : huic præesse ? præfuit : Rem optimè ductu suo gerere ? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium atque exercitum dari ? Siciliam permitti, atque Africanam, bellamque in ea administrandum ? Fuit in his Provinciis singulari innocentia, gravitate,

5 vitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quam equitem Romanum triumphare?
 10 at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit; sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo Consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad
 15 bellum maximum formidolosissimumque pro Consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in Senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Con-
 20 sule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum suâ sententiâ pro Consule sed pro Consulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes consti-
 25 tuebatur, ut duorum Consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex Senatûs consulto legibus solutus, Consul antè fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid
 30 tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriâ constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in
 hoc

hoc uno homine vidimus. Atque hæc
 tot exempla, tanta, ac tam nova, pro-
 fecta sunt in eundem hominem à Q.
 Catulo, atque à cæterorum ejusdem
 dignitatis amplissimorum hominum au-
 thoritate. Quare videant, ne sit per-
 iniquum, & non ferendum, illorum
 auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate
 à vobis comprobatam semper esse, ve-
 strum ab illis de eodem homine judi- 10
 cium populique Rom. auctoritatem
 improbari; præsertim cum jam suo iu-
 re populus Rom. in hoc homine suam
 auctoritatem vel contra omnes, qui
 dissentiunt, possit defendere; prop- 15
 terea quòd istis reclamantibus vos
 unum illum ex omnibus delegistis,
 quem bello prædonum præponeretis.
 Hoc si vos temere fecistis, & reip. pa-
 rati consuluistis; rectè isti studia ve- 20
 stra suis consiliis regere conantur: sin
 autem vos plus tum in republica vidi-
 stis; vos, his repugnantibus, per vos-
 met ipsos dignitatem huic imperio, sa-
 lutem orbi terrarum attulistis: ut ali- 25
 quando isti principes, & sibi, & cæte-
 ris, pop. Rom. universæ auctoritati pa-
 rendum esse, fateantur. Atque in hoc
 bello Asiatico, & regio, non solum
 mi-

militaris illa virtus, quæ est in C. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile est, in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum, ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste ac de laude cogitet deinde, etiamsi qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est, dixi, Quirites, quanto in odio sumus apud exterarum nationes propter eorum, quos
 15 ad eas hoc anno cum imperio misimus injurias ac libidines. Quod enim famum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiose, requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortensio
 25 disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera; vident eorum calamitates, quærimonia audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis; an hostium
 simul-

simulatione, contra socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiamsi 5 quem habetis, qui collatis signis exercitus regiones superare posse videatur; tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazæque regia, 10 manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiûmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, C. Pompeium non solum propter rei militaris gloriâ, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim 20 populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque eos quidquam aliud assequi classum nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majore affici 25 turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in Provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui

PRO LEGE MANILIA. 301

qui ac unum deferenda esse omnia non arbitrantur. Quasi verò Cn. Pompei-um non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus!

5 Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unis inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatis hanc causam, Quirites,

10 confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritissimus, P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terrâ marique existi-terunt, ut, cum de bello deliberetis,

15 auctor vobis gravior esse nemo de-beat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentiâ prædi-tus: est Cn. Lentulus, in quo omnes

20 pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gra-vitatem esse cognoscitis: est C. Cas-sius, integritate, virtute, constantiâ singulari. Quare videte, num ho-

25 rum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo,

laudo, vehementissimèque comprobo; & deinde te hortor, ut auctore populi Romano maneas in sententia; necne cuiusquam vim aut minas percontescas. Primum in te satis esse animi constans, & tuaque arbitror, deinde, cum tantam multitudinem, cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus? quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoriam, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; testor, que omnes deos, & eos maxime, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rem publicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula faciles, ut hominem

minem præstare oportet, innocentiam
 tecti pellemus: honores autem, ne-
 que ab uno neque ex hoc loco, sed ea-
 dem nostra illa laboriosissimâ ratione
 5 vitæ, si vestra voluntas feret, conse-
 quemur. Quamobrem, quidquid in
 hac causâ mihi susceptum est, Quirites,
 id omne me reipublicæ causâ suscepisse
 confirmo: tantumque abest ut ali-
 10 quam bonam gratiam mihi quæsisse vi-
 dear, ut multas etiam simultates, par-
 tim obscuras, partim apertas, intelligam,
 mihi non necessarias, vobis non inutiles
 suscepisse. Sed ego, me hoc honore
 15 præditum, tantis vestris beneficiis af-
 fectum, statui, Quirites, vestram vo-
 luntatem, & reipublicæ dignitatem,
 & salutem provinciarum atque socio-
 rum, meis omnibus commodis & ratio-
 20 nibus præferre oportere.

ORATIO

O R A T I O XII.

Quæ est, pro

T. ANNIO MILONE:

Argumentum.

Titus Annius Milo, civis Romanus, sibi infestissimum, & infelicissimum Romanum civem P. Clodium habuit: multæq; inter hos duos altercationes in Republica sæpè fuerunt. Principue verò, cum Milo Consulatum illius anni peteret, cuius anni Præturam P. Clodius adsectabatur, adeo irâ & odio motus fuit ut Milonis competitores modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut Milone repulso, eum Consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit Cicero, non potuit abuti Præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo Milone, qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut Milo eo anno Consul non fieret, quod videns se ullo modo obtinere non posse, sed Milonem opinione

om-

omnium Consulem esse futurum, statu-
 it, si Ciceroni credimus, Milonem ip-
 sum occidere, & ita res gesta fuit.
 Clodius enim ex urbe recessit, antè-
 quam Milo, & ad quandam suam
 villam accessit in Albanum, unde ves-
 peri rediens versùs Romam, obviavit
 Miloni in via: ibat enim Lanubium,
 sive [ut quidam textus habent] Lavi-
 nium Milo ad prodendum ibi flaminem,
 nam erat illius loci dictator. Et ibat
 Milo penulatus in rheda cum uxore,
 ancillis, & pueris. Veniebat Clodius ex-
 peditus in equo, cum electa manu viro-
 rum. Itaque inter eos ante fundum Clo-
 dii, in via scilicet Appia, Congressio
 facta fuit, ut dicit Cicero, factò-
 que in Milonem impetu à Clodianis
 & in illo certamine fuit Clodius in-
 terfectus. Ob quam causam accusatus
 est Milo, & à fautoribus Clodii ex-
 petuntur ab eo pœnæ debitæ, quia con-
 tra leges hominem interfecerit. Milo
 non negabat occidisse: Sed iure se occi-
 disse dicebat. Decrevitque Pompeius
 ut de morte Clodii quereretur. Quare
 ab eo ex cunctis ordinibus electi sunt ju-
 dices qui in hac causa iudicarent. Pom-
 peiusque ipse armatis cohortibus forum
 com-

complevit, nè fortè in tanto iudicio ulli populares motus exurgerent. Cicero ergò Milonis amicissimus, inimicissimus Clodiis, pro Milone hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.

ET si vereor, iudices, nè turpe sit, pro fortissimo viro dicere, incipientem timere; minimèque 10
deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi, iudicii nova forma 15
terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum, minimè vident. Non enim coronâ confectus vester cinctus est, ut solebat: non 20
usitatâ frequentiâ superati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitiis, etiam contra vim collocata sunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid; ut in foro & in iudicio. 25
Quamquam præsidiiis salutaribus & necessariis septi sumus; tamen, ne non timere quidem sine aliquo timore possumus. Quæ si opposita Miloni putarem;
rem;

rem ; cederem tempori, iudices, nec
inter tantam vim armorum existima-
rem oratori locum esse. Sed me recre-
at & reficit Cn. Pompeii, sapientissimi
5 & iustissimi viri, consilium : qui pro-
fecto nec iustitiae suae putaret esse,
quem rem sententiis iudicum tradi-
disset, eundem telis militum dedere ;
nec sapientiae, temeritatem concitatae
10 multitudinis auctoritate publica arma-
re. Quamobrem illa arma, centurio-
nes, cohortes, non periculum nobis,
sed praesidium denotant ; neque so-
lum, ut quieto, sed etiam, ut magno
15 animo simus, hortantur : neque auxili-
um modo defensionis meae, verum etiam
silentium pollicentur. Reliqua vero
multitudo, quae quidem est civium,
totam nostram est : neque eorum quis-
20 quam, quos undique intuentes ex hoc
ipso loco cernitis, unde aliqua pars
fori aspicitur potest, & huius exitum ju-
dicii expectantes, non cum virtuti
Milonis favet, tum de se, de patria,
25 de fortunis hodierno die decertari pu-
tat. Ibi unum genus est adversum inest-
imamque nobis decerni, quos R. Clodii
furor rapinis, & incendiis, & omnibus
exitiis publicis pavet. quibus haec etiam

etiam concione iacitati sunt, ut vobis
 voce praeirent, quid judicaretis, quo-
 rum clamor, si quis fortè fuerit, admo-
 nere vos debebit, ut eum civem reti-
 neatis, qui semper genus illud homi-
 num, clamorésque maximos pro vestra
 salute neglexit. Quamobrem adeste
 animis, iudices, & timorem, si quem
 habetis, deponite. Nam, si unquam de
 bonis & fortibus viris, si unquam de
 bene-meritis civibus potestas vobis ju-
 dicandi fuit, si denique unquam locus
 amplissimorum ordinum dilectis viris
 datus est, ubi sua studia erga fortes &
 bonos cives, quae vultu & verbis saepe
 significassent, re & sententiis decla-
 rant: hoc profectò tempore eam po-
 testatem omnem vos habetis, ut statu-
 atis, utrùm nos, qui semper vestrae
 auctoritati dediti fuimus, semper mi-
 seri lugeamus, an diu vexati à perdi-
 tissimis civibus, aliquando per vos ac
 vestram fidem, virtutem, sapientiàm-
 que recreemur. Quid enim nobis duo-
 bus, iudices, laboriosius? quid magis
 sollicitum, magis exercitum, dici, aut
 fingi potest? qui spe amplissimorum
 praemiorum ad rempublicam adducti,
 metu crudelissimorum exitiorum ca-
 rere

fere non possumus. Et quidem cate-
 ras tempestates & procellas in illis
 duntaxat fluctibus concionum semper
 putavi Miloni esse subeundas, quod
 5 semper pro bonis contra improbos sen-
 serat: in iudicio verò, & in eo con-
 filio, in quo ex cunctis ordinibus am-
 plissimi viri iudicarent, unquam ex-
 istimavi spem ullam esse habituros
 10 Milonis inimicos, ad ejus non salutem
 modò exstinguendam, sed etiam glo-
 riam per tales viros infringendam.
 Quanquam in hac causa, iudices, T.
 Annii tribunatu, rebus omnibus pro
 15 salute reipublicæ gestis, ad hujus cri-
 minis defensionem non abutemur, nisi
 oculis videritis insidias Miloni à Clo-
 dio factas; nec deprecaturi sumus ut
 crimen hoc nobis multa propter præ-
 20 clara in rempublicam merita condo-
 netis: nec postulaturi, ut, si mors P.
 Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam
 virtuti Milonis potius, quàm populi
 Romani felicitati assignetis: sed, si illius
 25 insidiæ clariore hac luce fuerint; tum
 denique obsecrabo obtestaborque vos,
 iudices, si cætera amisimus, hoc saltem
 nobis ut relinquatur, ab inimicorum
 audacia relisq̃ue vitam ut impune liceat
 de-

defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propriæ nostræ questionis, videntur ea esse refutanda, quæ in Senatu ab inimicis sæpè jactata sunt, & in concione ab improbis, etiam paulo antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant, nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaratur, aut negari solere omnino esse factum; aut rectè ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis dementem P. Africanum fuisse, qui cum à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure casum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut,
me

PRO T. ANNIO MILONE. 311

me Consule, Senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriz prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed etiam deâ sapientissimâ sententiâ liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, si telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo qui interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui, si tempus est ullum, jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vivis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat: facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus scelere solum periculo liberavit. Insidiatori verò, & latroni, quæ

hæc

O 2

po-

potest afferri injusta nex? Quid comi-
 ratus nostri, quid gladii volunt? quos
 habere certè non liceret, si uti illis
 nullo pacto liceret. Est enim hæc, ju-
 dices, non scripta, sed nata lex, quam
 non didicimus, accepimus, legimus,
 verum ex natura ipsa arripimus, hausi-
 mus, expressimus; ad quam non docti,
 sed facti; non instituti, sed imbuti sumus;
 ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in
 vim, si in tela aut latronum, aut inimi- 10
 corum incidisset, omnis honesta ratio
 esset expediendæ salutis. *Silent enim le-
 ges inter arma*, nec se exspectari jubent
 cum ei, qui exspectare velit, antè inju- 15
 sta pœna luenda sit, quàm iustia repen-
 da. Etsi per sapienter, & quodam modo
 tacitè, dat ipsa lex potestatem defenden-
 di: quæ non modò hominem occidi, sed
 esse cum telo hominis occidendi causâ 20
 vetat: ut, cum causa non telum quære-
 retur, qui sui defendendi causâ, telo esset
 usus, non hominis occidendi causâ ha-
 buisse telum judicaretur. Quapropter
 hoc maneat in causâ, iudices. Non enim 25
 dubito, quin probaturus sim vobis de-
 fensionem meam, si id memineritis,
 quod oblivisci non potestis, insidiatorem
 jure interfici posse. Sequitur illud,
 quod

PRO T. ANNIO MILONE. 313

quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, eadem, quàm P. Clodius occisus est, Senatum judicasse contra rem publicam esse factam. Nam verò Senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in Senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo Senatu quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, Senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quàm propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò questionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum moerorem

ac luctum Senatui mors P. Clodii afferbat, ut nova questio confirmaretur. Cujus enim Senatui de illo incesto stupro iudicium decernendi potestas esset erepta, de eius interitu, quis potest credere Senatum iudicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, eadem hanc ipsam, contra rempublicam Senatus factam esse 10 decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria. 15 Nisi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille quo Caius, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si è republica, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse 20 decrevi, cum eadem in Appia factam esse constaret, non cum qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cum inesset in re vis, & insidia, crimen iudicio reservavi, rem notavi. 25 Quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam questionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut
vete-

veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaereretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre: 5 sic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione suâ & de re, & de causa judicavit. Tulit enim de eade, quæ in Appia via facta esset, in qua P. 10 Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quaereretur. Quid porro querendum est; factûmne sit? at constat. A quo? at patet: vidit etiam in confessione facti, juris tamen 15 defensionem suscipi posse: quod nisi vidisset, posse absolvi eum qui fateretur cum videret nos fateri, neque queri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, 20 quàm illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oportet. Nam, qui 25 non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs querendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit P. nè Clodio tribuendum

putet, an tempori. Domi suæ nobi-
 lissimus vir, Senatus propugnator, at-
 que illis quidem temporibus penè pa-
 tronus, avunculus hujus nostri judicis,
 fortissimi viri, M. Catonis, tribunus ple-
 bis M. Drusus, occisus est. Nihil de
 ejus morte populus consultus, nulla
 quæstio decreta à Senatu est. Quantum
 luctum in hac urbe fuisse à nostris pa-
 tribus accepimus, cùm P. Africano do- 10
 mi suæ quiescenti illa nocturna vis esset
 illata! quis tum non gemit? quis non
 arsit dolore? quem immortalem, si fieri
 posset, omnes esse cuperent, ejus nè ne-
 cessariam quidem expectatam esse 15
 mortem? num igitur ulla quæstio de
 Africani morte lata est? certè nulla.
 Quid ita? quia non alio facinore clari
 homines, alio obscuri necantur, inter-
 sit inter vitæ dignitatem, summorum, 20
 atque infimorum: mors quidem illa-
 ta per scelus iisdem pœnis teneatur &
 legibus, nisi fortè magis erat parricida,
 si quis Consularem patrem, quàm si quis
 humilem necaverit; aut eò mors atroc- 25
 ior erit P. Clodii, quòd is in monu-
 menti majorum suorum sit interfectus.
 Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde
 quasi Appius ille Cæcus viam munierit,
 non

PRO T. ANNIO MILONE. 317

non quâ populus uteretur, sed ubi impone sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cùm ornatissimum equitem Romanum M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragoedias excitat? quæ cruentata
 10 antea eade honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebrò usurpatur; posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in
 15 templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitendi fida de manibus. Caruit foro postea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico:
 20 januâ, se, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Nam quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa
 25 causa summa omnia fuerunt. Infidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis eo porrò reipublicæ tempore,

quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi fortè, quia perfecta res non est, non fuit punienda. Perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfectâ; sed puniendum certè nihilominus. Quoties ipse, iudices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest: luget Senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afficiantur colonie, agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, iudices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & aliam quædam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitia.

titia, si etiam ipse gauderet, timuit,
 nè videretur infirmior fides reconcili-
 ata gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed
 illud maximè: quamvis atrociter ipse
 tulisset, vos tamen fortiter iudicatu-
 ros. Itaque delegit è florentissimis or-
 dinibus ipsa lumina: neque verò,
 quod nonnulli dictitant, secrevit in
 iudiciis legendis amicos meos. Ne-
 10 que enim hoc cogitavit vir iustissimus,
 neque in bonis viris legendis id asse-
 qui potuisset, etiamsi cupisset. Non
 enim mea gratia familiaritatibus con-
 tinetur, quæ latè patere non possunt;
 15 propterea quod consuetudines victus
 non possunt esse cum multis: sed, si
 quid possumus, ex eo possumus, quod
 respublica nos conjunxit cum multis,
 ex quibus ille cum optimos viros lege-
 20 ret, idque maximè ad fidem suam per-
 tinere arbitraretur, non potuit legere
 non studiosos mei. Quod verò te, Cn.
 Domiti, huic quæstioni præesse maxi-
 mè voluit, nihil quæsit aliud, nisi ju-
 25 stitiam, gravitatem, humanitatem, fi-
 dem. Tulit, ut consularem necesse
 esset: credo, quod principum munus
 esse ducebat, resistere & levitati mul-
 titudinis, & perditorum temeritati. Ex
 Consu-

Consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad causam criminis 5 que veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos velle-mus, à Senatu judicatum est; & lator ipse legis, cum esset controversia nul- 10 la facti, juris tamen disceptationem esse voluit; & electi judices, & isti præpositus questioni, qui hæc justè sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere de- 15 beatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quò facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius, cum statuisset omni 20 scelere in prætura vexare rempubl. videretq; ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed L. Paulum col- 25 legam effugere vellet, singulari virtute civem & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: subito reliquit annum suum, seq; in annum proximum tran-

transtulit, non religione aliquâ, sed
 ut haberet, quod ipse dicebat ad præ-
 turam gerendam, hoc est, ad everten-
 dam rempublicam plenum annum, at-
 5 que integrum. Occurebat, mancarn,
 ac debilem præturam suam futuram,
 Consule Milone: eum porro summo
 consensu populi Romani Consulem fie-
 ri videbat. Contulit se ad ejus compe-
 10 titores, sed ita, totam ut petitionem ipse
 solus etiam, invitis illis, gubernaret.
 Tota ut comitia suis, ut dictitabat, hu-
 meris sustineret, convocabat tribus:
 se interponebat: coloniam novam, de-
 15 lectum perditissimorum scribebat civi-
 um. Quantò ille plura miscebat, tan-
 tò hic magis indies convalescebat. Ubi
 vidit homo ad omne facinus paratissi-
 mus fortissimum virum, inimicissimum
 20 suum, certissimum Consulem, idque in-
 tellexit, non solum sermonibus, sed
 etiam suffragiis populi Romani sæpe
 esse declaratum: palàm agere cœpit,
 & apertè dicere, occidendum Milonem.
 25 Servos agrestes, & barbaros, quibus fil-
 vas publicas depopulatus erat, Etru-
 riamq; vexârat, ex Apennino deduxerat,
 quos videbatis. Res erat minimè obscu-
 ra. Etenim palàm dictitabat, Consulatum
 Miloni

Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc saepe in Senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio fortissimo viro, querenti ex eo, quâ spe fureret Milonem vivo: respondit, tri-
 dup illum, ad summum quadriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit, Interim cum sciret Clodius, (neque enim erat difficile scire) iter solemne, 10
 legitimum, necessarium, ante diem XIII Kal. Feb. Miloni, esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum 15
 fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret, atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: 20
 quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in Senatu fuisset eod-
 die, quo ad Senatus dimissus est, domum venit: calceos & vestimenta 25
 mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: de-
 inde profectus est id temporis, cum jam Clodius (siquidem eo die Romam
 ven-

venturus erat) redire potuisset. Obvi-
am fit ei Clodius, expeditus in equo,
nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nul-
lis Græcis comitibus, ut solebat sine
uxore, quod nunquam ferè: cùm hic
insidiator, qui iter illud ad cædem fa-
ciendam apparasset, cum uxore vehe-
retur in rheda petulatus, vulgi magno
impedimento, ac muliebri & delicato
10 ancillarum puerorumque comitatu. Fit
obviâ Clodio ante fundum ejus horâ
ferè undecimâ, aut non multò secus.
Statim complures cum telis in hunc fa-
ciunt de loco superiore impetum: ad-
15 versi rhedarium occidunt. Cùm autem
hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset,
seque acri animo defenderet: il-
li, qui erant cum Clodio, gladiis edu-
ctis, partim recurrere ad rhedam, ut
20 à tergo Milonem adorirentur; partim,
quòd hunc jam interfectum putarent,
cadere incipiunt ejus servos, qui possi-
erant: ex quibus qui animo fidei in
dominum erant & præsentes fuerunt;
25 partim occisi sunt, partim, cùm ad
rhedam pugnari viderent, & domino
succurrere prohiberentur, Milonem-
que occisum etiam ex ipso Clodio au-
dirent, & ità esse putarent; fecerunt
id.

id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est.) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. 5
Hæc, sicut exposuit, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quid omnes 10 boni: nihil sanè id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidem servare potuerit, quin unâ rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & 15 ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, 20 quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita purâisset, certè optabilius 25 Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petutum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc
nemo

nemo vestrum ita sentit illud jam in
 iudicium venit, non, occisusne sit,
 quod fatemur; sed, jure, an injuria:
 quod multis antea in causis jam qua-
 5 situm est. Insidias factas esse constat:
 id est, quod Senatus contra rempubli-
 cam factum esse judicavit: ab utro fa-
 cta sint, incertum est: de hoc igitur
 latum est, ut quareretur. Ita & Sena-
 10 tus rem, non hominem notavit, & Pom-
 peius de jure, non de facto quaestionem
 tulit. Num quid igitur aliud in iudicium
 venit, nisi uter utri insidias fecerit?
 profecto nihil. Si hic illi; ut ne sit im-
 15 pune: ille huic; tum nos scelere sol-
 vamus. Quonam igitur pacto probari
 potest, insidias Miloni fecisse Clodium?
 satis est quidem, in illa tam audaci, tam
 nefaria bellua docere, magnam ei cau-
 20 sam, magnam spem in Milonis morte
 propositam, magnas utilitates fuisse.
 Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuit*,
 in his personis valeat, etsi boni nullo
 emolumento impelluntur in fraudem,
 25 improbi saepe parvo. Atqui, Milone in-
 terfecto, Clodius hoc assequebatur, non
 modo ut praetor esset, non eo Consule,
 quo sceleris nihil facere posset: sed
 etiam ut, his Consulibus, praetor esset,
 qui-

quibus si non adjuvantibus, at con-
ventibus certè sperasset se posse rem-
publicam eludere in illis suis cogitatis
furoribus. Cujus illi conatus, ut illi
ratiocinabantur, nec, si cuperent, re-
primere possent, cum tantum benefi-
cium ei se debere arbitrarentur: &, si
vellent fortasse, vix possent frangere
hominis sceleratissimi corroboratam
jam vetustate audaciam. An verò, ju-
dices, vos soli ignoratis? vos hospi-
tes in hac urbe versamini? vestrae pe-
regrinantur aures? neque in hoc per-
vagato civitatis sermone versantur,
quas ille leges (si leges nominandæ
sunt, ac non faces urbis, & pestes rei-
publicæ) fuerit impositurus nobis om-
nibus, atque iniustus? Exhibe qua-
so, Sexte Clodi, exhibe librum illud
legum vestrarum, quod te aiunt eri-
pisse è domo, & ex mediis armis,
turbæque nocturnæ, tanquam Palladi-
um fustulisse, ut præclarum inde mu-
nus, atque instrumentum tribunatus
ad aliquem, si nactus esses qui tuo ar-
bitrio tribunatum gereret, deferre
posses. Et aspexit me quidem illis ocu-
lis, quibus tum solebat, cum omnia
omnibus minabatur; moxet me quip-
pe.

pe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ
 5 postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo: tu in publicum ejecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis
 10 canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessario fecisti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam laudare non possum, irasci certè non debeo, P. Clodii præ-
 15 turam non sine maximo rerum novarum motu proponi solitam esse videbais: nisi esset is Consul, qui eam auderet possètque confringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus
 20 populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At * non P. Clodio mortuo, usitatis jam rebus obnitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam.
 25 Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti estis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem

tationem virtutis, suffragationem Consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est. Non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam E. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriarum, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus; ille erat ut odisset primum defensorem salutis meae, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremò etiam accusatorem suum, reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium ipsius, & in homine injusto, quàm etiam justum esse? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudòque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant. Nilhil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, iudices?

cum

PRO T. ANNIO MILONE. 379

tum incoerentibus vobis urbe cessi: non
 servos, non arma, non vim intentavit?
 Quæ fuisset igitur causa restituendi
 mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Di-
 5 em mihi, credo, dixerat; multam ir-
 rogârat? actionem perduellionis in-
 tenderat: & mihi, iudices, in causa aut
 vestra mala, aut mea nec præclarissi-
 ma, etiam iudicium timendum fuit?
 10 fervorum, & egentium civium, & fa-
 cinorosorum armis, meos cives, meis
 consiliis periculisque servatos, pro me
 objici nolui: Vidi enim, vidi hunc
 ipsum Q. Hortensium, lumen & orna-
 15 mentum reipublicæ, pane interfici
 fervorum manu, cum mihi adesset:
 quâ in turba C. Vibienus Senator, vir
 optimus, cum hoc cum esset unâ, ita
 est multatus, ut vitam amiserit. Itaque,
 20 quando illius postea scia illa, quam à
 Catilina acceperat, conquievit? hæc
 intentata nobis est: huic ego vos obji-
 ci pro me non sum passus: hæc infidia-
 ta Pompeio est: hæc istam Appiam vi-
 25 am monumentum sui nominis nece Pa-
 pirii cruentavit: hæc eadem longo in-
 tervallo conversa rursus est in me: nu-
 per quidem, ut scitis, me ad regiam pa-
 ne confecit. Quid simile Milonis? cuius
 vis

vis omnis hæc semper fuit, nè P. Clodius, cum in iudicem detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quàm præclare fuerunt? potuistine, cum domum, ac deos penates suos, illo oppugnan- te, defenderet, jure se ulcisci? potuistine, cive egregio & viro fortissimo P. Sextio collegâ suo vulnerato? potuistine ro Fabricio viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso crudelessimâ in foro eade factâ? potuistine L. Cæciliî justissimi fortissimique prætoris oppugnatâ domo? potuistine illo die, cum 15 est lata lex de me; cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? 20 Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus Consul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator Senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, 25 restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hostis:

stis : cujus sententiam Senatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam secutus est : qui populum Romanum cohortatus est : qui cum de me decretum Caput fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent : omnia tum denique in illum odia civium ardebant
 10 desiderio mei : quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit.
 15 Quid ? Privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit ? Nuper verò, cum M.
 20 Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset atque illam
 25 belluam judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret : qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit ? cum se ille fugiens in scararum tenebris abdidiisset : magnum Miloni fuit con-

conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curâisset, deinde subitò, vultu Milonis perterritos, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute suâ liceret? Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, iudices, cum honoris amplissimi contentio & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim quàm timida sit ambitio, quantâque & quàm sollicita cupiditas Consularis) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos sensusque civium; qui non modò improbitati irascuntur candidato-
rum,

rum, sed etiam in rectè factis saepe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid quod caput audaciæ est, iudices: quis ignorat, *maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem?* in utro igitur hac fuit? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut præclari, aut certè necessarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnæque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli appello optimum, & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit iudices: vos ex M. Favonio audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cùm ille non dubitaret apperire quid cogitaret; vos potestis dubitare quid fecerit? Quemadmodum
P igitur

igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nòsse, negotii nihil erat: vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est 5 die. Itaque antevertit, at quo die? quo, ut antè dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogi- 10 tatum facinus appropèraret, nunquam reliquisset. Ergò illi nè causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non causa solùm, sed etiam necessitas fuit. 15 Qui, si ut ille scivit Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo nè suspicari quidem potuit. Primum quæro, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim 20 neminem alium, nisi T. Patinam familiarissimum suum rogasset? scire potuit illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem necesse esse: sed erant permulti alii, ex quibus id facil- 25 limè scire posset, omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsit? quæsierit sanè. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Ar-
rius

rius meus amicus dixit, corruerit.
 Lege testimonia testium vestrorum
 dixit, C. Cassinius, cognomen
 Scola, Interamnis, familiaris me-
 5 us & idem comes P. Clodii, cu-
 jus jam pridem testimonio Clodius eâ-
 dem horâ Interamnâ fuerat & Romæ,
 P. Clodium illo die in Albano mani-
 furum fuisse: sed subito ei esse nunti-
 10 atum, Cyrum architectum esse mortu-
 um. Itaque Romam repente constitu-
 isse proficisci. Dixit hoc comes item
 P. Clodii, C. Clodius. Videte, judi-
 ces, quantæ res his testimoniis sint
 15 confectæ. Primum certè liberatur Mi-
 lo: non eo consilio profectus est, ut
 insidiaretur in via Clodio: quippe qui
 ei obuius futurus omnino non erat. De-
 inde (non enim video, cur non meum
 20 agam negotium) scitis, iudices, fuisse,
 qui in hac rogatione suadendâ dice-
 rent, Milonis manu eadem esse factam,
 consilio verò majoris alicujus. Videli-
 cet me latronem ac scarium abjecti
 25 homines & perditii describebant. Ja-
 cent suis testibus ii, qui Clodium ne-
 gant eo die Romam, nisi de Cyro au-
 ditum esset, reditum fuisse. Respi-
 ravi: liberatus sum: non vereor, nè,

quod nè suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera. Nam occurrit illud : nè Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad eadem e villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius 10 Roma proficiscens reliquerat morientem ? Unà sui, testamentum simul obsignavi cum Clodio ? testamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me scripserat. Quem pridie 15 horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ ei nuntiabatur ? Age, sit ità factum : quæ causa, cur Romam properaret ? cur in noctem se conjiceret ? quid 20 afferebat festinationem ? quod hæres erat ? primùm erat nihil, cur properato opus esset : deinde si quid esset, quid tandem erat, quod eâ nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie 25 nè Romam venisset ? Atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quàm expetendus fuit ; sic Miloni, cum insidiator esset, si laum ad urbem noctu

noctu accessurum sciebat, subsistendum;
 atque expectandum fuit noctu, invidioso
 & pleno latronum in loco occidisset:
 nemo ei neganti non credidisset; quem
 5 esse omnes salvum etiam confitentem
 volunt. Sustinuisset hoc crimen primum
 ipse ille latronum occultator & recepta-
 tor locus, dum neque muta solitudo in-
 dicasset, neque cæca vox ostendisset
 10 Milonem: deinde ubi multi ab illo vio-
 lati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam
 hæc timentes in suspicionem caderent:
 rota denique rea citaretur Etruria. Atq;
 illo die certè Aricia rediens divertit
 15 Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret
 illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari ta-
 men debuit, eum, etiamsi Romam illo
 die reverti vellet, ad villam suam, quæ
 viam tangeret, diversurum. Cur neque
 20 antè occurrit, nè in villa resideret; nec
 eo in loco subsedit quo ille noctu ven-
 turus esset; Video adhuc constare
 omnia, iudices: Miloni etiam utile fu-
 isse, Clodium vivere; illi ad ea, quæ
 25 concupierat, optatissimum interitum
 Milonis fuisse: odium illius in hunc a-
 cerbissimum; in illum hujus nullum;
 consuetudinem illius perpetuam in vi-
 inferenda; hujus tantum in repellendâ:

mortem ab illo denuntiatam palam
Miloni, & prædicatam; nihil un-
quam auditum ex Milone: profectio-
nis hujus diem illi notum; reditum il-
lius huic ignotum fuisse: hujus iter
necessarium; illius etiam potius alie-
num: hunc præ se tulisse illo die Ro-
mā exiturum; illum eo die se dissimu-
lāsse rediturum hunc nullius rei mu-
tāsse consilium; illam causam mutan-
di consilii finxisse: huic, si insidiaretur,
nocte prope urbem exspectandum; il-
li, etiam si hunc non timeret, tamen
accessum ad urbem nocturnum fuisse
metuendum. Videamus nunc id, quod
caput est: locus ad insidias ille ipse,
ubi congressi sunt, utri tandem fuerit
aptior. Id verò, iudices, etiam dubi-
tandum, & diutius cogitandum est?
ante fundum Clodii: quo in fundo
propter insanias illas substructiones,
facile mille hominum versabatur va-
lentium. Atqui excelsio loco superio-
rem se fore putabat Milo, & ob eam
causam eum locum ad pugnam potius
simum delegerat. At in eo loco potius
exspectandum ab eo, qui ipse loci
spe facere impetum cogitārat. Res
loquitur, iudices, ipsa; quæ semper
valet

valet plurimū. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cū alter vehementer in rheda penulatus, unā sederet uxor. Quid horum non impeditiſſimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid min⁹ promptum ad pugnam? cū penulā irretitus, rhedā impeditus, uxore penē constrictus esset. Videte nunc illum primum egredientem e villa subitō, Cur vesp̄is? quid necesse est tardē? qui convenit, præsertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsienſi esse procul inde. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedi-
 15 mentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites
 20 Græculi, quocunque ibat, etiam cū in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum
 25

greges. Ille, qui semper secum scorta,
semper exoletos, semper lupas du-
cebat, tum neminem, nisi ut virum à
viro lectum esse diceres. Cur igitur
victus est? quia non semper viator à la-
trone, nonnunquam etiam latro à via-
tore occiditur; quia quanquam pa-
ratus in imparatos, Clodius tamen mu-
lier inciderat in viros. Nec verò fo-
erat nunquam non paratus Milo contra
illum, ut non satis ferè esset paratus.
Semper ille, & quantum interesset P.
Clodii se perire, & quanto illi odio es-
set & quantum ille auderet, cogitabat.
Quamobrem vitam suam, quam maxi-
mis pramiis propositam, & pæne ad-
dictam sciebat, nunquam in periculum
sine præsidio & sine custodia prove-
hebat. Adde casus, adde incertos exi-
tus pugnarum, Martemque commu-
nem: qui saepe spoliante jam & ex-
sultante evertit & perculit ab abje-
cto. Adde inscitiam pransi, poti, os-
citantis ducis: qui cùm à tergo hostem
interclusum reliquisset, nihil de ejus
extremis comitibus cogitavit: in quos
incensos irâ vitamque domini despe-
rantes, cùm incidisset, hæsit in his præ-
nis, quas ab eo servi fideles pro domini
vita

vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non possent, nè tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit, jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quaestio
 10 est, juris in judicio. Quod igitur in causa quaerendum est, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fate-
 mur. Manu verò cur miserit, si id potius quæris, quam cur parùm amplius
 15 fecerit pramiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata
 20 est, non libertate solum, sed etiam omnibus pramiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ser-
 25 vis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem, non sanguine & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi ma-

numississet, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs molestè ferat, quàm, etiamsi quid ipsi 5 accidat, esse tamen illis meritum præmii perfolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos 10 postulavit? Appius. Quis produxit? Appius, unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severius? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè 15 * deos accessit Clodius, propius quàm tum, cùm ad ipsos penetrârat, cuius de morte tanquam de ceremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quari nolu- 20 erant, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, & domini morte ipsâ tristius. In reum de servis accusatoris cùm quæritur, verum inveniri potest? Age 25 verò, quæ erat aut qualis quæstio? heus * ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit: certa crux, nullas fecit: sperata libertas. Quid

Quid hac quaestione certius? subito arrepti in quaestionem, tamen separantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, nequis cum iis colloqui possit.

5 Hi centum dies penès accusatorem cùm fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius? quid incorruptius? Quod si nondum satis cernitis, cùm

10 res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conscientiam exanimatum Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus? qui ingressus in forum, ardente curiam? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò se populo

20 solum, sed etiam Senatui tradidit: neque Senatui modò, sed etiam publicis præfidiis & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui Senatus totam rempublicam, omnem

25 Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui se nunquam profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret, præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti,

non-

nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; & poenam semper ante oculos versari putent, qui peccaverint. Neque verò sine ratione certâ, causa Milonis semper à Senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, praesentiam animi. defensionis constantiam. An verò oblitus estis, iudices, recenti illo nuncio necis Clodianae, non modò inimicorum Milonis sermones, & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam esse rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret, inimicum; arbitrabantur eum tantæ mortem P. Clodii putasse; ut æquo animo patriam careret, cum sanguine inimici expleret odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset; non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicae attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fructuanda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta

tenta loquebantur; Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives optimè de republica meritos; in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur! Ergò illa falsa fuerunt, quæ certè vera existitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè verèque defendere. Quid? quæ postea sunt in eum congesta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent; ut sustinuit, dii immortales! sustinuit? imò verò ut contempsit, ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset! scutorum, gladiatorum, franorum, spatorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ottriculanam devecta, Tiberi domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia maleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm; sed penè credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita. Laudabam equidem incredibilem

bilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quinetiam audiendus sit Popæ Licinius nescio quis de Circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse, deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, nè indicaret. Pompeio in hortis nuntiavit. Accessor in primis de amicorum sententia. Rem deferret ad Senatum, non poteram in illius, mei patriæque custodis, tantâ suspicionem non metu exanimari: sed mirabar tamen credi Popæ: ebriosorum confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnia, nè aliquid vos timeritis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non Poteram Cn. Pompeium præ-

præstantissimâ virtute civem timidum
 suspicari: diligentiam, totâ republicâ
 susceptâ, nimiam nullam putabam.
 Frequentissimo Senatu nuper in Capi-
 5tolio Senator invehctus est, qui Milo-
 nem cum telo esse diceret. Nudavit se
 in sanctissimo templo, quodiam vita ta-
 lis & civis, & viri fidem non faciebat,
 nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur.
 10. Omnia falsa, atque infidiosè ficta com-
 perta sunt. Quod si tamen metuitur
 etiam nunc Milo, non hoc jam Clodi-
 anum crimen timemus, sed tuas, Cn.
 Pompei (te enim jam appello câ voce,
 15. ut me audire possis) tuas, inquam, sus-
 piciones perhorrescimus. Si Milonem
 times, si hunc de tua vita nefariè aut
 nunc cogitare, aut molitum aliquando
 aliquid putas; si Italiæ delectus, ut
 20. nonnulli conquisitores tui dictitant, si
 hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si
 excubiæ, si vigiliæ, si delecta juvenus,
 quæ tuum corpus domumque custodit,
 contra Milonis impetum armata est,
 25. atque illa omnia in hunc unum institu-
 ta, parata, intenta sunt: magna in hoc
 certe vis, & incredibilis animus, &
 non unius viri vires atque opes indican-
 tur, si quidem in hunc unum & præ-
 stan

stantissimus dux electus, & tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes agras, & labantes, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas? Quod si 5
Miloni locus datus esset, probasset profectò tibi, ipse neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quàm te tibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa ter- 10
rissima peste sapissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, ad- 15
jutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret; si tibi ità penitus insedis- 20
set ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: nè iste haud dubitans cessisset patria; is, qui ità natus est, & ità consuevit, te, Magne, 25
tamen attestaretur; quod nunc etiam facit. Vide, quàm sit varia vitæ commutabilisque ratio, quàm vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in
ami-

amicis, quàm ad tempus aptæ simula-
 tiones, quantæ in periculis fugæ proxi-
 morum, quantæ timiditates. Erit, erit
 illud profectò tempus, & illucescet
 5 aliquando ille dies, cum tu salutaribus,
 ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu
 aliquo communium temporum immu-
 tatus, (qui quàm crebrò accidat, ex-
 perti debemus scire) & amicissimi be-
 10 nevolentiam, & gravissimi hominis fi-
 dem, & unius post homines natos fortis-
 simi viri magnitudinem animi deside-
 res. Quanquam quis hoc credat, Cn.
 Pompeium juris publici, moris maio-
 15 rum, rei denique publicæ peritissimum,
 cùm Senatus ei commiserit, ut videret,
 nè quid respublica detrimenti caperet,
 (quo uno versiculo satis armati semper
 Consules fuerunt, etiam nullis armis
 20 datis) hunc exercitu, hunc delectu
 dato, iudicium expectaturum fuisse in
 ejus consiliis vindicandis, qui vel judi-
 cia ipsa tolleret? satis iudicatum est à
 Pompeio, falsò ista conferri in Milo-
 25 nem, qui legem tulit, quâ, ut ego sen-
 tio, Milonem absolvi oporteret, ut
 omnes confitentur, liceret. Quod ve-
 ro in illo loco atque in illis publicorum
 praesidiorum copiis circumfusus sedet,
 satis

satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere, ut vos eum, condemnatis, in quem animadvertere ipse, & more majorum, & suo jure posset?) 5 sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis quod sentiatis, liberè judicare. Nec verò me, iudices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, 10 tamque vestri sensùs ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De qua si jam nollem ità diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palàm clamare atque menti- 15 tiri gloriòse liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annonà levandà, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non 20 Tiberium Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui glorià: sed eum (auderet enim dicere, cùm patri- 25 am periculo suo liberâisset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ foeminae comprehenderunt: eum, cujus supplicio Senatus

PRO T. ANNIO MILONE. 338

natus solennes religiones expiandas
 saepe censuit: eum, quem cum sorore
 germana nefarium stuprum fecisse L.
 Lucullus juratus, se, quaestionibus ha-
 5 bitis, dixit comperisse: eum, qui ci-
 vem, quem Senatus, quem populus,
 quem omnes gentes, urbis ac vitae ci-
 vium conservatorem judicabant, ser-
 vorum armis exterminavit: eum, qui
 10 regna dedit, demit; orbem terrarum,
 quibuscum voluit, partitus est: eum,
 qui, pluribus caedibus in foro factis,
 singulari virtute & gloria civem, do-
 mum vi & armis compulit: eum, cui
 15 nihil unquam nefas fuit nec in facinore,
 nec in libidine: eum, qui aedem Nym-
 pharum incendit, ut memoriam publi-
 cae recensionis tabulis publicis impres-
 sam exstingeret: eum denique, cui
 20 jam nulla lex erat, nullum civile jus,
 nulli possessionum termini, qui non
 calumniâ litium, non injustis vindiciis
 ac sacramentis alienos fundos, sed ca-
 stris, exercitu, signis inferendis, pete-
 25 bat: qui non solum Etruscos (eos
 enim penitus contempserat) sed hunc
 Cn. Pompeium, virum fortissimum,
 atque optimum civem, judicem no-
 strum, pellere possessionibus, armis
 castris-

castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortosque peragrabat: qui janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo & forti viro, T. Pacanio, non impetrasset, ut insulam in lacu pretio venderet, repente linteribus in eam insulam materiam, calcem, camenta atque * arenam convexit; Do- 10
minoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio (cui viro, dii immortales! (quid enim de muliereula Sanctia? quid de adolescente Apronio 15
dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorem possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum 20
ejus illaturum; quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidelissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi deiecit; qui parietem 25
sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modò vestibulo privaret, sed omni aditu & * limine. Quanquam
hæc

hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi * æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat, sed nescio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientiâ. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas. Vota enim feceratis, ut in eos se potius * mitteret quàm in vestras possessiones, vestra recta, vestras pecunias: * pecunias dico? à liberis mediis fidiis, ac conjugibus vestris, nunquam ille effrænatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur: servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius. Adeste, quæso, atque audite, 25 cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextrâ à cervicibus vestris repuli: per me unum * effectum est, ut
jus

jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent : * Enimvero timendum , quonam modo id * factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probeat ? qui non laudet ? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & 10 sentiat ? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare : multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam 15 diuturnam attulit lætitiâ, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, iudices : spero, multa vos, liberósque vestros, in republica bona esse visuros. In his singulis ità semper existimabitis, vivo 20 P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro Consule, concussâ hominum 25 licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & iudiciis constitutis, salutare civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere

gere potuisse arbitretur? Quid? ea,
 quæ tenetis, privata, atque vestra, do-
 minante homine furioso, quod jus
 perpetuæ possessionis habere potuis-
 5 sent? Non timeo, iudices, ne odio
 inimicitiarum mearum inflammatus,
 libentiùs hæc in illum evomere vide-
 ar, quàm verius. Etenim etsi præcipu-
 um esse debebat, tamen ita communis
 10 erat omnium ille hostis, ut in commu-
 ni odio penè æqualiter versaretur odi-
 um meum. Non potest dici satis, nè
 cogitari quidem, quantum in illo sce-
 leris, quantum exitii fuerit. Quin sic
 15 attendite, iudices nempe, hæc est qua-
 stio de interitu P. Clodii, fingite ani-
 mis. Liberæ enim sunt cogitationes no-
 stræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut
 ea cernimus, quæ videmus. Fingite
 20 igitur cogitatione imaginem hujus
 conditionis meæ si possim efficere, ut
 Milonem absolvatis: sed ita, si P. Clo-
 dius revixerit. Quid vultu extimulistis?
 quonam modo ille vos vivus affecerat,
 25 qui mortuus inani cogitatione percus-
 sit? quid? si ipse Cn. Pompeius, qui
 eâ virtute ac sapientiâ est, ut ea potu-
 erit semper, quæ nemo præter illum;
 si is, inquam, potuisset, ut quæstio-
 nem

nem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare : utrum putatis facturum fuisse ? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. E- 5
jus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis : & de ejus nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus er- 10
gò interfecto non esset etiam confitendo ab iis impetraturus, nè poenam timeret, quos liberavisset ? Græci homines deorum honores tribunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ 15
ego vidi Athenis ? quæ aliis in urbibus Græciæ ? quas res divinas talibus institutas viris ? quos cantus ? quæ carmina ? propè ad immortalitatem, & religionem, & memoriam consecrantur. 20
Vos tanti conservatorem populi ; tanti sceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini ? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & mag- 25
no animo, & libenter, se fecisse, liberatis omnium causâ : quod certè ei non confitendum modò fuisset, verum etiam prædicandum. Etenim, si id non
negat

negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis, sui se
 5 capitis, quàm vestri ordinis defensor
 rem fuisse: cùm præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos: sin factum nobis non probaretur? (quanquam
 10 qui poterat salus sua cuique non probare?) sed tamen si minùs fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingrati-
 15 us, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis; ut, quoniam nostra futura es-
 20 set gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus, nam quæ mihi contribuenda laus esset ipsi, cùm tantum in Consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod co-
 25 nabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ,
 Q mor-

morte, poenâ, qui nihilo segniùs, rem-
publicam defendit, is vir verè putan-
dus est. Populi grati est, præmiis af-
ficere bene-meritos de republica ci-
ves: viri fortis, ne suppliciis quidem
moveri, ut fortiter fecisse poeniteat.
Quamobrem uteretur eadem confes-
sione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nas-
sica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ
nosmetipsi: & si grata respublica es- 10
set, lætaretur: si ingrata, tamen in
gravi fortuna, conscientia suâ nitere-
tur. Sed hujus beneficii gratiam, ju-
dices, fortuna populi Romani, & ve-
stra felicitas, & dii immortales sibi de- 15
beri putant. Nec verò quisquam ali-
ter arbitrari potest, nisi qui nullam
vim cœlestem existimat, numenve di-
vinum: quem neque imperii vestri
magnitudo, neque sol ille, nec cœli 20
& signorum motus, nec vicissitudines
rerum atque ordines movent, neque
id, quod maximum est, majorum sa-
pientia; qui sacra, qui cæremonias,
qui auspicia & ipsi sanctissimè colue- 25
runt, & nobis suis posteris prodide-
runt. Est, est profectò illa vis: neque
in his corporibus atque in hac imbecil-
litate nostra inest quiddam, quod vi-
geat,

PRO T. ANNIO MILONE. 339

geat, & sentiat, & non inest in hoc
 tanto naturæ tam preclara motu nisi
 fortè idcirco esse non putant, quia
 non apparet, nec cernitur; perinde
 5 quasi nostram ipsam mentem, quâ sa-
 pimus, quâ providemus, quâ hæc ipsa
 agimus, ac dicimus, videre aut planè
 qualis, aut ubi sit, sentire possumus.
 Ea vis, ea est igitur, quæ sape incre-
 10 dibles huic urbi felicitates atque
 opes attulit? quæ illam perniciem ex-
 tinxit ac sustulit: cui primum men-
 tem iniecit, ut vi irritare ferroque
 laceßere fortissimum virum auderet,
 15 vincereturque ab eo, quem si vicis-
 set, habiturus esset impunitatem &
 licentiam sempiternam. Non est hu-
 mano consilio, nè mediocri quidem,
 judices, deorum immortalium curâ,
 20 res illa perfecta: religiones meher-
 cule ipsæ, aræque, cum illam bel-
 luam cadere viderunt, commovisse
 se videntur, & jus in illo suum re-
 tinuisse. Vos enim Albani tumuli,
 25 atque luci, vos, inquam, imploro,
 atque obtestor, vósque Albanorum
 obrutæ aræ, sacrorum populi Ro-
 mani sociæ, & æquales, quas ille
 præceps amentia, cæsis, prostratis-

que sanctissimis lucis, substructionum
infanis molibus oppresserat: vestra
tum aræ, vestrae religiones viguerunt,
vestra vis valuit, quam ille omni scele-
re polluerat: túque ex tuo edito mon-
te, Latialis, sancte Jupiter, cujus ille
lucus, nemora, finésquæ sæpe omni ne-
fario stupro & scelere maculârat, ali-
quando ad eum puniendum oculos ape-
ruiſti: vobis illi, vobis vestro in con-
spectu feræ, sed justæ tamen, & debi-
tæ pœnæ solutæ sunt. Nisi fortè hoc
etiam casu factum esse dicimus, ut ante
ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est
in fundo T. Sexti Galli, in primis ho-
nesti & ornatî adolescentis, ante ipsam,
inquam, Bonam deam, cùm prælium
commisisset, primùm illud vulnus acce-
perit, quo teterrimam mortem obiret:
ut non absolutus iudicio illo nefario
videretur, sed ad hanc insignem pœ-
nam reservatus. Nec verò non eadem
ira decorum hanc ejus satellitibus inje-
cit amentiam, ut sine imaginibus, sine
cantu, sine ludis, sine exequiis, sine
lamentis, sine laudationibus, sine fu-
nere, oblitus cruore & luto, spoliatus
illius supremi diei celebritate, quam
concedere etiam inimici solent, am-
bu-

bureretur, etiam abjectus. Non fu-
 iſſe credo ſas clariffimorum virorum
 formas illi teterrimo patricidæ aliquid
 decoris afferre; neque ullo in loco
 5 potiùs mortem ejus lacerari; quàm
 in quo vita eſſet damnata. Dura mi-
 hi medius fidius jam fortuna populi
 Romani & crudelis videbatur, quæ
 tot annos illum in hanc rempublicam
 10 inſultare videret & patiretur: pol-
 luerat ſtupro ſanctiſſimas religiones:
 Senatus graviffima decreta perfrege-
 rat: pecuniâ ſe palàm à iudicibus
 redemerat: vexârat in tribunatu Se-
 15 natum: omnium ordinum conſen-
 ſu pro ſalute reipublicæ geſta reſcide-
 rat: me patriâ expulerat; bona diri-
 puerat, domum incenderat: liberos,
 conjugem meam vexaverat: Cneo
 20 Pompeio nefarium bellum indix-
 erat: magiſtratum privatorumque
 cædes effecerat: domum mei fra-
 tris incenderat, vaſtârat Etruriam:
 multos ſedibus ac fortunis ejecerat:
 25 inſtabat, urgebat: capere ejus amen-
 tiam civitas, Italia, provinciæ,
 regna non poterant. Incidebantur
 jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis
 addicerent: nihil erat cujuſquam,
 Q 3 quod

quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, illum prater Milonem ipsum, qui poterat obflare: Cn. Pompeium novo 5 reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Caesaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic dii 10 immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perditio, ac furioso, ut huic faceret insidias: aliter perire pestis illa non potuit. Nunquam illum respublica suo jure esset ulta. 15 Senatus, credo, prátorem cum circumscriptisset. Nec cum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An Consules in prátore coercendo fortes fuissent? 20 primum, Milone occiso, habuisset suos Consules. Deinde, quis in eo prátore Consul fortis esset, per quem tribunum, virum Consularem, crudelissime necatum esse meminisset? omnia 25 possideret, teneret lege nová, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros liberos suos fecisset. Postremo, nisi cum

eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

5 An ille Prator, ille verò Consul, si modò hæc templa atque ipsa moenia stare, eo vivo, tamdiu, & Consulat-
tum ejus expectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset,

10 qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerb-
ius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, men-

15 tis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gen-
tium, sedem ab universo populo Ro-
mano concessam uni ordini, inflan-
nari, excindi, funestari? neque id

20 fieri à multitudine imperitâ, (quan-
quam esset miserum idipsum) sed ab
uno; qui, cum tantum ausus sit ul-
tor pro mortuo, quid signifer pro
vivo non esset ausus? In curiam po-

25 tissimum abiecit, ut eam mortuus in-
cenderet, quàm vivus everterat, &
sunt qui de via Appia quarantur,
taceant de curia: Ecquando ab eo
spirante forum potuisset defendi, cu-

jus non restiterit cadaveri curia?
Excitate, excitate eum, si potestis, ab
inferis: frangetis impetum vivi, cujus
vix sustinetis furias insepulti? nisi ve-
rò sustinuistis eos, qui cum falcibus
ad Castoris, cum gladiis toto foro
volitârunt. Cædi vidistis populum
Romanum, concionem gladiis distur-
bati, cùm audiretur silentio M. Cæ-
lius tribunus plebis vir fortissimus, & 10
in suscepta causa firmissimus, & bo-
norum voluntati & auctoritati Sena-
tûs deditus, & in hac Milonis sive
invidiâ, sive fortunâ, singulari, di-
vinâ, & incredibili fide. Sed jam 15
satis multa de causa, extra causam
etiam nimis fortasse multa. Quid re-
stat? nisi ut orem obtestérque vos,
Judices, ut eam misericordiam tri-
buatis fortissimo viro, quam ipse non 20
implorat, ego autem, repugnante
hoc, & imploro, & expono. No-
lite, si in nostro omnium fletu nul-
lam lacrymam aspexistis Milonis, si
vultum semper eundem, si vocem, 25
si orationem stabilem ac non muta-
tam videtis, hoc minùs ei parcere:
atque haud scio, àn multò etiam sit
adjuvandus magis. Etenim, si in
glæ-

PRO T. ANNIO MILONE. 363

gladiatoris pugnis, & infimi generis
hominum conditione atque fortuna,
timidos, & supplices, & ut vivere
liceat, obsecrantes, etiam odisse so-
lemus; fortes, & animosos, & se-
acriter ipsi morti offerentes, ser-
vare cupimus; eorumque nos magis
miseret, qui nostram misericordiam
non requirunt, quàm qui illam effla-
10 gitant: quanto hoc magis in fortissi-
mis civibus facere debemus? Me qui-
dem, iudices, exanimant & interimunt
hæ voces Milonis, quas audio assidue,
& quibus intersum quotidie: Vale-
15 ant, inquit, valeant cives mei: sint
incolumes, sint florentes, sint beati:
stet hæc urbs præclara, mihiq; pa-
tria charissima, quoquo modo merita
de me erit. Tranquillâ republica
20 cives mei (quoniam mihi cum illis
non licet) sine me ipsi, sed per me
tamen, perfruantur. Ego cedam, at-
que abibo, si mihi republicâ bonâ
frui non licuerit; at carebo malâ:
25 & quamprimum tetigero bene mora-
tam & liberam civitatem, in ea con-
quiescam. O frustra, inquit, suscep-
ti mei labores! O spes fallaces! O co-
gitationes inanes meæ? ego cum tribu-

mus plebis, republicâ oppressâ, me Senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant: mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego cum te (mecum enim sapissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? 10. Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani, illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis, fuit auxilio, vox, 15. & defenso? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc iudices, ut Ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, 20. negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infamam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminabat, eam quò tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimonis deliniret: nec timet,

met, nè, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam singularibus: Senatûs erga se benevolentiam temporibus his 5 iplis sæpe esse perspectam: vestras verò, & vestrorum ordinum occurrationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam sibi 10 rocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi verò cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se Consulê declaratum: nunc denique si hæc arma contra se sint futura, sibi 15 facinoris suspicionem, non facti crimen ob stare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta: se nihil in vi- 20 ta, nisi præclarissimè, fecisse; si quidem nihil sit præstabilius viro quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros, qui 25 beneficio cives suos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimùm esse præmium, gloriam: esse hanc unam quæ brevitatem vitæ posteritatis

ritatis memoria consolaretur: quæ ef-
ficeret, ut absentes adessemus, mortui-
viveremus: hanc denique esse, cujus
gradibus etiam homines in cœlum vi-
deantur ascendere. De me, inquit, s
semper populus Romanus, semper
omnes gentes loquentur, nulla nun-
quam obmutescet vetustas. Quin hoc
tempore ipso, cùm omnes à tuis ini-
micis faces invidiæ meæ subjiuntur: 10
tamen omni in hominum cœtu gra-
tiis agendis, & gratulationibus ha-
bendis, & omni sermone celebramur.
Omitto Etruriæ festos, & actos, &
institutos dies: centesima lux est hæc 15
ab interitu P. Clodii, & opinor, ul-
tra quàm fines imperii populi Ro-
mani sunt, non solum fama jam de
illo, sed etiam lætitia peragravit.
Quamobrem ubi corpus hoc sit, non, 20
inquit, laboro, quoniam omnibus in
terris & jam versatur, & semper ha-
bitabit nominis mei gloria. Hæc tu me-
cum sæpe his absentibus: sed iisdem
audientibus, hæc ego tecum, Milo: 25
Te quidem, quod isto animo es, satis
laudare non possum: sed quo est ista
magis divina virtus, eò majore à te
dôlore, divellor. Nec verò, si mihi
cri-

PRO T. ANNIO MILONE. 369

eriperis, reliqua est illa tamen ad con-
solandum querela, ut his irasci pos-
sim, à quibus tantum vulnus accepero.
Non enim inimici mei te mihi eripient,
3 sed amicissimi: non malè aliquando de
me meriti, sed semper optimè. Nul-
lum unquam, iudices, mihi tantum
dolorem inuretis; (etsi, quis potest
esse tantus?) Sed nè hunc quidem ip-
10 sum, ut obliviscar, quanti me sem-
per, feceritis; quæ si vos cepit ob-
livio, aut si in me aliquid offendistis,
cur non id meo capite potius luitur,
quàm Milonis? Præclare enim vixero,
15 si quid mihi acciderit prius, quàm
hoc tantum mali videro. Nunc me
una consolatio sustentat, quòd tibi, O
T. Anni, nullum à me amoris, nullum
studii, nullum pietatis officium defuit.
20 Ego inimicitias potentium pro te ap-
petivi: ego meum sæpe corpus & vi-
tam objeci armis inimicorum tuorum:
ego me plurimis pro te supplicem ab-
jeci: bona, fortunas: meas ac li-
25 berorum meorum in communio-
nem tuorum temporum contuli: hoc
denique ipso die, si qua vis est
parata, si qua dimicatio capitis fu-
tura, deponco. Quid jam restat? quid
habeo,

habeo, quod dicam, quod faciam pro
tuis in me meritis? nisi ut eam fortu-
nam; quaecunque erit tua, ducam me-
am? Non recuso, non abnuo; vos-
que obsecro, iudices, ut vestra bene-
ficia, quæ in me contulistis, aut hujus
salute augeatis, aut in ejusdem exitio
occasura esse jubeatis. His lacrymis
non movetur Milo; est quodam in-
credibili robore animi septus. Exi- 10
lium ibi esse putat, ubi virtuti non sit
locus: mortem naturæ finem esse, non
pœnam. Sed hic eâ mente quâ natus
est. Quid vos, iudices: quo tandem
animo eritis? memoriam Milonis re- 15
tinebitis, ejicietis? & erit dignior lo-
cus in terris ullus, qui hanc virtutem
excipiat, quàm hic, qui procreavit?
Vos, vos appello, fortissimi viri, qui
multum pro republica sanguinem ef- 20
fundistis: vos in viri & in civis invicti
appello periculo, centuriones, vosque
milites: vobis non modò inspectanti-
bus, sed etiam armatis, & huic judicio
præsentibus, hæc tanta virtus ex hac 25
urbe expelletur? exterminabitur? ejici-
etur? O me miserum! O me infe-
licem? revocare tu me in patriam,
Milo, potuisti per hos; ego te in pa-
tria

tria per eosdem retinere non potero?
 Quid respondebo liberis meis, qui te
 parentem alterum putant? quid tibi,
 Q. Frater, qui nunc abes, consorti
 5 mecum temporum illorum? me non
 potuisse Milonis salutem tueri, per
 eosdem, per quos nostram ille servas-
 set? at in qua causa non potuisse?
 quæ est grata gentibus. A quibus non
 10 potuisse? ab iis, qui maxime P. Clo-
 dii morte acquierunt. Quo depre-
 cante? me. Quodnam concepi tantum
 scelus? aut quod in me tantum faci-
 nus admisi, iudices, cum illa indicia
 15 communis exitii indagavi, patefeci,
 protuli, exstinxi? omnes in me meos-
 que redundant ex illo fonte dolores.
 Quid me reducem esse voluistis?
 an ut, inspectante me, expellerentur ii,
 20 per quos essem restitutus? Nolite,
 obsecro, vos, pati, mihi acerbiorẽ
 reditum esse, quàm fuerit ille ipse
 discessus. Nam qui possum putare
 me restitutum esse, si distrahor ab iis,
 25 per quos restitutus sum? Utinam dii
 immortales fecissent (pace tuâ, pa-
 tria, dixerim: metuo enim, nè sce-
 leratè dicam in te, quod pro Milone
 dicam piè) ut P. Clodius non modò
 vive-

viveret, sed etiam prator, Consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, iudices, conservandum virum, Minimè, minimè, inquit; 5 immò verò pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ità necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur? aut, si fortè pro patriâ, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellat, quem omnes urbes expulsus à vobis ad se vocabunt? O terram 15 illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit. Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat. Vos 20 oro, obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in iudiciis legendis optimum 25 & sapientissimum quemque legit.

M. Fa-

M. Fabii Quintiliani

De C I C E R O N E iudicium.

Lib. 10. Institut. Orat. Cap. 1.

10 — **O** Ratores verò vel præcipuè
 Latinam Eloquentiam pa-
 rem facere Græcæ possunt. Nam Ci-
 ceronem cuicunque eorum fortiter
 opposuerim. Nec ignoro quantum
 15 mihi concitem pugnam, cum præ-
 fertim id non sit propositi, ut eum De-
 mostheni comparem hoc tempore:
 neque enim attinet; cum Demo-
 sthenem imprimis legendum, vel dis-
 20 cendum potiùs putem. Quorum ego
 virtutes plerasque arbitror similes,
 consilium, ordinem dividendi, præpa-
 randi, probandi rationem, omnia deni-
 que, quæ sunt inventionis. In eloquen-
 25 do est aliqua diversitas: densior ille,
 hic copiosior: ille concludit adstricti-
 us, hic latius pugnat: ille acumine
 semper, hic frequenter; & pondere:
 illi nihil detrahi potest, huic nihil
 adjici:

adjici: curæ plus in illo, in hoc natura. — Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quod ille & prior 10 fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, 15 jucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantum; sed plurimas vel potius omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ u- 20 bertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis doce- 25 re diligentius, movere: vehementius potest? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transver-
sum

sum vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Jam in omnibus quæ dicit tanta autoritas inest, ut dissentiri pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Cùm interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est
 10 oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut Cicero jam non hominis,
 15 sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse seiat, cui Cicero valde placebit.

Orationum Selectarum Index.

- I. **P**ro ARCHIA POETA *que*
habita est à Cic. Anno u. C.
692. Æt. an. 46. M. Pupio Pisone
& M. Æmilio Valerio Messala
COSS. pag. 1.
- II. **P**ro M. MARCELLO. *habi-*
ta Anno u. C. 707. Æt. an. 61.
C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Le-
pido COSS. 24
- III. **P**ro Q. LIGARIO. *habita an.*
u. C. 707. Æt. an. 61. C. Ju-
lio Cæsare, & M. Æmilio Lepido
COSS. 44
- IV. **P**ro REGE DEIOTARO *an.*
u. C. 708. Caio Julio Cæsare III.
Dictatore, & IV. COSS. sine Collega.
Æt. an. 62. 67
- V. VI. VII. VIII. 1, 2, 3, 4. **I**n
GATILINAM *An. u. C. 690.*
M. Tullio Cicerone & M. Antonio
COSS. Æt. an. 44. 95
- IX. **P**hil.

IX. Philippica II. in MARC. AN-
TONIUM, Anno u. C. 709. Caio
Julio Cesare V. & M. Antonio
COSS. *Æt. an. 63.* 183

XI. Pro LEGE MANILIA. Anno
u. C. 687. M. Æmilio Lepido, &
L. Volcatio Tullo COSS. *Æt.*
an. 41. 258

XII. Pro T. ANNIO MILONE,
Anno u. C. 701. Cn. Pompeio
Magno III. COSS. *sine collega. Æt.*
an. 61. 304

F I N I S.
